

W3(2-4)
Pr 1190

168754

0002

4111 КРАТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ +

Шифр ШЗ (2-9) и 90 Инв. № 22.94015

Автор Исторические

Название Песни малоруческого
Народа т. 2 Вып. 1.

Место, год издания К., 1875

Кол-во стр. XI, 166с

-"- отд. листов _____

-"- иллюстраций _____

-"- карт _____

-"- схем _____

Том 2 часть 2 вып. 1

Конволют _____

Примечание: Ср. кн. в пятнах частей

Рубинский

21.09.902

1991

5.12-22449

1992

17.06. - 18667 гр

23.06 - 18667 гр

3.07 - " - 18667 гр

6.07 - 18667 гр

15.08 -

K-X.

ИСТОРИЧЕСКІЯ ПѢСНИ
МАЛОРУССКАГО НАРОДА

СЪ ОБЪЯСНЕНІЯМИ

Вл. Антоновича и М. Драгоманова.

ТОМЪ ВТОРОЙ.

ВЫПУСКЪ I.

Пѣсни о борьбѣ съ Поляками при Богданѣ Хмельницкомъ.

К І Е В Ъ.

Типографія М. П. Фрица, Большая Владимірская ул., у пам. св. Ирины, собств. д.
1875.

2294015

113 (2-190) - 613

Дозволено цензурою. Кієвъ, 4 апрѣля 1875 года.

ОГЛАВЛЕНІЕ.

	Стран.
Предисловіе	I
1. Хмельницкій и Барабашъ (Дума).	3
2. Битва подъ Жолтыми Водами	18
3. Угнетеніе Украины Жидами-арендарями и возстаніе (Дума)	29
4. Кореунская битва (Дума).	32
5. Пани Потоцкая	38
6. Побѣды Перебійноса	39
7. Смерть Перебійноса	42
8. Бѣгство шляхты изъ Украины	48
9. Пѣсни объ очищеніи Украины отъ Поляковъ.	49
10. Веремій Волошинъ (Отрывокъ)	51
11. Осада Збаража	52
12. Данило Нечай	55
13. Иванъ Богунъ. (Отрывокъ изъ Думы)	98
14. Походъ въ Молдавію (Дума)	99
15. Битва подъ Берестечкомъ	107
14. Угнетеніе Поляками Украины послѣ Бѣлоцерковскаго мира и новое возстаніе (Дума)	110
17. Проклятіе Хмельницкому за татарскій ясырь.	116
18. Смерть Богдана и выборъ Юрія Хмельницкаго гетманомъ (Дума).	118
<i>Приложеніе.</i>	
I. Современныя вирши о гетманѣ Петрѣ Конашевичѣ Сагайдачномъ.	127
II. Современныя вирши объ эпохѣ Хмельницкаго.	135
III. Драма „Милостя Божія Украину отъ обидъ лядскихъ свобод- дившая“	144.

ВАЖИВІШІЯ ОПЕЧАТКИ.

Страница.	Строка.	Напечатано.	Слѣдуетъ читать.
12	12	внїмати	внїмати
13	5 съ низу.	ї сїтка	стиха
18	Иѣня ошибочно названа думою.		
26	17	император	императору
44	12 съ низу.	вїдцїлайся	вїдцїлайся
52	—	Нечай	Данило Нечай
58	4 съ низу.	їде	їде
—	16 —	їйде	їде
180	8	причонї	припонї
110	12	Одїх	Од їх
127	3	Канюшевичѣ	Канашевичѣ
—	6	Несмертьної	Несмертьвнои
—	8	Днїеир	Днїирь
—	—	Днїеиром	Днїеиромъ
—	12	виршїй	виршей
—	15	ї... свїй	и... свой
128	5	христїан	христїанъ
—	8	Гетман	Гетманъ
—	9	неволї	неволн
—	11	иних	иныхъ
—	14	шлаках	шлакахъ.

ПРЕДИСЛОВІЕ.

Второй томъ издаваемого сборника долженъ обнимать 2-й и 3-й отдѣлы II части, т. е. *пѣсни въика козацкаго: о борьбѣ съ Поляками при Хмельницкомъ и пѣсни о гетманщинѣ съ 1657 по 1709 годъ*. Онъ былъ приготовленъ къ изданію еще осенью прошлаго года. Но въ это время въ распоряженіе издателей поступила огромная масса пѣсенъ разнаго рода изъ рукописей М. А. Макемовича, А. В. Маркевича, Д. С. Носа, Манджуры, Л. С. Мацѣевича и М. А. Гавицкаго, А. О. Шевченка, Ст. Стрѣльбицкаго, Я. Новицкаго и др.

Пѣсни эти разобраны по отдѣламъ и переданы для обработки и изданія въ Юго-Западный отдѣлъ Импер. Р. Географ. Общества, кромѣ пѣсенъ *политическихъ, или историческихъ*, которыя приобщены къ готовой уже лекціи нашей. Сведеніе вмѣсто бывшихъ у насъ уже вариантовъ съ новопоступившими требуетъ столь мелочной и кропотливой работы, что мы рѣшились издать второй томъ по частямъ, чтобъ не задерживать готоваго уже въ типографскихъ складахъ, тѣмъ болѣе, что каждая часть имѣетъ и самостоятельный интересъ.

Въ настоящемъ выпускѣ читатели имѣютъ, такимъ образомъ, *пѣсни о борьбѣ съ Поляками при Хмельницкомъ*. Сословно-козацкіе, религіозные, національные и народно-экономическіе мотивы этой борьбы достаточно

извѣстны и неспеціалистамъ. Борьба началась не при Хмельницкомъ, а гораздо раньше. Но любопытно, что народная память не сохранила намъ вовсе пѣсенъ о чисто-козацкихъ возстаніяхъ противъ Поляковъ, имѣвшихъ цѣлью добыть реестровымъ козакамъ права шляхтичей, а нереестровымъ права первыхъ, каковы были возстанія Косинскаго (1592), Лободы и Наливайка (1596) и даже послѣдующихъ: 1620 г., возстаніе Тараса Трясила (1630), Павлюка (1637), въ которыхъ уже социально-крестьянскій элементъ сталъ принимать большое участіе, ни даже о возстаніи Острянина и Гуни (1638), уже чисто крестьянскомъ. Не сохранилось и пѣсенъ о такомъ лицѣ, какъ гетманъ запорожскій Петръ Сагайдачный, (1606—1622), при которомъ козачество рѣшительно вступило въ дѣло религіозной борьбы противъ Уніи.

Всѣ пѣсни о борьбѣ съ Поляками отъ временъ Наливайка до Хмельницкаго, помѣщенныя въ сборникахъ Срезневскаго (Запорожская Старина), Максимовича (см. особенно сборникъ 1834 г.), Метлинскаго и др., и много рукописныхъ, которыя мы нашли въ бумагахъ Максимовича и Мартынова, кажутся намъ, послѣ приложенія критики, поддѣльными. Таковы, напр.:

1) Дума о смерти Богданка и о дарахъ Стефана Баторія козакамъ,—въ которой высказываются новѣйшія желанія польской шляхты о союзѣ съ козаками противъ Москвы (Запор. Старина, 77).

2) Цѣлый рядъ думъ о Наливайкѣ—„Кравчинѣ“ въ Запор. старинѣ и у Максимовича 1834.

3) О Чураѣ—тамже.

4) О Сулимѣ и Лободѣ—тамже.

5) Дума о трехъ полководцахъ—тамже.

6) О кошевомъ Тетерѣ и его сынѣ,

Подробныя доказательства ненародности этихъ думъ и пѣсень будутъ, какъ сказано въ предисловіи къ первому тому, приложены въ концѣ изданія вмѣстѣ съ заподозрѣнными думами и пѣснями. Общія соображенія о такихъ думахъ и пѣсняхъ высказаны въ пред. къ I тому; много вѣскихъ замѣчаній по этому предмету находится въ статьѣ г. Костомарова. (Вѣсти, Евр., 1874 г. кн. XII).

Только изъ временъ Хмельницкаго, когда возстаетъ противъ польскихъ порядковъ масса народа, по причинамъ соціально-экономическимъ, когда широко по обѣ стороны Днѣпра вспыхнула крестьянская война противъ шляхетско-жидовскаго хозяйства—до насъ дошло много несомнѣнно-народныхъ не только пѣсень, но и думъ. Думы, по всей вѣроятности, обязаны первоначально своимъ происхожденіемъ козакамъ, но думы временъ Хмельницкаго приняли сильно крестьянскій характеръ. Въ сферѣ чисто-козацкихъ да религіозныхъ интересовъ вращаются только думы о Хмельницкомъ и Барабанѣ, о походѣ въ Молдавію да о смерти Хмельницкаго. Въ остальныхъ выступаютъ на видъ общенародные соціально-экономическіе интересы, къ которымъ привязаны національные (слабѣ) и религіозные (сильнѣ). Любопытно, что болѣе козацкія думы отражаютъ въ себѣ и болѣе неприкрытаго грабительскаго побужденія (№ 1, 2, ст. 164, В. 135, № 14). Пѣсни же, какъ общенародная, а не кобзарская только форма поэзіи, прославляютъ преимущественно Перебийноса и Нечая, какъ наиболѣе ревностныхъ защитниковъ крестьянскихъ интересовъ среди сподвижниковъ Хмельницкаго.

При такомъ, преимущественно соціально-экономическомъ характерѣ народныхъ пѣсень и даже думъ о времени Хмельницкаго, — государственная сторона со-

бытій этой эпохи оставлена народомъ безъ вниманія до такой степени, что даже о переходѣ Малороссіи изъ подданства королямъ польскимъ въ подданство царямъ московскимъ не осталось ни одной пѣсни. Та, которая приведена въ приложеніи къ 3-му изданію „Богдана Хмельницкаго“ г. Костомарова, подъ названіемъ „Присоединеніе Украины къ Россіи“ (№ 35), „Зажурилась Украина, що нігде ся діти“,—не можетъ быть, по нашему мнѣнію, отнесена къ эпохѣ Хмельницкаго. Въ ней видимъ во всѣхъ варьянтахъ слова: „ой служив я бусурману,—а тепер буду служити Восточному Царю,“—слова, указывающія на эпоху Дорошенка, который поддавался Туркамъ. Хмельницкій же не былъ слугою ни Турокъ, ни Татаръ. Притомъ же во всѣхъ почти варьянтахъ этой пѣсни находится упоминаніе о Голицынѣ, что тоже говоритъ за составленіе пѣсни гораздо послѣ Хмельницкаго. Упоминаніе о засвидѣтельствованномъ актами желаніи козаковъ если не поддаться Москвѣ, то выселиться въ Московскія земли (Слободскую Украину) встрѣчаемъ только въ думѣ № 16, вар. В., ст. 38 въ такой формѣ: „звели нам під москалів тікати, або звели нам з ляхами великий бунт зривати!“

Но если въ народныхъ пѣсняхъ, дошедшихъ до насъ посредствомъ устной передачи, эпоха Хмельницкаго представляется намъ преимущественно въ духѣ крестьянскомъ,—то въ современныхъ ей виршахъ грамотеевъ, при всемъ сходствѣ многихъ ихъ мотивовъ и выраженій съ пѣсенными, господствуетъ другой духъ: козацкій и даже мелкошляхетскій демократизмъ съ роялистическимъ отѣнкомъ; выдающееся чувство здѣсь, кромѣ религіознаго и отчасти національнаго,—антипатія къ магнатству и его гордости, которая ни во что ставитъ и самого короля.

Вотъ почему напечатанныя у насъ въ приложеніяхъ вирши вдвойнѣ интересны: выражая взглядъ на событія тогдашнихъ козацкихъ и православныхъ мелкошляхетскихъ грамотеевъ, онѣ въ тоже время отдѣняютъ собственно народное отношеніе къ борьбѣ Хмельницкаго съ польскою аристократією.

Настроеніе третьяго элемента тогдашняго малорусскаго общества, духовенства, выражается виршами въ честь Сагайдачнаго и драмой „Милость Божія,“ которыя мы привели здѣсь, имѣя въ виду собрать вмѣсто главное, что поэтически воспроизводитъ великую борьбу малорусскаго элемента съ польскимъ за половину XVII в., — тѣмъ болѣе, что и въ этихъ произведеніяхъ образованныхъ духовныхъ есть много общаго съ народною пѣснію. Понятно, что здѣсь на первомъ планѣ интересы религіозныя, и что самая борьба Сагайдачнаго противъ Турокъ и Татаръ, а Хмельницкаго противъ Поляковъ, тутъ получаетъ религіозное освѣщеніе въ большей степени, чѣмъ въ народныхъ пѣсняхъ. Въ тоже время въ драмѣ „Милость Божія,“ видно гораздо болѣе и національнаго сознанія отдѣльности отъ Поляковъ, чѣмъ въ народныхъ пѣсняхъ и даже въ козацкихъ виршахъ. Последнее впрочемъ объясняется и тѣмъ, что драма писана спустя слишкомъ семидесятилѣтней принадлежности Украины Московскому государству.

И эпоха Хмельницкаго не обошлась безъ поддѣльныхъ пѣсень. Таковы 3 думы о битвѣ Жванецкой, найденныя нами въ бумагахъ Максимовича; дума о походѣ на Жолтыя Воды, напечатанная въ „Ужинкѣ рідного поля“ М. Г. (стр. 279); одна дума на смерть Хмельницкаго, найденная въ бумагахъ Мартынова и другая. (Ой пішла тяжка жаль недоля да по всій Украині), напечатанная

въ Запорожской старинѣ. Глаже многихъ другихъ написанная дума эта, хотя и съ неправильностями въ языкѣ (*жалъ* женскаго, а не мужскаго рода, *радую* вм. раджу и т. п.) желаетъ выставить душеприкащикомъ Хмельницкаго *вѣрнаго* Москвѣ Пушкиря, а не *измѣнника* Выговскаго, какъ было на самомъ дѣлѣ и какъ говорить общезвѣстная, напечатанная у насъ дума, (№ 18).

Въ заключеніе не можемъ не выразить нашей благодарности многочисленнымъ рецензіямъ, которыя были сдѣланы первому тому нашего сборника какъ въ нашихъ, такъ и въ иностранныхъ изданіяхъ, и которыхъ замѣчанія были намъ полезны даже и въ томъ случаѣ, если они и не могли заставить насъ измѣнить наши выводы. Таковы въ особенности рецензіи гг. Ив. Новицкаго (Кіевлянинъ 1874 № 100), Ал. Веселовскаго (С.-Пет. Вѣд. 1874 окт.), Н. П. (въ Трудахъ Кіевск. дух. Академ.), галицкихъ журналовъ „Правда“ (1875 1—3 №), и „Другъ“ (1875, № 10) Н. П. Костомарова (Вѣстникъ Европы 1874 № 12), а также поправки текста и замѣчанія П. А. Кулиша въ сочиненіи „Исторія Возсоединенія Руси,“ и О. Ф. Миллера въ статьѣ „Малорусскія Народныя думы и Кобзарь Остапъ Вересай“ въ „Старая и Новая Россія“ 1875, № 3. Мы были бы несправедливы, если бы не вспомнили рецензіи г. v. v. въ „Rivista Europea,“ (1875 № 12), и писатели, котораго анонимъ мы должны уважать въ „Saturday Review“ (1875, Май), и статьи г. Альфр. Рамбо въ „Revue des deux Mondes“ (1875, 15 Juin) L'Ukraine et ses chansons historiques,—которыя сдѣлали первые опыты популяризаціи темъ южнорусской народной поэзіи въ романскихъ земляхъ и въ Англіи.—

Мы очень благодарны г. Новицкому и автору рецензіи въ „Правдѣ“ за указаніе неизвѣстныхъ намъ или

появившихся послѣ печатанія нашего сборника варьянтовъ, рецензенту „Друга“ за корректурныя и діалектическія поправки ¹⁾, г. Веселовскому за доказательство, что легенда о Золотыхъ Воротахъ не имѣетъ ни историческаго, ни спеціально-русскаго характера, — хотя безусловно не можемъ согласиться съ его мнѣніемъ объ исключительно христіанскомъ происхожденіи колядокъ, равно какъ и съ мнѣніемъ толкованіемъ многихъ нашихъ пѣсень г. Н. П.; Н. И. Костомарову за подробное обсужденіе вопроса о поддѣльныхъ думахъ и пѣсняхъ, котораго

---

1) Мы получили также особенно цѣнные для насъ поправки и замѣчанія въ письмѣ отъ г. Головацкаго, касающіяся галицко-карпатскихъ пѣсень. Вообще мы должны замѣтить, что главная цѣль нашего сборника историческая, а не лингвистическая, и что мы лишь приблизительно передаемъ діалектическія особенности печатаемыхъ у насъ варьянтовъ. Варьянты эти, записываемые и печатаемые въ теченіи 40 лѣтъ разными шрифтами, записанные собирателями разной, большей частью невысокой степени, филологическаго образованія, разныхъ понятій о правописаніи, далеко не всегда могутъ быть представлены у насъ со всѣми звуковыми особенностями мѣстнаго произношенія. Особенно это надо сказать о галицкихъ варьянтахъ, — какъ по причинѣ разнообразія галицко-карпатскихъ говоровъ, и по разнообразію изображенія ихъ, начиная отъ польскаго шрифта, у собирателей, (какъ потому, что издатели, Наули, Головацкій и др.) часто сводили нѣсколько варьянтовъ изъ разныхъ мѣстъ и говоровъ въ одинъ, такъ и потому, что галицкая правопись большею частью маскируетъ различные звуки: *i* (острое) (сівъ, сѣвъ) — *i* (ідь, їдь), *i* (острое) и (среднее, украинское) и *ы* (совѣтъ дебелое, великорусское). Вообще мы убѣдились, что, не зависимо отъ всѣхъ до сихъ поръ сдѣланныхъ сборниковъ малор. нар. словесности, ищущихъ преимущественно *бытовое* и *литературное* значеніе, необходимо предпринять совершенно отдѣльное, спеціально *лингвистическое* изданіе, которое бы дало образцы нарѣчій и говоровъ малорусскихъ, подобное изданію Фирмениха *Deutschlands Völkerstimme*. Но для такого изданія необходимы особыя изслѣдованія, произведенныя по одному условленному плану и системѣ, за разъ, въ короткое время. —

мы могли пока только коснуться въ предисловіи ¹⁾, а также за сравнительное изслѣдованіе напечатанныхъ у насъ вариантовъ думъ о Самойлѣ Кішкѣ, Марусѣ Богуславкѣ и Иванѣ Богуславцѣ съ тѣми, которыя были въ исключительномъ распоряженіи г. Костомарова. Мы считаемъ только необходимымъ въ отвѣтъ замѣчанія г. Костомарова относительно выбора и раздѣленія нами пѣсней, сказать, что, какъ это оговорено нами въ предисловіи къ I тому, предметъ нашего сборника составляютъ только пѣсни, обнимающія исторію *общественнаго* быта, или *политическія*, — иначе намъ пришлось бы издать все пѣсни малорусскія, такъ какъ все онѣ составляютъ матерьялъ для исторіи какой нибудь стороны быта: религіозной ли, семейной ли, личной и т. п. Считаемо также необходимымъ сказать, что разборъ рукописей, доставленныхъ послѣ напечатанія I тома, убѣдилъ насъ въ томъ, что помѣщенный тамъ вариантъ думы объ Иванѣ Богуславцѣ вовсе не есть записанный дословно изъ устъ пѣвца, а весьма вольная передача по памяти, сдѣланная этнографомъ. Такимъ образомъ пока остается единственнымъ подлиннымъ вариантомъ этой думы изложенный въ вышеупомянутой статьѣ г. Костомарова и сообщенный ему проф. А. А. Котляревскимъ изъ собранія И. Ш. Котляревскаго.

Упомянутое объ этомъ собраніи заставляетъ насъ сказать два слова еще объ одной рецензій на I томъ

---

¹⁾ Рассмотрѣніе нами черновыхъ бумагъ и переписки многихъ собирателей прежняго времени еще болѣе убѣдило насъ въ справедливости нашихъ и г. Костомарова соображеній о томъ, какъ безцеремонно, особенно въ 30-е годы многіе даже почтенные „сбиратели“ переправляли народныя пѣсни и думы и выдавали сочиненныя за народныя. —

нашего изданія, о которой иначе не слѣдовало бы говорить, такъ какъ весьма трудно понять, какихъ *теоретическихъ* цѣлей желалъ достигнуть авторъ ея. Это рецензія въ „Голосѣ“,—въ которой между прочими намъ дѣлается упрекъ за неправильное заявленіе о томъ, что будто намъ передали свои собранія Н. И. Костомаровъ и П. А. Кулишъ,—между тѣмъ какъ г. Костомаровъ *забылъ* передать намъ тѣ варианты, о которыхъ говоритъ въ „Вѣстникѣ Европы“, а г. Кулишъ печатаетъ цѣлый свой сборникъ въ приложеніи къ „Исторіи Возсоединенія Руси“.—Г. Костомаровъ не забылъ передать намъ своихъ вариантововъ,—а не передалъ намъ тѣхъ, которые были даны исключительно въ его пользованіе, и не для напечатанія, проф. Котляревскимъ; г. же Кулишъ напечаталъ въ „Ист. Возс. Руси“, вовсе не свой сборникъ, а нѣсколько пѣсенъ и думъ, какъ образцы,—при чемъ беретъ ихъ не только изъ прежнихъ сборниковъ своихъ,—которые онъ предоставилъ намъ,—но и изъ нашего изданія, въ чемъ могъ бы легко убѣдиться рецензентъ, если бъ онъ сколько нибудь внимательно взглянулъ на изданія г. Кулиша и наше.

Два изданныя теперь отдѣла пѣсенъ козацкаго вѣка (о борьбѣ съ Турками и Татарами и о борьбѣ съ Поляками при Хмельницкомъ) заключаютъ въ себѣ почти всѣ лучшіе образцы спеціальной малорусской формы народной поэзіи кобзарскихъ *думъ*. Думы эти возникли и развились въ тотъ періодъ, когда явно выступили характеристическія черты малорусской народности ¹⁾. Любопытно,

---

¹⁾ Первое упоминаніе о нихъ находимъ у польскаго историка Сарницкаго изъ начала XVI в., а именно въ его *Annales, sive de origine*

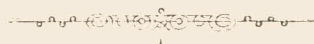
что лучшіе образцы думъ относятся къ явленіямъ борьбы за два послѣдовательно возникшіе интересы народа: 1) оградить себя и свою землю отъ простѣйшей, грубѣйшей формы эксплуатаціи ихъ чужими, Турками и Татарами, эксплуатаціи международной, въ видѣ захвата въ рабство въ плѣну; 2) оградить себя отъ эксплуатаціи болѣе сложной, въ своей землѣ, чужими, засѣвшими въ этой землѣ, Поляками (жолнерами и шляхтою) и евреями, и своими, превращавшимися въ польскую шляхту, — т. е. отъ эксплуатаціи внутренней, національно-сословной. Лучшая дума дальнѣйшей эпохи тѣсно примыкаетъ къ этимъ послѣднимъ: это дума о томъ, какъ запорожскій гетманъ, представитель *голоты*, Ганджа Андыберъ, побилъ гордыхъ *дуковъ-сребляниковъ*, дума, изображающая реакцію козацкой массы противъ своей старшины, которая начала выдѣляться въ привилегированное сословіе и вмѣстѣ съ тѣмъ терять и черты народности. Такъ какъ эта новая реакція противъ внутренней сословной эксплуатаціи должна была идти противъ людей одной съ массою вѣры и сначала одного языка, то и не приняла того широкаго характера, какимъ отличалась прежняя, а потому, можетъ быть, не дала такого количества думъ, какъ прежнія, противутурецкая и противупольская. Къ тому же въ скоромъ времени Малороссія явилась теперь раздѣленною.

---

et gestis polonorum et lituanorum (1587), VII, p. 579 подѣ 1506 г. читаемъ: Per idem tempus duo Strussii fratres adolescentes strenui et bellicosi, a Valachis oppressi occubuerunt. De quibus etiam nure elegiacae, quae *Dumas russi vocant*, canuntur, voce lugubri, et gestu canentium se in utramque partem motantium id, quod canitur, exprimentes; quin et tibiis inflatis rustica turba passim modulis lamentabilibus, haec eadem imitando exprimit.

На лѣвомъ берегу Днѣпра, въ Малороссіи Московской, народная реакція была постепенно придавлена новословившимся сословнымъ строемъ; на правомъ берегу, въ Малороссіи Польской, она еще разъ вспыхнула въ эпоху гайдамацкую, которая породила не мало характерныхъ и въ художественномъ отношеніи прекрасныхъ *тсенъ*, но ни одной *думы*.

Ч А С Т Ъ ІІ.

ПѢСНИ ВѢКА КОЗАЦКАГО.

ОТДѢЛЪ ІІ.

ПѢСНИ О ВОРЬВѢ СЪ ПОЛЯКАМИ
ПРИ БОГДАНѢ ХМЕЛЬНИЦКОМЪ.

1.

ХМЕЛЬНИЦКІЙ И ВАРАВАШЪ.

1647.

А.

1. Як із день-години
Зчиналися великі війни на Україні,
Оттогді-ж то не могли обібраться,
За віру християнську одностайно стати;
5. Тільки обібрався Барабаш да Хмельницький,
Да Клиша Білоцерківський.
Оттогді вони од своїх рук листи писали
До короля Радислава ¹⁾ посилали.
Тогді-ж то король Радислав листи читає,
10. Назад одсилає;
У городі Черкаському Барабаша гетьманом пастановляє:
— «Будь ти, Барабаш, у городі Черкаському гетьманом,
А ти, Клиша, у городі Білої-Церкві полковничим,
А ти, Хмельницький, у городі Чигрині хоть писарем
військовим.» —
15. Оттогді-ж то небагато Барабаш, гетьман молодий, геть-
мановав,
Тільки шівтора года.
Тогді-ж то Хмельницький добре дбав,
Кумом до себе гетьмана молодого Барабаша зазивав,
А ще дорогими напитками ёго витав,
20. І стиха словами промовляв:
— «Ей пане куме, пане Барабашу, пане гетьману молодий

---

¹⁾ Владислава.

- Чи не могли б ми з тобою у двох королевських листів
прочитати,
Козакам козацькі порядки подавати,
За віру християнську одностайно стати?»
25. Оттогді-ж-то Барабаш, гетьман молодий,
Стиха словами промовляє:
«Ей пане куме, пане Хмельницький, пане писарю військовий!
- На-що нам з тобою кролевські листи удвох читати,
На-що нам козакам козацькі порядки давати?
30. Чи не лучче нам із Ляхами,
Мостивими панами,
З упокоєм хліб-сіть по вік вічний уживати?»
- Оттогді-то Хмельницький на кума свого Барабаша
Велике пересердие має,
35. Ще кращими напитками витає.
Оттогді-то Барабаш, гетьман молодий,
Як у кума свого Хмельницького дорогого напитку напивсь,
Дак у ёго і спать поваливсь.
- Оттогді-то Хмельницький добре дбав,
40. Із правої руки, із мезинного пальця щирозлотний перстень ізняв,
Із лівої кишені ключі виймав,
З-під пояса шовковий платок висмикав,
На слугу свого вірного добре кликав—покликав:
«Ей слуго ти мій, повірений Хмельницького!
45. Велю я тобі добре дбати,
На доброго коня сідати,
До города Черкаського до пані Барабашевої прибувати,
Кролевські листи до рук добре приймати».
- Оттогді-то слуга, повірений Хмельницького, добре дбав,
50. На доброго коня сідав,
До города Черкаського скорим часом, пильною годиною
прибував,
До пані Барабашевої у двір уїжджав,

- Оттогді-то слуга повірений Хмельницького,
Як сі слова зачував,
Так скорим часом, пильною годиною до воріт отхождав,
Шкатулку з землі з крелевськими листами виймав,
90. Сам на доброго коня сідав,
Скорим часом, пильною годиною до города Чигрина
прибував,
Своєму пану Хмельницькому крелевські листи до рук
добре оддав,
Оттогді-то Барабаш, гетьман молодий, од сна уставає,
Крелевські листи у кума свого Хмельницького зоглядає;
95. Тогді й напитку дорогого не попиває,
А тільки з двора тихо з'їжджає,
Да на старосту свого Крачевського кличе, добре покликає:
«Ей старосто, каже, ти, мій старосто Крачевський!
Коли б ти добре дбав,
100. Кума мого Хмельницького живцем узяв,
Ляхам, мостивим панам, до рук подав;
Щоб нас могли Ляхи, мостиві пани, за білозоров по-
читати.»
Оттогді-то Хмельницький як сії слова зачував,
Так на кума свого Барабаша велике пересердие мав,
105. Сам на доброго коня сідав,
Слугу свого повіреного з собою забірав.
Оттогді-то припало ёму з правої руки
Чотирі полковники:
Первий полковниче Максиме Олшанський,
110. А другий полковниче Мартине Полтавський,
Третій полковниче Іване Богуне,
А четвертий Матвій Бороховичу.
Оттогді-то вони на славну Україну прибували,
Крелевські листи читали,
115. Козакам козацькі порядки давали.
Тогді-то у святий день у божественний у вовторник
Хмельницький козаків до сходу сонця пробуждає,

- І стиха словами промовляє:
«Ей козаки, діти, друзі-молодці!
120. Прошу я вас, добре дбайте,
Од сна уставайте,
Руський отчинаш читайте,
На лядські табури наїзджайте,
Лядські табури на три части розбивайте,
125. Ляхів, мостивих панів, у пень рубайте,
Кров їх лядську у полі з жовтим піском мішайте,
Віри своєї християнської у поругу вічні часи не подайте!»
Оттогді-ж-то козаки, друзі-молодці, добре дбали,
Од сна уставали,
130. Руський очинаш читали,
На лядській табури наїжджали,
Лядській табури на три части розбивали,
Ляхів, мостивих панів, у пень рубали,
Кров їх лядську у полі з жовтим піском мішали,
135. Віри своєї християнської у поругу вічні часи не подали.
Оттогді-то Барабаш, гетьман молодий, конем поїжджає,
Плаче—ридає,
І зтиха словами промовляє:
«Ей пане куме, пане Хмельницький, пане писарю військовий!
140. На що б тобі крoлевські листи у пані Барабашевої визволяти?
На що б тобі козакам козацькі порядки давати?
Не лучче б тобі з нами, із Ляхами,
З мостивими панами,
Хліб-сіль з упокоєм уживати?»
145. Оттогді-то Хмельницький
Зтиха словами промовляє:
«Ей пане куме, пане Барабашу, пане гетьмане молодий!
Як будеш ти міні сими словами докоряти,
Не зарікаюсь я тобі самому з пліч голову, як галку,
зняти,

150. Жону твою і дітей у полон живцем забрати,
Турському салтану у подарунку одослати.»
Оттогді-то Хмельницький як сі слова зговорив,
Так гаразд добре й учинив:
Куму своєму Барабашеві, гетьману молодому,
155. З пліч головку як галку зняв,
Жону ёго і дітей живцем забрав,
Турському салтану у подарунку одослав;
З того-ж то часу Хмельницький гетьмановати став.
Оттогді-ж-то козаки, діти, друзі-молодці,
160. Зтиха словами промовляли:
«Ей, гетьмане Хмельницький,
Батьо наш, Зінов Богдане Чигиринський!
Дай Боже, щоб ми за твоею головою пили да гуляли,
Віри своєї християнської у поругу вічні часи не подавали!»
165. Господи, утверди люду царського;
Всім слушащим,
Всім православним християнам
Пошли, Боже, много літ!

(Метлинск., Нар. Южнорусск. пѣсн., 1854 г., 385—391. Записаль отъ кобзарей Андрея Шута въ м. Александровкѣ и Андрея Бешка въ м. Менѣ, Сосницк. у. Черн. губ. и, значить, *сдѣлалъ сводъ* П. Кулишъ).

Б.

1. Изъ день-години,
Як стала тревога на Україні,
То ні хто неможе обібрати
За віру християнську одностайне стати;
5. Тільки обібрались Барабаш, да Хмельницький, да Клим
Білоцерківський;
До короля виступали, листів на версалів ¹⁾ прохали.
То король на версали писав,
Самому Барабашу до рук подавав;
А Барабаш листи як взяв,

---

¹⁾ Универсалів.

10. Три годи козакам знати не давав.
То Хмельницький тее догадав,
Кумом ёго до себе, до города Чигирина, прохав, добре угощав.
А як став Барабаш на підпитку гуляти,
Став ёму Хмельницький казати:
15. «Годі тобі, пане куме, листи королевські держати,
Дай міні хоч прочитати!»
—«Нащо тобі, пане куме, їх знати?
Ми дачі не даем,
В військо польське не йдем;
20. Не лучче б нам з Ляхами,
Мосцівими панами,
Мирно пробувати,
А ніж пійти лугів потирати,
Своїм тілом комарів годовати?»
25. То Хмельницький тее зачував,
Ще луччих напйтків подавав.
То Барабаш як упився,
На ліжку спати звалився.
Тогді Хмельницький ключі одбірав,
30. Чуру свого до города Черкаси посилав,
Велів ключі паніі Барабашовій подати,
Листів королевських питати.
То чура до неї прибуває,
Словами промовляє:
35. «Пані Барабашова! твій пан став у нас гуляти,
А тобі велів листи королевські подати.»
—«Десь моему панові лихом занудилось,
Що з Хмельницьким гуляти схотілось!
Пійди в глухім кінці під ворітьми
40. Листи королевські в шкатулі візьми!»
То чура скоро листи достав,
День і ніч до Чигрина поспішав;
Скоро прибував, самому Хмельницьькому листи подав.
Тогді Барабаш рано починає,

45. У кармані поглядає—аж ключів не має.

Він старосту Кричевського пробужає,

Двома кіньми тихо з двора виїздає,

Думає, гадає,

Як пана Хмельницького до рук приборати,

Ляхам оддати.

(Цертелевъ, Опыт собранія старинныхъ малорос. пѣсней. 1819. стр. 37—41; перепеч. у Максимовича, Укр. нар. пѣсн.. 1834, I, 37—41, и 1849 г. стр. 64).

В.

1. Ей з день-години счинались великі війни на Україні.

Ніхто-ж-то не мѳг обібраться,—

За віру християнську достойно-праведно стати;

Тільки мѳг обібраться

5. Барабаш да Хмельницький да Клиша Білоцерківський ¹⁾.

Тоді був Барабаш у городі Черкаському гетьманом,

А пан Хмельницький у городі Чигрині полковничим,

А Клиша Білоцерківський в Білій-Церкві писарем військовим.

Тогді пан Барабаш не багацько гетьманував,

10. Да вже пан Хмельницький до себе кумом зазивав,

А ще дорогими напитками витав

І стиха словами промовляв:

«Ей, куме,—каже,—куме!

• Чи не могли б ми з тобою королевських листів прочитати,

15. А козакам козацьких порядків подавати,

За віру християнську достойно-праведно стати?»

Да вже тогді пан Барабаш, гетьман молодий,

Нехороші мислі собі має,

І стиха словами промовляє:

---

¹⁾ Він тільки раз і споминається. Замѳч. пѣвця.

20. — «Ей, куме, каже, куме!
На-що нам королевські листи читати?
На-що нам козакам—козацькі порядки давати?
На-що нам за віру християнську достойно-праведно стояти?
Лучче нам з Ляхами, з мостивими панами,
25. Хліб-сіль з упокоєм вічний час вживати.»—
Да вже пан Хмельницький од свого кума сі слова зачуває,
Так іще лучче свого кума напитками витає.
Та вже пан Барабаш, гетьман молодий,
У свого кума Хмельницького дорогого напитку напився,
30. У ёго домі спать повалився.
Да вже пан Хмельницький добрі мислі собі мав:
У свого кума у лівої кишені ключі винімав,
А з-під пояса шовковий платок висмикав,
А з мизинога пальця щиро-злотий перстень знімав,
35. На свого служителя добре кликав-покликав:
«Служителю мій вірний!
Велю тобі значки од моїх рук забрати,
Самому на доброго коня сідати,
Та до города Черкаського скорим уремням, темною го-
диною прибувати,
40. Барабашській пані низький поклон повласти,
Чи-ж могла б вона нам шкатули з королевськими ли-
стами оддати?»
Служитель на доброго коня сідав,
До города Черкаського скорим уремням, темною го-
диною, прибував,
У сінечки війшов—із себе шличок ¹⁾ ізнімав,
45. А в світлицю війшов—низесенький поклон послав,
А тії значки на скам'ї поклав:
— «Ей, пані гетьманша молодая!
Велів тобі пан Барабаш, гетьман молодий,
Шкатулу з королевськими листами оддати,

---

¹⁾ Шляпу б то. П'їв,

50. Чи не могли б вони з кумом у двох прочитати.»—
Да вже тогді пані Барабашева як удариться об поли
руками,

Як оболльється горячими слізами:

«На що їм королевські листи читати?

На що козакам козацькі порядки давати?

55. На що б їм за віру християнську достойно-праведно
стояти?

Лучче б їм з Ляхами, з мостивими панами,

Хліб-сіль з упокоєм вічний час вживати.

Велю ж тобі, служителю, до ворот одходити

І шкатулу з королевськими листами із землі вінімати,

60. Самому на доброго коня сідати

І до города Чигирина скорим уремням, темною го-
диною, прибувати.»

Да вже тогді служитель до ворот одходив,

Шкатулу із землі вивімав,

Сам на доброго коня сідав,

65. До города Черкаського скорим уремням, темною го-
диною, прибував,

Й своєму пану Хмельницькому шкатулу з королевськи-
ми листами

До рук добре оддав.

Барабаш, гетьман молодий, од сна проспався

Й став у свого кума Хмельницького королевські листи
в руках доглядати.

70. Да вже тогді не став дорогого напитку підпивати,

А став до свого кума стиха словами промовляти:

— «Ей, куме, каже, куме!

На-що нам королевські листи читати?

На-що нам козакам, козацькі порядки давати?

75. На-що нам за віру християнську достойно-праведно
стояти?

Лучче нам з Ляхами, з мостивими панами,

Хліб-сіль з упокоєм вічний час вживати.»—

- Да вже пан Хмельницький од свого кума сі слова за-
чуває,
Да до свого кума з гордістю вже сі слова промовляє:
80. «Ей, куме, куме, Барабашу, гетьмане молодий!
Як будеш ти мині сіми словами досаждати,
Да вже я ж не зарікаюсь тобі з пліч як галку голову
зняти,
Жону твою з дітьми живцем забрати,
Турському салтану в подарунку одіслати.»
85. Да вже пан Барабаш, гетьман молодий, од свого кума
сі слова зачуває,
Та стиха із двора ізїджає
І на свого старосту Кричевського кличе—покликає:
—«Ей, старосто Кричевський!
Чи не можна б мині пана Хмельницького забрати,
90. Та турецькому салтану в подарунку живцем одіслати?
Да щоб нас ляхи, мостивії пани, за білзорів ¹⁾ почи-
тали.»—
Тогді поїхав пан Барабаш пугём-дорогою,
А пан Хмельницький лугом по-за лугом. (Базалугомъ)
І случилось пану Хмельницькому з правої сторони чо-
тирі полковники:
95. Один полковник—Мартин Ольшанський,
А другий—Максим Полтавський,
Третій полковник—Іван Богуня,
А четвертий—Матвій Борохович.
Да вже тогді вуони на лядськії табори ізїджали
100. І до козаків і ситха словами промовляли:
«Ей, козаки, друзі-молодці, добре дбайте—
Руське оченаш ²⁾ читайте,
Ляхів у пень рубайте,
Кров їх лядську з жовтим піском мішайте,

¹⁾ За добрих людей, чи щоб то значить. П'євецъ. См. въ I т., стр. 194, 117 сокол—білзирецъ.

²⁾ Наше б то, православної віри. П'євецъ.

105. А віри християнської на поталу ¹⁾ в вічний час не по-
дайте!»
Да вже тогді козаки, друзі-молодці, добре дбали,—
Руське оченаш читали,
Ляхів, мостивих панів в пень рубали,
Віри християнської на поталу в вічний час не подали.
110. Да вже пан Барабаш, гетьман молодий,
Ще до свого кума стиха словами промовляє:
— «Ей, куме, каже, куме!
На-що нам королевські листи читати?
На-що нам козакам козацькі порядки давати?»
115. На-що нам за віру християнську достойно-праведно стати?
Лучче нам з ляхами, з мостивими панами,
Хліб-сіль з упокоєм вічний час вживати.»—
Да вже пан Хмельницький од свого кума сі слова зачуває,
Да до свого кума з гордостю вже сі слова промовляє:
120. «Ей, куме, куме Барабашу, гетьмане молодий!
Як будеш ти міні сіми словами досаждати,
Да вже я не зарікаюсь тобі з пліч як галку голову зняти,
Жону твою з дітьми живцем забрати,
Турському салтану в подарунку одіслати.»
125. Як ето зговорив, то баржде добре і вчинив:
Своему куму Барабашу, гетьману молодому,
Із пліч голову як галку ізняв,
Жону ёго і з дітьми живцем забрав,
Турському салтану в подарунку одіслав.
130. Да вже тогді пан Хмельницький гетьманом став,
Да вже козаки, друзі-молодці, добре дбали,—
І стиха словами промовляли:
— «Ей, пане, пане Хмельницький, Богдане, Зіновію,
Наш батю, полковнику чигиринський!
135. Дай, Господи, щоб ми за твоєї голови пили й гуляли,
А неприятеля под носі топтали,

---

¹⁾ На посмішку. Шведць.

А віри християнської на поталу в вічний час не подали!»—

Да вже тоді в вони померли,
А їх слава не помре й не поляже.

140. Утверди, Господи, люду царського, імператорського,
І самодержця Імператора нашого Олександру Миколаєвича,
І всім слухаючим пошли, Боже, много літ.

(Зап. П. С. Иващенко отъ кобзаря Павла Братици, въ г. Нѣжинѣ. 1874 г., 13 Юня).

Что дума эта передаетъ въ существенныхъ чертахъ вѣрно дѣйствительный историческій фактъ, въ этомъ убѣждаемся сравненіемъ ея съ показаніями близкихъ къ событію писателей, какъ козацкихъ (Самовидецъ. Лѣтопись, стр. 6, Величко, Лѣтопись, 1, 23—29), такъ и польскихъ (Kochowski, Annales Poloniae, 1, 23). Для сличенія приводимъ текстъ Величка, который передаетъ дѣло близко и къ думѣ и въ то же время къ историческимъ фактамъ ¹⁾: «Тамъ барзѣй (Хмельницкій) зъ пилностію началъ мислити о правахъ Королевскихъ у Барабаша хранимыхъ, якъ би ихъ себе одоискати; того ради умислилъ на день св. Николая, скоро всѣмъ обѣдствующимъ помощника, Декамбрія 6 празднуемій, учинити въ Чигринѣ заволанній обѣдъ и на оній призвати зъ Черкасъ Барабаша полковника зо всею старшиною, также нищихъ и калѣкъ учредити и милостиною обдарити. Що коли учинилъ и Барабаша зъ старшиною затыгль зъ Черкасъ до Чигрина въ домъ свой, тогда самъ въ трезвости заховавшися, постарался старшину всю а найбарзѣй Барабаша всѣмъ уконтентовати, и якъ наилучше подпоити. Старшина просто пьяная розойшлась по господахъ, а Барабашъ, яко отъ всѣхъ начальнѣйшій, тамъ же въ дому Хмельницкаго получилъ отпо-

---

¹⁾ Разборъ обстоятельствъ дѣла см. у Максимовича. Письма о Богданѣ Хмельницкомъ, письмо V, X, Основа, 1861, кн. V, стр. 3, 18.

чинокъ. Къди тоди сморенній крѣпкими трунками отъ Хмельницкаго зосталъ и отъ сна натури людской презвоитого уморенъ; тогда абіе Хмельницкій отъ Барабаша спячого для знаку и вѣроятія взявши шапку его и хустку, послалъ зъ тимъ знакомъ у дву конь доброго и справного человекъ своего въ Черкаси до Барабашихи, научивши его, абіи при показанню знаковъ посылаемыхъ, шапки и хустки Барабашевой, пилно и неотступно упоминался у Барабашки о выдане себѣ привилеовъ Королевскихъ, до Барабаша пилно потребуемыхъ, а въ еи Барабашихи въ завѣдованю и схованню зостающихъ. Чому Барабашиха латво повѣривши, заразъ тіе Королевскіе привилеи зшукала и посланному Хмельницкаго вручила; которій желаемое получивши, праці своею и конскою не пощадивши, стануль зъ Черкасъ въ Чигринѣ за килко годинъ передъ свѣтомъ. А Хмельницкій того ожидаючи не спалъ, но бодрствовалъ зъ кильконадцятьма другими своими, добрими и поуфалими молодцями, шляхетне урожоними козаками, за часу къ его Хмельницкаго мислѣ преклонившимися, и всего хотѣнія его допомогти ему подъ клятвою словъ утвердившими. Скъро теди Хмельницкій одобралъ радостно отъ посланца своего зъ Черкасъ повернувшого, привилей Королевскій, на тихъ мѣсть заразъ знаки Барабашеви, шликъ и хустку, при спячомъ Барабашу положивши, а самъ зъ товариствомъ предпомененнимъ и челядью своею на готовіе конѣ всѣвши и свѣта не дожидаючися, рушилъ зъ Чигрина до Суботова; где тожъ еще передъ свѣтомъ прибувши и потребніе вещи въ путь предлежацій на ючніе конѣ забравши, также и старшаго сина своего Тимоша зъ собою узавши, рушилъ спѣшнимъ крокомъ зъ Суботова, на свѣтанню, зо всею компанією своею въ намѣреній путь свой, на низъ ку Сѣчи Запорожской. Куди благополучно и безпрепятственно 11 дня Декамврія прибувши и всему войску привилей Королевскій отъ Барабаша фортелне взятій, козакамъ и всему народу Малороссійскому полезніи, и волности ихъ давніе утверждаючіи, освѣдчивши и добре внушивши, былъ на кошу Сѣчовомъ отъ всего войска Низо-

вого Запорожского, не яко товарищъ или братъ, но яко добрый и чадолюбивый отецъ пріять радостно и благодарно, зъ причреченемъ щиримъ отъ всего войска всякой себѣ зичливости и поволности, и до того начинанія своего готовности Где отъ нѣкоихъ товарищовъ запорожскихъ и гетьманомъ онъ Хмельницкій уже наречень былъ.»

Грамота, козакамъ выданная королемъ Владиславомъ въ 1646 г., возстановляла ихъ прежнія права, содержала приказаніе о постройкѣ чаетъ на счетъ короля и давала право увеличить число козаковъ до 12 и даже до 20,000. Она важна была при началѣ возстанія Хмельницкаго, какъ доказательство одобренія возстанія самимъ королемъ. (Костомаровъ, Богданъ Хмельницкій, 1870, 1.—32).

Упоминаемый въ думѣ Клиша (въ вар. Б. Климъ) былъ дѣйствительно полковникомъ Бѣлоцерковскимъ въ 1637 г. (Максимовичъ, обзорѣніе городовыхъ полковъ и сотень, стр. 6).

Максимъ Ольшанскій, вѣроятно, Максимъ Кривонось одинъ изъ первыхъ сподвижниковъ Хмельницкаго.

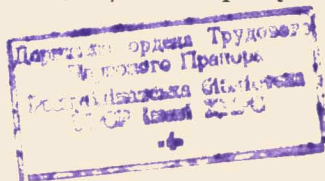
Мартынъ Полтавскій—Мартынъ Пушкаренко, первый Полтавскій полковникъ по сформированіи полтавскаго полка при Хмельницкомъ въ 1648 г.

Иванъ Богунъ извѣстный полковникъ поднѣстровскій.

Матвій Бороховичъ, вѣроятно, Матвѣй Гладкій, первый Миргородскій полковникъ при Хмельницкомъ.—Бороховичъ былъ полковникъ Гадячскій уже при Самойловичѣ и назывался Михайломъ. (О всѣхъ этихъ лицахъ см. Максимов., цитир. сочин. стр. 10—14).

Кречевскій Иванъ во время событія, рассказаннаго въ думѣ, былъ полковникомъ Переяславскимъ и получилъ отъ гетмана короннаго Конецпольскаго приказъ арестовать Хмельницкаго, но умышенно далъ ему случай бѣжать. Потомъ Кречевскій присталъ къ возстанію и былъ сдѣланъ полковникомъ Кіевскимъ. (Тамъ же, стр. 11).

Географія событія приведена во второмъ варьянтѣ точнѣе, такъ какъ изъ Величка видно, что пиръ у Хмельниц-

каго происходить въ Чигиринѣ, а грамота скрывалась у Барабаша въ Черкасахъ ¹⁾).

Конецъ перваго варьянта намекаетъ уже на Жолтоводскую битву, передъ которою убитъ былъ Барабашъ, въ то время, когда предводимые имъ реестровые козаки стали переходить на сторону Хмельницкаго.—Отдача семейства Барабаша въ плѣнъ туркамъ поэтической вымыселъ думы.

2.

ВИТВА НАДЪ ЖОЛТЫМИ ВОДАМИ.

1648.

(Дума).

А.

1. Чи не той-то хміль, що коло тичин вється?
Гей той-то Хмельницький, що з ляхами бється.
Гей поїхав Хмельницький ік Жовтому Броду,
Гей не один лях лежить головою в воду.
5. Не пий, Хмельницький, дуже той Жовтої води:
Іде ляхів сорок тисяч хорошої вроди,
«А я ляхів не боюся і гадки не маю,
За собою великую потугу я знаю,
Ще орду за собою веду,—
10. А все вражі ляхи на вашу біду.»
Утікали ляхи, погубили шуби...
Гей не один лях лежить, вищірівши зуби!
Становили ляхи дубовні хати,
Прийдеться ляшенькам в Польщу утікати!

---

¹⁾ Любопитно, що Максимовичъ, печатаючи второй варьянтъ, поправивъ думу, сообразно своимъ предположеніямъ, что Хмельницкій былъ въ Черкасахъ, а грамоту добывалъ изъ Чигирина,—невѣрность чего призналъ самъ впоследствии въ письмахъ о Хмельницкомъ. Мы возстановили первоначальный текстъ думы по выноскамъ Максимовича. (Нар. Южнор. пѣсни, 1849, 64).

15. Утікали ляхів де-якїї повки,
Їли ляхів собаки і сірїї вовки.
Гей там поле, а на полі цвіти:
Не по однім ляху заплакали діти.
Гей там річка, через річку глиця:
20. Не по однім ляху зісталась вдовиця.

(Максимовичъ, Укр. нар. пѣс. 1834—II—96—Pauli I, 138).

Б.

1=1 А, 2=2 А.

3. Чи не той-то хміль, що по ниві грає?
4. Ой той-то Хмельницькій, що ляхів рубає.
5. Чи не той-то хміль, що у пиві кисне?
6. Ой той-то Хмельницькій, що ляшеньків тисне.
7=3 А... кь золотому.... 8=4 А. 9=5 А... золотий... 10—
12=6—8 А 13=9 А.. татарськую... 14—16=10—12 А. 17=13
А... собі... 18=14 А. 19=15 А... вражі... 20—24=А 16—20.

(Ч. 0. II. и Д. 1863, III 4—5).

Пѣсня эта говоритъ о первой побѣдѣ, одержанной Хмельницкимъ надъ польскими войсками въ урочищѣ Жолтыя Воды (1649).—Въ нынѣшней Херсонской губ., Александрійскаго уѣзда, гдѣ находятся три балки, носящія названіе Жолтыхъ. Побѣда была одержана при помощи Перекопской орды.

В.

1. Ой то ляхи гайдамахи
Вкраїну зрубали,
Течуть річки кервавії
Темними лугами.
5. Ступай коню підо мною
Широко ногами,
Ідуть ляхи—гайдамахи
В погоні за нами.

- Летить орел по над хутір,
10. А в повітру вьєтсі,
Ой там, ой там бідний козак
С поляками бьєтсі.
Ой годі вам, вражі ляхи,
Руську кровцю пити,—
15. Неєден лях молоденький
Посиротив діти.

(Підгір'є ок. Станиславск. Зап. В. Волошнюк).

Въ этой пѣснѣ только конецъ сходенъ съ предыдущими варьянтами. Въ началѣ же козаки представляются не побѣдителями, а побѣжденными и преслѣдуемыми ляхами,—которыхъ пѣсня зоветъ, по смѣшенію понятій, какъ это часто бываетъ въ галицкихъ пѣсняхъ, гайдамаками.

3.

УГНЕТЕНІЕ УКРАИНЫ ЖИДАМИ—АРЕНДАРЯМИ И ВОЗСТАНІЕ.

1648.

(Дума).

А.

1. Як од Кумівщини да до Хмельнищини,
Як од Хмельнищини да до Брянщини,
Як од Брянщини да й до сѣго ж то дня,
Як у землі кралевській да добра не було:
5. Як жиди—рандарі
Всі шляхи козацькі зарандовали,
Що на одній милі
Да по три шинки становили.
Становили шинки по долинах,
10. Зводили щогли по високих могилах.
Іще ж то жиди-рандарі
У тому не перестали:

- Да пійди до жида-рандара да поступи ёму часть оддать,
45. Щоб позволив на річці риби вловити,
Жінку свою з дітьми покормити.
Тогді-ж то один козак мимо кабака іде,
За плечима мушкет несе,
Хоче на річці утя вбити,
50. Жінку свою з дітьми покормити.
То жид-рандар у кватирку поглядає,
На жидівку свою стиха словами промовляє:
«Ей жидівочко-ж моя Рася!
Що сей козак думає, що він у кабак не вступить,
55. За денежку горілки не купить,
Мене, жида-рандара, не перепросить,
Щоб позволив ёму на річці утя вбити,
Жінку свою з дітьми покормити.»
Тогді-то жид-рандар стиха підходить,
60. Козака за патлі хватає.
То козак на жида-рандара скоса, як ведмідь, поглядає,
Іще жида-рандара мостивийм паном узиває:
«Ей жиду, каже, жиду-рандаре,
Мостивий пане!
65. Позволь міні на річці утя вбити,
Жінку свою з дітьми покормити.»
Тогді жид-рандар у кабак входить,
На жидівку свою стиха словами промовляє:
«Ей жидівочко ж моя Рася!
70. Буть міні тепер у Білій Церкві наставним равом:
Назвав мене козак мостивим паном.»
Тогді-то у святий божественний день у четверток,
Як жиди-рандарі у Білу Церкву на сейм збирались,
Один до одного стиха словами промовляли:
75. «Ей жиди ж ви, жиди-рандарі!
Що тепер у вас на славній Україні слышно?»
«Слышен», говорить, «тепер у нас гетьман Хмельницький:
Як од Білої Церкви да до славного Запорожа

- Хоть будем один на одному лягати,
А не можем тобі жидів-рандарів до рук подати.»
115. Отогді-то Хмелницький у другий раз листи писав,
У город Полонного подавав:
«Ой Полоняне, Полонянська громада!
Нехороша ваша рада.
Єсть у мене одна пушка Сирота,—
120. Одчиняться ваші залізні широкі ворота.»
Тогді-то як у святий день, божественний четверток
Хмелницький до сходу сонця уставав,
Під город Полонное ближєй прибував.
Пушку Сироту упереду постановляв,
125. У город Полонного гостинця подавав.
Тогді-то Жиди-рандарі
Горким голосом заволали:
«Ей Полоняне, Полонянська громада!
Колиб ви добре дбали,
130. Од Польщі ворота одбивали,
Да нас за Вислу річку хоч у одних сорочках пускали!
То б ми за річкою Вислою пробували,
Да собі дітей дожидали,
Да їх добрими ділами наущали,
135. Щоб на козацьку Україну і кривим оком не по-
глядали.»
- Отогді-то козакам у городі Полонному дана воля на три
часа с половиною:
- «Пийте гуляйте,
Коло жидів-рандарів собі здобу хорошу майте.»
Тогді-то козаки у городі Полонному пили-гуляли,
140. Здобу хорошу собі коло жидів-рандарів мали;
Обратно на славну Україну прибували,
Очертом сідали,
Сребро й злато на три часті паєвали:
Первую часть на Покрову Січовую да на Спаса Межи-
горського оддали,

145. Другу часть на меду да на оковитій горільці пропивали,
Трейтю часть между собою, козаками, паёвали.
Тогді-то не один козак за пана гетьмана Хмелницького
Бога просив,
Що не один жидівський жупан зносить.

(Зап. въ Александровкѣ. Сосниц. у. Черниг. г., отъ Андрея Шута. Кулишъ, Зап. о Юж. Руси. Т. I стр. 56—63).

Б.

1. Земле Польска, Україно Подольска!
Та вже тому не річок і не два минає,
Як у християнській землі добра немає,—
Як зажурилась та й заклопоталась бідна вдова;
5. То то не бідна вдова,—то королевська земля:
Що стали жиди великий одкуп давати—
Стали один од одного на милю оранди становити...
Як іде український козак, то й корчму минає,
А жид вибігає, та українського козака за чуб хватає,
10. Та ще ёго двома кулаками по потилиці затинає:
«Козаче—левенче! за що я буду ляхам рату платити,
Що ти мимо корчми йдеш,
Та й корчму минаєш?»...
Коло українського козака всю зброю одбирає...
15. А на Україні козак за жидом похожає.
Ще ёго й вельможним паном називає.
А жид до жидівки словами промовляє:
«Хазяйко моя, Рейзю!
Якої-то я на Україні слави заживав,
20. Що мене козак український ще й вельможним паном
називав!»...
- Ще ж і тим жидове не сконтетували,
Що три річки в одкуп закупляли:
Одна річка—Копрочка,
Друга річка—Гнилобережка,

25. А третя,—за Дніпром, Самарька...
Що мав би чоловік піти та риба приймати,—
То ще він до річки не добігає,
Уже він жидові за одкуп найкраще обіщає...
Ще ж і тим жидове не сконтетували—
30. Де була яка річка велика, мости в одкуп забрали:
Од верхового по два шаги брали,
А од пішого по шагу,
А од бідного старця, що він випросить,
То одбирали пшоно та яйця.
35. Як то був пан Хмельницький,
Житель Чигиринський—
Козак лейстровий,
Писарь військовий...
Як він сее зачував,
40. То указ писав,
Император до рук подавав;
А Императору указ писав—
В Черкаси до рук подавав...
А пан Хмельницький, житель Чигиринський,
45. Козак лейстровий, писарь військовий,
Як того указа до рук достав,—
На ринок вихожає, знамена виставляє,
Друзів, панів-молодців на грець викликає:
«Друзі, панове-молодці, охотники, броварники!
50. Годі вам по броварях пива варити,
По винницях, та й по проваллях валяться,
Та йдіть ви жидів та ляхів з України зганяти,
То будете ви собі мать
Хоть на три дні хорошенько по козацькій погулять!»
55. Як почали друзі, панове—молодці
Жидів та ляхів з України зганяти,—
Та в которого не було дравої невірної козушини,
То й той надів жидівські кармазини!
Та вони собі хорошенько по козацькій похажали,

60. Та ще й по карманах срібні гроші мали.
Ще ж то рано—пораненьку в середу,
Як заняв пан Хмельницький поперед себе жидів череду:
Которі жиди шабашували,
А которі до города Польского ¹⁾ утікали....
55. «Вже ж ти рабине, Мошку,
Бери на віз дошку;
А ти, Срулю,
Бери порох та пулю;
А ти, Чую, бери рушницю;
70. А ти, Гершку, бери підгерстя;
А ти, Ёсю, бери на поготову осю;
А ти, Шмюлю, бери друччя та двило;
А ти, Ицик, бери бичик.
Та будемо коні поганяти,
75. Та будемо од пана Хмельницького до города Польского
утікати.»
- А як був собі жид—старий Хвайдиш,
Та мав собі крам:
Шилки та голки,
А третії люльки,
80. Та й той у клунки склав,
Та за ними біжав пішки...
І той старость свою потеряв—
Од пана Хмельницького утікав,
І той панові Хмельницькому ще й голими п'ятами на-
кивав!...
85. А як у Польське-город убралися,
Та стали жиди Меєра на підслухи вислати:
Чи ще ж то далеко пан Хмельницький з військом при-
буває?
- А жидок Меєрко з глузду зпав,
Та ледве він і сам до города Польского припав.

---

¹⁾ Полонного.

- 90 А пан Хмелницький, житель Чигиринський,
Козак лейстровий, писарь військовий,
До Польского города прибував,
Та старими жидами орав,
А жидівками боронував,
95. А которії бували малі діти,
То він і кіньми порозбивав.
Як узали з Польського-города втікати,
Як узали свого рабина Мошку проклинати:
«Бодай ти, Мошку, щастя й долі не мав,
100. Як ти по-багато на Україні откупу брав!
А як би ти був, Мошку,
Та брав на Україні откупу потрошку,
То б ми на Україні проживали,
То нас би козаки українські вельможними панамі на-
зивали!»
105. А як то був жид Янкель,
То він коло школи похочає,
Та по школі плаче-ридає:
«Школо наша, богомільнице!
Вже нам у тобі не бувати,
110. І тебе не продавати—
За тебе грошей не брати,
І в карман не ховати:
Треба тебе на Україні покидати,
Та ще в тебе будуть козаки українські ср...,
115. Та ще в тебе будуть нескребені свині заганяти!»
Як стали од Польского—города до Случі-річки прибу-
вати,—
То пан Хмельницький, житель Чигиринський,
То він ночі не досипляє—
Коло Случі-річки ляхів і жидів доганяє.
120. Скоро догнав у вечері пізно—
І там стало повернутися тісно....
І там до них прибуває,

- Ще на козаків гукє, словами промовляє:
«Друзі, панове молодці! до Случі-річки прибувайте,
105. Жидів та ляхів у пень рубайте,
І до їх по козацькій словами промовляйте:
Жиди та Ляхи, примічайте:
«От буде по той бік Случі ваше,
А по сей бік буде пана Хмельницького і наше!»
130. Як почали жиди та ляхи с паном Хмельницьким спо-
ляться,
Щоб пополам пива наварити:
То вже ж то бували лядські дрова,
А Хмельницького вода,—
То був жидівський ячмінь,
135- А Хмельницького хміль....
То як пива наварили,
Тоді Хмельницькому славу на віки сотворили!
Та хотя ж то був пан Хмельницький, житель Чигирин-
ський,
Козак лейстровий, писарь військовий,—
140. Лицарь добрий, та помер,
А тільки ёго слава козацька-молодецька
Не вмере, не поляже:
Та буде вона славна міжду друзями-молодцами
Од нині й до віку!
145. Даруй, Боже, всьму миру живому і нам на здоровья,
Та на многії літа
Од нині й до віка!

(Зап. въ Жаботинѣ Ө. Штангей).

В.

1—4=1—4 Б. 5=5 Б..... королевска....., 6=6 Б 7=7 Б.....
оренди..... 8—22=8—22 Б. 23=23 Б..... Каїрочка, 24—28
=24—28 Б. 29=29 Б..... жидове..... 30—47=30—47 Б

48=48 А П... на герць... 49—54=49—54 Б. 55=55 Б...
начали..... 56—62=56—62 Б. 63=63 Б..... шабасували,
64—65=64—65 Б. 66=66 Б... на воз.. 67—68=67—68 Б
69=69 Б... Іцю... 70=70 Б... підгестр, 71=71 Б 72=72
Б..... Шмілю..... бери дричча..... 73—75=73—75 Б. 76=76
Б... Хваім... 77=77 Б... крамок... 78=78 Б Гапейки...

(Изъ рукописн. сборника Чубинскаго и Новицкаго).

Дума эта чрезвычайно характерно передаетъ причины, вызвавшія козацко-народное возстаніе при Хмельницкомъ.

О томъ, что евреи держали въ откупну проѣзжія дороги и брали на нихъ мыта, ровно какъ и на торгахъ, свидѣтельствуютъ множество актовъ: (В. Антоновичъ и К. Козловскій, Грамоты В. Кн. Литовскихъ, Кіевъ. 1868, стр. 88, 106, 111, 145). Что евреи арендовали у пановъ церкви, видно изъ актовъ и показаній современниковъ, (Памятн. Кіевск. Коммис., т. I, отд. 2, стр. 96, Pamiętniki dopanowania Zygmunta III, Władysława IV i Jana Kazimierza etc. Wydał K. Wl. Wóycicki, Warszawa. 1846, т. I, 245, 255. Акты Южной и Западной Руси, III, 278).

О еврейскихъ притѣсненіяхъ говорятъ современники полякъ и москвичъ почти буквально словами думы: Безыменный авторъ Мемуаровъ, изданныхъ Войцицкимъ, подъ 1640 г., сожалѣя объ уничтоженіи козачества, передаетъ слѣдующее: «все это случилось изъ за желанія старость и пановъ-дѣдичей увеличить свои доходы въ Украинѣ. Они назвали жидовъ и всѣ безъ исключенія доходы отдали имъ въ оренту, въ томъ числѣ и церкви, ключи отъ которыхъ хранились у жидовъ; кто желалъ вѣнчаться, или крестить ребенка, тотъ долженъ былъ платить пошлину жиду-арендарю. Это наскучило хлопамъ до того, что они взбунтовались и соединились съ козаками, омывши шляхетскою кровью всю страну и вырѣзавши своихъ пановъ, наполнили всю Украйну огромными толпами однихъ хлоповъ.»

Въ запискѣ дьяка Григорія Кунакова, который по указу Алексея Михайловича, «довѣдывался о черкасской войнѣ, и

всякихъ вѣстѣй, которыя годны Московскому государству»,— между прочимъ сказано: «Да черкасомъ же де сверхъ того было разрешеніе отъ жидовъ, которые держали въ ихъ мѣстехъ отъ пановъ аренды. И тѣ де жида ихъ черкасѣ грабили и наругались надъ ними всячески: *только который черкашанинъ куритъ вина или сваритъ пиво или медъ, не являсь жидомъ, или противъ жида учнетъ говорить, не снявъ шапки*, и жида де за то, *спримътываяся къ нимъ за посылкѣ*, ихъ грабили и разоряли, животы ихъ отнимали и жонъ и дѣтей въ работу имѣли насильствомъ.» (Акты Ю. и З. Р. т. III, 278). Сравни въ думѣ: А. ст. 50—60, и дальше думу № 4.

Особенно тяготился народъ украинскій заарендованіемъ рѣкъ и угодій запорожскихъ послѣ Острянинскаго возстанія: на рѣкахъ Самарѣ, Саксаганѣ, Гнилой, Пробойной и Каиркѣ (по вар. Б;—въ вар. А невѣрно Кудеска). Рѣчки эти поименованы въ числѣ запорожскихъ угодій у Величка, т. III, 474—75, 78, 482.

Сеймы еврейскіе дѣйствительно бывали изъ представителей кагаловъ. См. книга—гродская 1706 года, № 2242, листъ 44: еврейскій сеймикъ въ Полонномъ для избранія еврейскаго писаря Волынскаго воеводства, овручская гродская 1774 г., № 3268, л. 428, 432: распоряженія раввиновъ о распредѣленіи кагаловъ.

О бѣгствѣ евреевъ изъ Украины въ началѣ возстанія Хмельницкаго рассказываетъ современникъ Заславскій, раввинъ: «Евреи, жившіе на правомъ берегу Днѣпра, получили перваго дня зеленыхъ святокъ двойное горестное извѣстіе: о смерти короля и о приближеніи возстанія. Тогда они бросились бѣжать, какъ попало. Повсемѣстно пути были покрыты семействами бѣглецовъ; они тащили за собою дѣтей, старцовъ и больныхъ, покинувъ свои дома и богатства и думая только о сохраненіи жизни. Происшествія эти вездѣ повторялись съ различными, но всегда грустными обстоятельствами: въ Острогѣ, Константиновѣ, Немировѣ, Тульчинѣ, Барѣ. Тѣ, которые не будучи въ состояніи бѣжать, были настигнуты врагами, по-

гибали безъ надежды спасенія. Многіе города, попавшись во власть русскихъ, были омыты кровью жителей (евреевъ), истребляемыхъ съ жестокостью, неслыханною даже у иныхъ варварскихъ народовъ.» (Четыре года войны поляковъ съ русскими и татарами 1648—1652. Кіевъ. 1868 изъ неофиц. части Кіевск. губ. Вѣд. стр. 12—13).

Полонное (мѣст. въ Новогр. Вол. уѣздѣ) было сборнымъ пунктомъ бѣглецовъ въ началѣ возстанія Хмельницкаго. Twardowski, Wojna Domowa ч. I, стр. 19).

Названіе украины «землей кралевой». (Вар. А, В) «землей польской» (вар. Б.) говоритъ въ пользу того, что дума эта сложилась въ первое время Хмельниччины, когда еще на Украинѣ не было мысли объ отторженіи отъ Польши. Стихи же 1—4 варьянта А показываютъ, что онъ долго держался на правомъ берегу Днѣпра, остававшемся подъ властію Польши до третьяго ея роздѣла, и оттуда перешелъ на лѣвый, гдѣ и записанъ. Кумівщина—время несчастной для козаковъ битвы подъ Кумейками, рѣшившей судьбу козацкаго возстанія подъ предводительствомъ Павлюка, въ 1637 г., а Браницина, можетъ быть, Браниччина, т. е. эпоха раздѣловъ Польши, когда на правомъ берегу играли большую роль Браницкіе. Впрочемъ, стихи эти складомъ сильно отличаются отъ остальныхъ и кажутся намъ искусственными.

4.

КОРСУНСКАЯ БИТВА.

1648.

(Дума).

А.

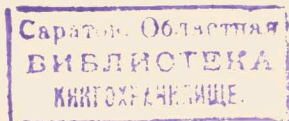
..... 1)

1. Ой обозветься пан Хмельницький,
Отаман-батько Чигиринський:

---

¹⁾ Началo этой думы (до 9-го стиха), забытое Ригоренкомъ, взято мною изъ варіанта г. Копытько, напечатаннаго въ сборникѣ Украинскихъ пѣсенъ М. Максимовича (стр. 67). Примѣчаніе г. Кулиша.

- «Гей друзі, молодці,
Браття козаки запорозці!
5. Добре дбайте, барзо гадайте,
Із лихами пиво варити зачинайте.
Лядський солод, козацька вода,
Лядські дрова, козацькі труда».
Ой с того пива
10. Зробили козаки з лихами превелике: диво.
Під городом Корсунем вони станом стали,
Під Стеблевом вони солод замочили;
Ще й пива не зварили,
А вже козаки Хмельницького з лихами барзо посва-
рили:
15. За ту бражку
Счинили козаки з лихами велику дражку;
За той молот
Зробили лихи с козаками превеликий колот;
А за той незнатъ-який квас
20. Не одного лиха козак, як-би скурвого сина, за чуба страє.
Лихи чогось догадались,
Від козаків чогось утікали,
А козаки на лихів парікали:
«Ой ви, лихове,
25. Неські синове!
Чом ви не дожидаєте,
Нашого пива не дониваєте?»
Тогді козаки лихів доганяли,
Нана Потоцького піймали,
30. Як барана звивали.
- Та перед Хмельницького гетьмана примчали:
«Гей пане Потоцькнїй!
Чом у тебе й досі розум жіноцький?
Не вмів ти сси в Каміньскім Подільці перебувати,
35. Неченого поросяти, вуриці с перцем та з шапраном
уживати,

- Которі бігли до річки Росі,
То zostалися голі й босі.
Обізветься первий жид, Гичик,
Та й хапається за бичик.
70. Обізветься другий жид, Шлёма:
«Ой я ж пак не буду на сабас дома!»
Третій жид озоветься, Оврам:
«У мене невеликий крам:
Шпильки, голки,
75. Креміння, люльки,
Так я свій крам
У коробочку склав,
Та козакам пятами наживав.»
Обізветься четвертий жид, Давидко:
80. «Ой брате Лейбо! уже ж пак із-за гори козацькі ко-
рогви видко!»
Обізветься пятій жид, Юдко:
«Нумо до Полонного утікати прудко!»
Тоді жид Лейба біжить,
Аж живіт дріжить;
85. Як на школу погляне,
Їго серце жидівське зів'яне:
«Ей школо ж моя, школо мурована!
Тепер тебе ні в пазуху взяти,
Ні в кишеню сховати,
90. Але ж доведеться Хмельницького козакам на срач, на
балаки покидати!»
Отсе, нанове-молодці, над Полонним не чорна хмара
вставала;
- Не одна пані—ляшка удовою zostалась.
Озоветься одна пані—ляшка:
«Нема мого пана Яна,
95. Десь ёго звязали козаки, як-би барана
Та повели до свого гетьмана.»
Озоветься друга пані-ляшка:

«Нема мого пана Кардаша!
Десь ёго Хмельницького козаки повели до свого
коша.»

100. Озоветься третя пані-ляшка:
«Нема мого пана Якуба!
Десь (узяли) Хмельницького козаки та либонь повісили
ёго десь на дубі.»

(Записки о Южной Руси, т. I стр. 223)

Б.

1. Ой обозветься пан Хмельницькій
Отаман батько Чигиринській:
«Гей друзі-молодці,
Братья козаки запорозці!
5. Добре знайте, барзо гадайте,
Із ляхами пиво варити затирайте!
Лядській солод, козацька вода;
Лядські дрова, козацькі труда.»
Ой за тее пиво
10. Зробили козаки з ляхами превеликеє диво;
Ой за той пивний молот
Зробили козаки з ляхами превеликий колот;
Ой за той пивний квас
Не одного ляха козак, як би скурвого сина, за чуба
потряє.
15. Ой не верби-ж то шуміли, і не галки закричали,
Тож-то козаки із ляхами пиво варить зачпнали.
Ой обозветься перва пані ляшка: «нема мого пана Гриця!
Де-сь поїхав дивиться,
Як буде козацьке пиво вариться»!
20. Ой обозветься друга пані ляшка: «нема мого пана Яна!
Де-сь ізвязали козаки як-би барана»!
Ой обозветься третя пані ляшка: «нема мого пана Якуба!
Ой Якубе, Якубе!

Де-сь тебе з Жовтої води, з бистої річки Прута, й до
віку не буде!»!

25. Ой не чорна хмара над Польщою встала:

То-ж-то не одна ляхка удовою стала!

Бо на праву середу

Заняли ¹⁾ козаки ляхів так як-би череду.

Ой, которих гнали до Прута,

30. Була дороженька барзо крута;

Которих до Бузька,

Була дороженька барзо грузька;

А которих до Хотини,

То, біжучи, попотіли;

35. То кидали козаки ляхів у воду

К чортовій матері на прохолоду.....

«Ой вей-мір! обізветься первий жид Їдко,—

Ужеж пак із-за гори козацькі корогви видко»!

Побіг до школи швидко:

40. «Ой школо ж моя, школо!

Чи тебе продати,

Чи в карман забрати,

А чи тому пану Хмельницькому,

Отаману батьку Чигириньському,

45. На срач подаровати?»

Ой обозветься другій жид Абрам:

«Ой я маю вельми дорогий крам:

Шилки й голки,

Креміння й люльки.

50. Ой я свій крам у коробочку склав,

С козаками п'ятами наживав»!

Ой обозветься третій жид Шлёма:

«Ой я ж пак не буду на шабас дома»!

Гей обозветься пан Хмельницькій,

55. Отаман батько Чигиринській:

---

¹⁾ Гнали, Закревскій. Старосв. бандуриста стр. 181.

Гей друзі-молодці,
Братя козаки запорозці!
Добре знайте, барзо гадайте,
Од села Ситників до города Корсуня шлях канавою пере-
конайте,

60. Потоцького піймайте,
Мені в руки подайте»!
Гей Потоцькій, Потоцькій,
Маеш собі розум жіноцькій!
Не годишся-ж ти воёвати!

65. Лучче-ж тебе до пана Хмельницького оддати
Сирої кобилни жувати,
Або житнєї соломахи бузиновим молоком заживати!

(Максим, сб. укр. пѣс., 1849, I, 67--71).
Тоже Закревскій Старосв. бандур. стр. 181.

Въ извѣстной битвѣ подъ Корсунемъ (15 Мая 1648) великій гетманъ коронный Николай Потоцкій былъ взятъ въ плѣнъ и отданъ татарамъ. Въ зиму передъ возстаніемъ Хмельницкаго Потоцкій, дѣйствительно былъ, въ Подоліи.

Въ изображеніи смятенія евреевъ дума эта приближается къ вышешриведенной думѣ: Угнетеніе Украины.

5.

П А Н И П О Т О Ц К А Я.

1648.

1. Засвистали козаченьки в поход с полупочі:
Заплакала Марусенька свої чорні очі.
— «Не плач, не плач, Марусенько, возьмем ты з собою,
Як будемо відѣзжати в чужую сторону.»
- 5, «Ой їдь, та їдь, мій миленький, та не забавляйся,
На конику вороненькім назад ворочайся!»

- «Ой Бог знає, Бог відає, чи я повернуся:
Кінь вороний на подвір'ю чогось іспіткнувся!»
Ой шли ляхи на три шляхи, дороги питали:
10. «Сли сюда козаки йшли, чи ви не видали?»
Всі поляки які йшли, по три коні мали,
Хвалилися поляченьки, що в'ни звоювали.
«Ми підемо, пане брате, козаків рубати,
А як прийде зла година, будем утікати»
15. Розплачється, розтужиться Потоцького жена:
«Чи ж я тобі, пап Потоцькій, давно не товкла?»
Давно уже, ти Потоцькій, з козаки воюеш,
Ти козаків не звоюеш, свою силу згубиш!»

(Ч. О. Н. и Д., 1863, III, 25).

Общій мотивъ козацкой семейной пѣсни примѣненъ
здѣсь къ женѣ плѣнненаго Потоцкаго.

6.

ПОВѢДЫ ПЕРЕВІЙНОСА.

1648.

А.

1. Не дивуйтеся, добрі люде,
Що на Вкраїні поветало:
Ой за Дашевом, під Сорокою,
Множество ляхів пропало!
5. Перебійніє водить не много,—
Сімь сот козаків з собою,
Рубає мечем голови з плечей,
А решту топить водою.
Ой пийте, ляхи, води калужі,
10. Води калужі болотняніі,
А що пивали по тій Україні

- Меди та вина ситнії.
Зависли ляшки, зависли,
Як чорна хмара на Вислі,
15. Ляцькую славу загнав під лаву,
Сам бравий козак гуляє.
Нуте, козаки, у скоки,
Заберемося під боки,
Заженим ляшка, вражого сина,
20. Аж за той Дунай глибокий.
Дивують ляхи, вражії сини,
Що ті козаки вживають:
Вживають вони щуку рибаху,
Ще й соломаху з водою.
25. Ой чи бач, ляше, як козак пляше
На сивім копію горою:
Мушкетом бере, аж серце в'яє,
А лях від страху вмирає.
Ой чи бач, ляше, що по Случ наше,
30. По Костяну ю могилу:
Як не схотіли, забунтовали,
Та й утерjali Вкраїду.
Ой чи бач, ляше, як пан Хмельницький
На жовтім піску підбився:
35. Від нас, козаки, від нас, юваки,
Ні один ляшок не скрився:
Нуте ж, козаки, у скоки,
Заберімося у боки:
Загнали ляхів за річку Вислу,
40. Що не вернуться і в три роки!

(Зап. въ Тернопольск. у. Изъ Ч. въ И. О. И. и Д. Р. 1870. 3, III, 1).

Б.

1=1 А. Гей не дивуйте..... 2=2 А. 3=3 А. Що за Да-
шевим..... 4=4 А. 5=5 ... просить..... 6=8=6—8 А. 9=9 А.
.....калюжі, 10=10 А. Води болотиний; 11=11 А..... на тій

Україні» 12=12 А. 13=21 А... папки,... синки, 14=22 А.
.....що козаки..... 15—16=23—24 А. 17=33 А....., що наші...
18=34 А. 19=35 А. Од.... од.... 20=36 А. П..... вкриває.
21=25 А. 22=26 А..... коні..... 23=27 А. З..... ставе.....
24=28 А... од жаху... 25—28=29—32 А. 29—30=13—14 А.
31. Не попустимо ляхви із Польщі,
32. Поки нашої живности.
33=37 А. Гей, пу,... гей, та.....34=38 А. 35=39 А. ....ляш-
нів геть аж за..... 36=40 А. не.....

(Лисенко. Збірн. україн. пісн. № 13, стр. 28).

В.

1—2=1—2 А. 3=3 Б. 4—18=4—18 А. 19=19 А. загнали
ляха..... 20—24=20—24 А. 25=25 А. Чи чуєш.... 26—27=
26—27 А. 28=28 А. Аж лях со..... 29=29 А. Чи чуєш....
30=30 А..... становую..... 31—32=31—32 А. 33=33 А.
Чи чуєш... 34=34 А.
35. З нами козаки, з нами бурлаки,
36—38=36—38 А. 39=39 А. ....ляха, вражого сина,
40. Аж за той Дунай глибокий!

(Д. У. Пісень, Мартке, стр. 48, № 22).

Г.

1. Ой почувайте і повидайте,
2=2 А. 3=3 Б. 4=4 А. 5=5 Б. 6=6 А. Трох козаченьків...
7—8=7—8 А. 9=9 Б.
10. Болотвяний.
11=11 Б. 12=12 А.
13. Та почім козак славе?
14. Паївся риби і соломахи з водою,
15=23 Б. 16=28 А. ....од духу..... 17=31 А. ....що...
18=34 А. 19. Семи козаків, добрих юнаків,
20. Та й за Вислою не скрився

21=25 А. ....що....

22. На воронім коню перед тобою?

23. Ти, ляше, злякнеш, іс коня спаднеш,

24. Сам присиплишся землею.

25—28=29—32 А.

29. Ой нависли ляхи, нависли,

30. Як ворони на вишні....

31=31 Б. ....ляхові Полщі 32=32... Б.

(Кулиш., Зап. о Ю. Р. I, 271—272. Записано въ с. Субботово,
Чигрин. у., Київ. губ).

Д.

1—2=1—2 А. 3=3 А. Ой під.... 4=4 А.... ляшків....

5—9=13—17 А. 10=18 А..... у..... 11—12=19—20 А.

13=25 А. Дивися..... 14=26 А. 15=27 А. Бескетом.....

16=28 А. Аж лях зо..... 17=33 А. Дивись..... 18=34 А.

19=35 В. 20—22=36—38 А. 23=39 В. Уже.... ляшка,....

24=40 В.

7.

СМЕРТЬ ПЕРЕБІЙНОСА.

А.

1. Ой лугами да берегами да зелені віги:

Да засідають ляхи, да засідають пани Перебійніса вбити.

А Перебійніс того й не гадає,

Да мед вино попиває.

5. Ой одсунув пан Перебійніс покутню кватирку—

Аж гуляють ляхи, аж гуляють пани, да по ёго ринку.

(Максим. Укр. нар. пѣсн., 1834, 101).

Б ¹⁾.

1. Ой не дали Перебійнісу

Да вечеряти сісти,

---

¹⁾ Какъ бы продолженіе А.

- Ой прийшли Перебійнісу не мудрії вісти:
«Стережися, Перебійнісу,
5.   Тієї чорної гати:
Ой іде ляхів сорок тисяч,
                  Хотять тебе взяти.»
Ой крикне пан Перебійніс
                  На хлопця малого:
10. «Обігай, хлопче, обігай, малий,
                  От хати до хати,
Ой дай же ти, малий,
                  Всім козачешкам знати.»
Ой крикнув пан Перебійніс
15.   На хлопця малого:
«Осідлай, хлопче, осідлай, малий,
                  Коня вороного,
А собі, хлопче, а собі, малий,
                  Хоч полового!»
20. Ой не дали да Перебійнісу
                  На кониченька снасти,
Як узяв ляхів, як узяв панів,
                  Як снопиків класти;
Ой не дали да Перебійнісу
25.   На кониченька сісти,
Як узяв ляхів, як узяв панів
                  На капусту сікти;
Ой гляне пан Перебійніс
30.   На лівую руку:
Да не вискочить ёго кінь вороний
                  Із лядського трупу.
Ой гляне пан Перебійніс
                  На правее плече:
35. Аж із ляхів, аж із панів,
                  Кровавая річка тече.

Ї ой уже ляхи, вражі сини, джуро й уловили;

Ї ой стали джурі та пальці крутити:

— Скажи, джуро, скажи, малий, й та чим Перебійніса вбити?

35. «Ї ой відріжте й або відірвіте й та срібного грудзя,—

Ї то чи не вб'єте, або чи не скараєте вірного мого друга.»

— Ї ой не схотів же ти міні, хлопку, хлопкувати,—

Ї будеш же ти ляхам стадо напувати.

«Ї ой рад би я тобі, пане Перебійнісе, хлопкувати,

50. Та угнались ми далеко за ляхами, й доведеться погибати.»

(Зал. В. Вареникь въ Черноморциѣ. Метл., народн. Южнор.
пѣсни, 402—403).

Г.

1. Ой не шуми дуже дуже, і ти зелений дубе!

Бо під тобою, зелений дубе, вся баталія буде!

Ой за лугами, за берегами зхилилися віти:

Засідають вражіі ляхи Перебійноса вбити.

5. «Ой я ляхів, ой я панів не боюся:

С ще в мене кінь буланый, з ляхами побьюся.»

Ой як же поїхав козак Перебійнісе до куми риби їсти,

Аж прибігають із-під Дашева препоганії вісти;

Ой як гляне козак Перебійнісе у квартиру,—

10. Бігають ляхи, вражі сини, як шашки по ринку;

Ой як крикне козак Перебійнісе на джуро малого:

«Ой сідлай, джуро, ой сідлай, малий, міні буланого,

Собі-ж сідлай другого, гнідого старого;

Та підтягай, малий джуро, та попруги стуга,

15. Бо буде-ж нам, малий джуро, велика потуга!

Ой не вепів же та козак Перебійнісе та на коня спасти,

Ль узяв ляхів, вражих синів, у снопи власти;

Ой як оглянеться козак Перебійнісе та на лівее плече—

Аж із під Дашева та до Вохова кривавая річка тече;

20. Ой оглянеться та козак Перебійнісе та на правую руку—

Аж не вискочить ёго буланенький із-під лядського труну;

- Ой оглянешься козак Перебийніс та на джуро малого—
Лж кладе джуро, кладе малий, ще лучче за нѣго.
«Ой поїдемо, малий джуро, та на Сорочу могилу;
25. Одвідаем, джуро малий, вражу лядську силу.»
Не вспів козак Перебийніс та до могили доїхати,
Як узав джуро, та узав малий, пістолі заряджати;
Ой не вспів козак Перебийніс на могилу з'їздити,
Як узав джуро, та узав малий, з пістолів палити....
30. Й ой тепер же ляхи, й ой тепер же пани, ви слави
зажили,
Що неживого Перебийніса під могилою положили.

(Зап. тѣмъ же. Метлинск., пар. Южнор. цѣсьн, 400).

Максимъ Кривонось или Перебийнісь—знаменитый предводитель «загоновъ», т. е. крестьянскаго возстанія при Хмельницкомъ въ 1648 г. Н. И. Костомаровъ, на основаніи печатныхъ и рукописныхъ матерьяловъ, говоритъ о немъ такъ: «Сперва онъ высказалъ себя въ Переяславлѣ, перебилъ тамъ іудеевъ и поляковъ, перешелъ на правый берегъ Днѣпра, прошелъ за Бугъ, взялъ Ладыжинъ, Бершадъ, Верховку, Александровку, вездѣ истребилъ католиковъ и іудеевъ; двадцатаго іюня подходилъ къ Тульчину и отошелъ отъ него, а 21-го іюня козаки явились туда въ большемъ числѣ: военные люди, находившіеся въ замкѣ, вступили въ бой и были обращены въ бѣгство. 22 іюня козаки взяли Тульчинскій замокъ приступомъ и перерѣзали въ немъ всѣхъ, не разбирая ни пола, ни возраста: тогда погибъ и (владѣлецъ, князь) Четвертинскій, а жена его сдѣлалась женою козака (Остапа Павлюка, начальника другаго загона). Сошедшись съ Ганджею, который бралъ и Тульчинъ, а также Кривошапкою, Кривонось истреблялъ пановъ и жидовъ на Подольи. «Вся эта сволочь, говоритъ современный поэтъ польскій, состояла изъ презрѣннаго мужичья, стекавшагося на гибель пановъ и народа польскаго». Были взяты города: Красный, Брацлавъ. 7 Іюля Кривонось взялъ Винницу. По всей Подольи, до самой Горыни,

панскіе замки, города, мѣстечки лежали въ развалинахъ. Дворяне толпами бѣжали за Вислу, и ни одной шляхетской души не осталось на Подольи». (Богданъ Хмельн. 1870, I, 160—162. Подробности см. въ «Четыре года войны поляковъ съ русскими и татарами (1648—1652) или преслѣдованіе польскихъ израильтянъ», стр. 19—22 и Twardowski, *Woina domowa, Kalisz, 1687, 15—16*). По Твардовскому, во всей области Буга господствовалъ Кривоносъ. Здѣсь, на притокѣ Буга Соби, находятся и упоминаемые въ пѣснѣ Дашевъ и (могила) Сорока, въ нынѣшнемъ Липовецкомъ у. Кіевск. губ. О могилѣ говорится у Фундуклея (*Обозрѣніе могилъ, валовъ и городищъ Кіевской губерніи*, стр. 44): «Сорока, стоящая по правую сторону рѣки Соби, между мѣстечками Ильинцами и Дашевымъ. Судя по окружности, высота этой могилы могла простираться до 30 сажень; верхъ ея срубанъ».

Позже Кривоносъ двинулся къ сѣверу, гдѣ встрѣтился съ Іереміей Вишневецкимъ подъ Махновкою и, не смотря на то, что, по извѣстіямъ польскихъ хронистовъ, былъ разбитъ имъ, однакожь сжегъ Махновку, перебилъ доминиканскихъ монаховъ и отодвинулъ Вишневецкаго къ Россоловцамъ (нын. Староконст. у. Вол. губ.). Объ этомъ см. у Твардовскаго *op. cit.*, 18—23.

Выраженіе пѣсни: «по Случ наше» отвѣчаетъ границамъ козачества, опредѣленнымъ договоромъ Зборовскимъ. Самъ же Кривоносъ заходилъ дальше, такъ какъ онъ взялъ и Кременецъ, при сочувствіи ему русскихъ мѣщанъ. (*Balinski i Lipinski, Staroz., Polska II, 899*).

Слова: «Хмільницькій на жовтім піску підбився» (вар. А. стр. 40)—намекъ на побѣду при Жолтыхъ Водахъ, послѣ коей и начались дѣйствія загоновъ.

Пѣсня 7 приведена тутъ только ради имени Перебийноса, которое вставлено вмѣсто Нечая. Конецъ Перебийноса былъ не таковъ, какъ Нечая. Максимовичъ говоритъ, что Максимъ Кривоносъ умеръ въ концѣ 1648 отъ бывшего тогда повѣтрія (*Обозр. город. полковъ и сотенъ*, стр. 14). Въ бумагахъ Мак-

симовича есть указаніе на источникъ, откуда взято это извѣстіе. «Это лѣтопись, которой пользовался Мацѣевскій (Pamiętniki o dziejach, piśmenictwie i prawodawstwie slowian, 1839, II, 286, 314). Лѣтопись сія писана въ 17 столѣтіи и находится въ архивѣ львовской ставропигіи. Членъ оной Зубржицкій (правописаніе М-ча) хотѣлъ издать сію Лѣтопись. Сокращеніе оной въ Kwartalniku Naukowym (poszyt III).» Впрочемъ, не самъ Максимъ, но сынъ его былъ взятъ въ плѣнъ въ Острополѣ, но выпущенъ за выкупъ въ томъ же 1648 году. (Wojna domowa, 50).

8.

БѢГСТВО ШЛЯХТЫ ИЗЪ УКРАИНЫ.

1648.

1. Повіяли вітри все буйніі,
Пішли дворяне все смутніі,—
Берег з берегами, а круча з кручами—
Там дворяне проходили.
5. Кидаютъ отчизну і свою дідизну,
Свої пасіки й левади.

(Въ Лубенскомъ у. Полт. губ. зап. Ст. Носѣ).

Этотъ, къ сожалѣнію, короткій отрывокъ характерно изображаетъ бѣгство шляхты изъ Украины послѣ первыхъ побѣдъ Хмельницкаго. Паника, овладѣвшая шляхтою послѣ Корсунской битвы, описана подробно у современниковъ: Ерлича, Твардовскаго и Стародубца Григорія Климова. Ерличъ говоритъ: «Какъ скоро шляхта кіевскаго воеводства узнала о Корсунской битвѣ, въ туже минуту обратилась въ бѣгство, а женъ и дѣтей усаживали на возы, оставляя дома и все въ нихъ находившееся; спасая лишь души свои, они оставляли даже укрѣпленные замки въ мѣстечкахъ и селахъ, бѣжали на Волинь и въ Польшу за Вислу. (Jerlicz, Liatopisec, I. 65, 68—69). Твардовскій говоритъ, что шляхтичи собирались бѣжать въ

Дандигъ и даже за море и предается сѣтованіямъ о морскомъ плаваніи и о негостепрѣимной чужбинѣ: Швеціи, Ирландіи и даже Исландіи. Самъ онъ между прочимъ говоритъ о собственномъ бѣгствѣ словами, которыя кой-гдѣ совпадаютъ съ нашей пѣсней: «въ эту минуту и я не ждалъ далѣе и преданъ бѣгству наравнѣ съ другими и, признаюсь, не лѣнливо...., захвативъ съ собою въ маленькомъ ящикѣ лишь мелкія вещицы и связки старыхъ бумагъ. О блаженной памяти *дюдизно!* *О пасыка—дороже для меня, чѣмъ Гибли!*¹⁾ Теперь ты очень далеко отъ украшавшаго тебя нѣкогда хозяина». (Wojna Domowa, I. 34, 36).

9.

ПѢСНИ ОВЪ ОЧИЩЕНІИ УКРАИНЫ ОТЪ ПОЛЯКОВЪ.

1648.

I.

(Отрывокъ).

A.

1. Та не має лучше, та не має краще,
2. Як у нас на Вкраїні:
3. Та не має ляха, та не має пана—
4. Не буде зміни.

(Костомаровъ, Богданъ Хмельницькій, 1870 т. III, стр. 353).

B.

1—2=1—2 A.

3 . . . . . жида

4 Не має Уніи

(Тамже стр. 354).

---

¹⁾ Въ Сициліи было три Гибли. Одна изъ нихъ славилась медомъ, воспѣваемымъ классиками (Virg. Eclog. 1. 55 et cet).

В.

1. Ой не буде лучше, ой не буде краще,
2==2 А.
3. Та не має жиди, та не має ляха
4==4 Б.

(Максимовичъ. Народ. Укр. пѣсн. 1834 г. стр. 102)

2.

- Розлилися круті бережечки, гей, гей, по роздолі,
Пожурились славні козаченьки, гей, гей, у неволі.
Гей ви хлопці, ви добрі молодці, гей, гей не журіться,
Посідайте коні воронії, гей, гей, садовіться.
5. Та поїдем у чистее поле, гей, гей, у Варшаву,
Та наберем червоної китайки, гей, гей, та на славу;
Гей щоб наша червона китайка, гей, гей, не злинила,
Та щоб наша козацькая слава, гей, гей, не пропала.
Гей щоб наша червона китайка, гей, гей, червоніла,
  10. А щоб наша козацькая слава, гей, гей, не змарніла.
Гей у лузі червона калина, гей, гей, похилилася,
Чогось наша славна Україна, гей, гей, засмутилася.
А ми-ж тую червону калину, гей, гей, та піднімемо,
А ми-ж свою славу Україну, гей, гей, та развеселимо.

(Зап. въ д. Марьяновѣ Херсонск. губ. Елисаветградск. у.).

Послѣ побѣдъ, одержанныхъ Хмельницкимъ въ 1648 г., Украина первый разъ послѣ долгой борьбы почувствовала себя свободною отъ ляховъ. «Всѣ де, сказываютъ, ляхи въ бѣгахъ» передавалъ въ расиросныхъ рѣчахъ Стародубецъ Григорій Климовъ (Акты Южной и западной Россіи т. III, стр. 215). Это чувство давно желанной свободы и выразилось въ пѣснѣ, фрагменты только которой дошли до насъ (№ 1).

Козаки имѣли надежду докончить побѣдами начатое дѣло освобожденія, хотя-бы для этого пришлось предпринять далекій походъ на Варшаву (пѣсня № 2). Надежды эти выска-

зывалъ самъ Хмельницкій въ разговорѣ съ польскими комисарами. Одинъ изъ нихъ Мясковскій передастъ его слова слѣдующимъ образомъ: «я исторгну весь русскій народъ изъ польской неволи... пойду сражаться за нашу православную вѣру. Вся чернь по Люблинъ и Краковъ поможетъ мнѣ... Довольно съ насъ будетъ Украины, Волыни и Подоліи, довольно у меня выгодъ и богатства въ моей землѣ и въ моемъ княжествѣ, простирающемся по Львовъ, Холмъ и Галичъ. Ставши на Вислѣ, я скажу прочимъ Ляхамъ: сидите, молчите, ляхи! Туда я захою вѣхъ дуковъ и князей, а если будутъ брыкать и за Вислою, то я и тамъ ихъ найду. Во всей Украинѣ не останется ни одного князя, ни одного шляхтича...» Памятн. Кіевск. Комм. I. Отд. III, стр. 333.

10.

ВЕРЕМІЙ ВОЛОШИНЪ.

—Не знаю, якось там: Веремій Волошин, воїн... Полковникъ козакамъ каже: «Се воюе не сотник, не полковник; се, видно, самъ гетьманъ Хмельницкій воюе.» Да отъ одинъ воїнъ отсее узнавъ, що се не гетьманъ Хмельницкій, а Веремій Волошин,

Которій у мене дванадцять літ за джуру пробував,
І всі мої звичаї познавъ,
Дав се за мою хлѣб-соль благодареніе мнѣ оддав:
А правою рукою чуть мене пополамъ не перетяв...
—Се, каже, польскій начальникъ. А білш нічого не скажу.
Тільки знаю, що сказано: «Полковниче Уманський» да
«Веремій Волошин.»

(Нар. Южнор. піснн А. Метлицкаго № 13 стр. 413).

Отрывокъ этотъ очень не ясенъ; въ немъ въ добавокъ спутанъ «полковникъ козацкій» съ «польскимъ начальникомъ.» Дѣло идетъ, какъ кажется, о томъ, что былъ въ числѣ сподвижниковъ Хмельницкаго какой то волохъ, который прежде служилъ у поляковъ. Въ то время дѣйствительно у поляковъ служило много волоховъ. (См. Рам. Wojeick., II, 157, Twardowski, I, 29. Памятн. Кіевск. Коммис., т. I, часть III, 385).

Въ реестрахъ всего войска запорожскаго послѣ Зборовскаго договора 1649 г., изданныхъ О. М. Бодянскимъ. (Чт. въ М. О. Ист. и Др. 1874, 3—4) очень часто встрѣчаются козакн съ прозвищемъ Волошинъ,—напр. стр. 6, 7, 104, 132, 137, 140, 140 (последніе четыре въ Уманскомъ полку), 296, 300, 301 и т. д. Если только эпитеты: «полковникъ уманскій» и «Веремій Волошинъ» относятся къ одному лицу, то это можетъ быть Гавджа. При Хмельницкомъ были послѣдовательно три полковника уманскихъ: Гавджа, Штепка (Стефанъ) и Іосифъ Глухъ.

II.

О С А Д А З Б А Р А Ж А.

1649.

А.

Поставлю я хижку,
Там на виріжку.
Виступцем тихо йду,
А вода по каменю, а вода по білому
Ще й тихше.
Засвічу я свічку,
Піду через річку;
Виступцем тихо йду *и проч.*
Ой, у тій хижці парубочки сидять,
Постольці мостють:
Виступцем *и проч.*
А в комірці дівочки сиділи,
Хусточки шили;
Виступцем *и проч.*
Пане Вишневецький,
Воевода крецький,—
Та виведу танчик
Сама молоденька, сама молоденька,
По німецькій.

(Острогоскъ, Ворон. губ. Метлинск., 294—295).

Б.

Ой там на моріжку
Поставлю я хижку,
Роступця,
Роступця, пане Кременецькій,
Воевода кгрецькій,
Да виведу танчикъ
Сама молоденькая по-німецькій.

Ой у тій же хижці дівочки сиділи
Дівочки сиділи, хусточки кроїли
Роступця... и д.

Ой там на моріжку
Поставлю я хижку
Роступця... и д.

Ой у тій же хижці парубки сиділи
Парубки сиділи, пожики гострили
Роступця... и д.

(Борз. у. х. Петрушовка, зап. Ао. Маркевич).

В.

1. Туп, туп, пане Кременецькій,
Заведи нам танчик—
А все по німецькій:
Що устушо, то улушо
5. Сухого деревце...
Накладу вогник,
Навару кашки,—
А що в ті кашці?
Жабяча ланка,—
10. Хтож її буде їсти?
Парубки, парубки.
Накладу вогник,
Навару кашки,

А що в ті кашці?

15. Лижечка масла,
Хто ж її буде їсти?
Дівочки, дівочки.

(Марковцы, зап. П. Кумановській. Изъ Станислав. повѣта въ Галич.)

Г.

Ой що то за хижка
Там на виріжку.
Виступцем,
Пане Вишневецькій,
Воеводо Грецькій,
Та виведи танчик
По-німецькій,
Під тою хижкою
Пани сиділи
Виступцем и т. д.
Пани сиділи,
Собак лупили
Виступцем и т. д.
Ножі поламали,
Зубами тягали
Виступцем и т. д.
Ой там на виріжку
Поставлю я хижку
Виступцем
Тихо йду,
А вода по каміню,
А вода по білому
Іще тихше!

(Костомаревъ, Богданъ Хмельницькій 1870, т. III, стр. 329 записана въ Воронежской губ.).

Пісню эту поють во время весенней хороводной игры, называемой *виступець*. (Дѣвушки, при пѣвѣи каждого дву-

стишии, идутъ широкимъ кругомъ. Во время прищѣва онѣ въ припрыжку то устремляются въ середину круга, направивъ кулаки впередъ, что-бы столкнуться, то подаются назадъ. Чубинскій, Матерьялы, III, 85).

Въ игровую веснянку вставлены насмѣшки надъ Вишневецкимъ и польскимъ войскомъ, страдавшимъ отъ голода въ осажденномъ козаками Збаражѣ въ 1649 г. Князь Іеремія Вишневецкій страдалъ въ это время отъ равы въ погѣ.

Польскіе современники говорятъ, что въ Збаражѣ ѣли лошадей, кошекъ и собакъ (Twardowski Wojna Domowa I. 70; тоже у Коховскаго *Annalia Poloniae*, I. 130, Wojcicki, *Pamiętniki etc* II. 74). Что козаки пѣли во время осады Збаража оскорбительныя для осажденныхъ пѣсни и дразнили ихъ ругательствами, видно изъ Твардовскаго,—который передаетъ нѣкоторыя изъ нихъ: «почему вы до сихъ поръ не едаетесь, задерживаете кормъ воронамъ и добычу татарамъ? зачѣмъ рвете напрасно кунтуши по валамъ и по крайней мѣрѣ на ночь не раздѣваетесь? Вотъ вамъ очковое, роговое, аренды, ставщины, поемщины, пересуды и сухомельщины! Какъ стройно играютъ вамъ теперь дудки». Въ этомъ родѣ оскорбленія они повторяли до безконечности къ вящему угнетенію несчастныхъ осажденныхъ.» (Tward, W. D., ч. II, 57).

Наша пѣсня—одна изъ такихъ насмѣшекъ, которыми дразнили козаки польское войско и злѣйшаго своего врага, самаго энергичнаго вождя шляхты, князя Іеремію Вишневецкаго, во время осады Збаража.

12.

Н Е Ч А Й.

1650.

А.

1. Ой з-за гори високої, спід чорного гаю,
Ой крикнули козаченьки: «утікай, Печая!»
—«Не бійтеся, не бійтеся, нани атамани:

- Поставив я стороженьку усіми шляхами.
5. Як я маю, козак Нечай, звідси утікати,
Славу свою козацькою марне потеряти?»—
—«А я тебе, мій Нечаю, не убезпечая:
Держи собі коня в сідлі для свого звичаю!»
—«Ой е в мене Шпак, Шпак—от-то добрий хлопчець:
10. Ой той мені дає знати, коли утікати.»—
—«А я тебе, мій Нечаю, не убезпечая,
Держи собі шабелечку да під опанчею!
Боли прийдуть тебе ляхи, Нечаю, рубати,
Щоби-сь ся мав, мій Нечаю, чим обороняти.»—
15. —«Сідлай, хлопче, сідлай, малий, коня вороного,
Та побіжи в чисте поле, чи йде ляхів много?»—
Вертається малий хлопчець аж із Полонного:
«Йде ляхків сорок тисяч, тільки без одного.»
А молодий козак Нечай на тоє не дбає,
20. Та с кумою, с Хмельницькою мед-вино кружає;
Бо поставив козак Нечай три сторожі в місті,
А сам пішов до кумовьки шуку рибу зїсти.
Ой погляне козак Нечай за тихії води:
Йде ляхів сорок тисяч хорошої вроди.
25. Подивиться козак Нечай в горішну кватирку:
Ходить ляхків, вражих синів, як курей, по ринку.
—«Ей я козак молоденький ляхів не боюся,
Маю ж бо я козаченьків, та й оборонюся.»—
Ой як крикне козак Нечай на хлопця малого:
30. —«Сідлай, хлопче, сідлай, малий, коня вороного!
Сідлай міні вороного, собі буланого,—
Геть виріжем вражих ляхів геть що до одного!»
Ой не встигнув козак Нечай на коника снасти,
Взяв ляхами, як снопами по два ряди класти.
35. Ой кинувся козак Нечай від дому до дому,
Та зложив же ляхів тисяч с коней, як солому.
Повернувся козак Нечай на лівее плече,
А вже з ляхків, вражих синів, кров ріками тече.

- Повернувся козак Нечай на правую руку,
40. Не вискочить Нечаїв кінь із ляцького трупу.
Ой удався козак Нечай до коня словами:
«Не доступай, кінь козацькій, до землі ногами!»
Ой як стисне козак Нечай коня острогами,
За ним ляхів сорок тисяч з великими шаблями.
45. Пошиптався під Нечаєм коник на купинку,
Зловив ляшок, скурвий снюк, ёго за чупринку.
Ой вдарився козак Нечай по полах рукою:
«Ой прийдеться розлучитись з дітьми і женою!»—
—«А де ж твої, Нечаєньку, воронії коні?»...
50. «У гетьмана у Польного стоять на припоні.»
—«А де ж твої, Нечаєньку, кованиї вози?»...
«Під містечком Берестечком заточені в лози.»
—«Ой де ж твої, Нечаєньку, дітоньки та жона?»
«Ой в містечку Берестечку сидять собі дома.—
55. А котрий козаченько буде з вас у місті,
Поклоніться моєй жінці, нещасній невісті:
Нехай вона назбирає сребла, злота досить,
Нехай мене викупляє, та й останку просить!»—
Не хотіли вражі ляхи сребла, злота брати,
60. А велили Нечаєнька в дрібний мак сікати.
—«Гей, молоді козаченьки, котрий буде в місті,
Поклоніться матусеньці, нещасній невісті:
Нехай вона, нехай плаче, а вже не виплаче,—
Ой над снюком, над Нечаєм чорний ворон краче.»
65. За часе, за годинку, за малу хвилинку,
Качається Печаєва головка по ринку.
Ой не дбали вражі ляхи на козацьку вроду,
Рвали тіло по кавалку, пускали на воду.

(Чт. 0. II. и Д., 1863, III, 7—9).

Б.

1. Ой у Краснім на ставочку
Туман осідає;
Чатовали козаченьки

- У зеленім гаю.
5. Ой поставив козак Нечай
Та сторожу в місті,
А сам пішов до кумопьки
Звінок риби звісти.
Та він засів коло стола,
10. З дрібна промовляє,
А с кумою із любовою
Мед, вино кружає.
Ой заржали кониченьки
Та посеред гаю,
15. Кличе козак молоденький:
«Утікай, Нечаю!»
— «Як я маю, козак Нечай,
Звідси утекати,
Славу свою козацькую
20. Марне потеряти!»
«Стережися, мій Нечаю,
Студеної води:
Йде ляхів хоть сто тисяч
Хорошої вроди».
25. «А я козак запорожець,
Ляхів не боюся:
Ой маю я козаченьків,
Та й оборонюся».
«А я тебе, мій Нечаю,
30. Не убезпечая,
Держи собі шабелёчку
Та під опанчею».
— «Кульбач, хлопче, коня собі,
Міні вороного,
35. Їде ляхів хоть сто тисяч,
Єще то не много».
Гей не встиг же Нечаєнко
На коника звісти,

- Оглянеться назад себе,
40. А вже ляхи в місті.
Ударився Нечаснько
По полах руками:
Сюда гляне, туди гляне—
Тече кров ріками.
45. Ой кинувся козак Нечай
Від башти до башти,
Ой зачав же він тих ляхів,
Як снопами власти.
Ой кинувся козак Нечай
50. Від брами до брами,
Оглянувся позад себе—
Тече кров ріками.
Ой спіткнувся козак Нечай
На хміль на тичину,
55. Злапав ёго пан Борейко
З заду за чуприну:
«На день добрий, козак Нечай!
Як ся нам тут маеш?
Що ж ти собі лиш погадав,
60. Вже в руках зістаеш?»
А где ж твоя, козак Нечай,
Хорошая жінка?
«Ой у пана, у гетьмана
Сидить як жидівка».
65. А где ж твої, козак Нечай .
Хорошії діти?
«Ой у пана, у гетьмана,
Як ружкові квіти».
А гдеж твої, козак Нечай,
70. Воронії коні?
«Ой за гаєм, за Дунаєм,
Стоять на призоні».
А гдеж твої, козак Нечай,

- Малёвані скрині?
75. — «Ой забрали тоті ляшки,
Що пасали свині.
А ви хлопці, тай молодці,
Поклоніться жінці;
Поклоніться, перекажіть
80. Нещасній невісті:
Має она сукні, має,
Має і блавати,—
Нехай приїзжає, та Нечай
Із неволі викупляти».
85. — «Не хочем ми, козак Нечай,
Твоїх сукон, ні блаватів,
Тільки хочемо ми тебе
На мак порубати».
Чи не той-то хміль хмелевий
90. Що в меду купався,
Чи не той-то козак Нечай,
Що з ляхами грався?
Чи не той-то хміль хмелевий,
Що по тикам вьється,
95. Чи не той-то козак Нечай,
Що з ляшками б'ється?
Не вважали вражі ляхи
На хорошу вроду:
Драли тіло по кусочку,
Пускали на воду.

(Чт. въ И. О. П. и Д. Р. 1870. № 2. III стр. 3, зап. въ Золочевск. у).

В.

1. Поїхала Лебедина до чужого млина;
Засідали вражі ляхи, хтіли Лебедину вбити.
Як зачали Лебедину тисаками піяти,
Зачалася з Лебедина

5. Річкою кров ляти.
Посадили Лебедину
На жовтім пісочку,
Зняли з Лебедину
Криваву сорочку.
10. Прилетіла зозуленька,
Хтіла на ні сісти,—
Питається Лебедина,
Чи не хочеш їсти?
«Ой не хочу ні пити, ні їсти,
15. Їно занеси від мене до матінки вісти.»
Прилетіла зозуленька,
Сіла на воротах,—
Ой виходит стара нене,
Її рука в тісті.
20. «Ой сосіди сосідоньки,
Що ся мні сніло—
Що наша Лебедина
В піску вожинився...»...
Ой як крикнув Нечай козак
25. На хлопця малого:
«Сідлай хлопче, сідлай коня,
Сідлай вороного!»
Ой як начав Нечай козак
Коника сідлати,
30. Зачалися під коником
Ноженьки дрижати.
«Ой ти, коню вороневький,
Ни бійся зо мною,
Їно не дотиркай землі під собою.»
35. Ой не поспів Нечай козак
На коника сісти,
Зачав ляшків панків
На два боки класти.
Оглянувся Нечай козак

40. У лівую руку,—
Не вискочить кінь вороний
Із ляшецького трупу.
«Ото вам, вражі ляшки,
За тую провину,—
45. Збавилисте мого брата
За яку причину!»
Нечай козак пі на що не вважає,
З кумою Мельничкою
Мед-вино кружляє.
50. Відчинив Нечай козак
Нову кватиру,—
А вже ляшків панів
Повное місто.
Зпотикнувся Нечай козак
55. На хміль, на хмилину,—
Злапав ёго пан Потоцькій
З заду за чуприну.
Чи не той то Нечай козак,
Що з ляшками бився,—
60. Не за малу хвильку, за малу годинку
Покотилася Нечаєва голова в долинку.
«Де ж твої, Нечай козак,
Ковані вози?»
—Умістечку Берестечку
65. Заточені в лози.

(Ізъ рукоп. сборн. Новицкаго).

Г.

1. Ой учора да з нівночі
Хмара наступає,
А козак Нечай із кумою Мельнецькою
Мед-вино кружляють.
5. Ой поглянув та козак Нечай

- В нову кватирочку:
Наїхало вражих ляхків
Повну й Паволоч.
Ой гукнув же та козак Нечай
10. Та й на журашина:
«Та сідлай, журах, та сідлай, малий,
Коня вороного,
А під себе, та малий хлопче,
Та коня буланого.
15. Ой як став же та козак Нечай
На коня сідати,
Стали-ж тому коню вороному
Піженьки дрікати.
Ой не всів же та козак Нечай
20. На коника спасти,
Як начав же тих вражих ляхків
Як снопиків класти.
Оглянувся та козак Нечай
На правее плече,
25. Й а за ним за ним кров лядська
Річеньками тече.
Оглянувся та козак Нечай
На лівую руку,
Й а не височить кінь вороненький
30. Із лядського трупу.
Ой пустився ж та козак Нечай
До гаю втікати,
Й а за ним за ним пан Потоцький
Козака доганяти.
35. Ох як скочив та козак Нечай
З гори та в долину,
Й а за ним за ним пан Потоцький
Козака й за чуприну.
Чи не той то хміль зелений,
40. Що на тички вється—

- Ой чи не це ж той превражий син,
Що з ляшками бьється?
Ой це ж бо той хміль зелений,
Що й на тички вьється—
45. Ой це ж бо той та козак Нечай,
Що з ляшками бьється.
«Годі ж тобі, вражий сину,
Та й так воювати,
Треба ж твою кров козацьку
50. З лядською змішати.»
Ой глянула та ёго мати
Та й в нову кватирку:
Па й покотилась Нечаєва головонька
С плечей у долину.—

(Ізъ рукописн. Кіевск. сборн. м. Паволочъ).

Д.

1. Та із-під лісу, с-під зеленого гаю,
Ой крикнули нани козаченьки: «Утікаймо, Нечаю!»
А Нечай того не думає, та Нечай не гадає,
А з кумасею із Хмельницькою мед-вино кружас.
5. Ой поставив та Нечаєнко та сторожу на місці,
А сам пійшов до кумасеньки та щуки-риби їсти.
Озирнеться—аж нема сторожі та стороженьки на місці;
Ой сів же та Нечаєнко та щуки-риби їсти.
Ох і прилетіли до Нечаєнка та не мудрії вісти:
10. «Ох і же ти, та пан Нечаєнко, та мед-горілку кружаси,
А вже твоїй стороженьки та на місці не має.»
Ой крикнув та Нечаєнко та на журу малого:
«Сідлай, журу, коня вороного, а під мене гнідого старого!
Ой підтягай, та малий журу, та пошруги іштуга:
15. Буде на ляхів, та на тих панів, та велика потуґа!»
Ох та не вснів та Нечаєнко та на коня ісієсти,
Задрижали в коня вороного та піженьки на місці.

Як поїхав та пан Нечаєнко та од бахти до бахти,
Ох і став панів, ох і став ляхів та як снопики класти.
20. Озирнеться та Нечаєнко та по лівую руку,—
Ох не вискочить та кінь вороненький та із лядського
труну.

Озирнеться та Нечаєнко та по правее плече,—
А за ним річка кривавая та бистренькая тече.
Озирнеться та Нечаєнко та на лівее плече,—
25. Ой полетіла та Нечаєнку та голівонька з плечей.
Та поїзджались та пани та стали сумовати:
«Ой де-ж бо нам Нечаєнкову голівоньку сховати?
Ой сховаймо ёго голівоньку а де церков-Варвара
Ой щоб розійшлась по усёму світу Нечаєнкова слава!»
(Шар. Южнор. піснн А. Метлинскаго № 10 стр. 403).

Е.

1. Ой у саду, в саду, у садочку бистра річка протікає;
Гей там козак, козак Нечаєнко да кониченька нановає.
«Ой ний, коню, сю холодну воду, бо не будеш уже нити,—
Гей будеш ти, коню буланенький, сам на оркані ходити.»
5. Гей поставив козак Нечаєнко він стороженьку в місті,
А сам пішов він до Хмелиницької щуки-риби їсти;
Та не довелось та Нечаєнкові та щуки-риби їсти,
Гей довелось та Нечаєнкові та в кватирочці сісти.
Гей як крикне козак Нечаєнко а на хлопця малого:
10. «Сідлай, хлопче, а ти хлопче малий, а коня буланого!»
Гей як вискочив козак Нечаєнко сам кониченька сідлати,
Гей під кониченьком, гей під вороненьким, стали пі-
женьки дрижати.
Гей як поїхав козак Нечаєнко а од башти до башти,
Гей взяв ляхків а взяв педоляшків, як снопики на віз
класти.
15. Гей як гляне козак Нечаєнко а на правее плече,—
Гей за коником та за буланеньким кривавая річенька тече.

«Ей біжи ж, хлопче, ох і біжи, малий, до високого мосту!
Гей дамо ляхам а превражм синам превеликую хлосту!»
Ой чи се ж той хміль, ой чи се ж той хміль, а що на
тину вьється?

20. Ой оце той козак Нечаенко, що із ляхами бьється.

(Народн. Южнор. пісні А. Метлицкаго стр. 405).

Ж.

1. Від темного ліса
До зеленого гаю,
Ой крикнули козаченьки:
«Утікай, Нечаю!»
5. Петреба втікати,
Не треба сі бояти,
Тое слово козацке
Під ноженьки взяти!
—Я тебе, Нечаю,
10. Не обезпечаю,
Прини шаблю в лівім боці
Для свого звичаю.—
Ой на те Нечай козак
Нічого не вважає,
15. Но с кумою Ведельскою
Мед-вино кружляє.
Ой сів собі козак Нечай,
Суху рибу їсти,
Огляпеса кватирою
20. А вже ляшки в місті.
Подивився козак Нечай
В квартиру очима,
Ой вже ляшків сорок тисяч
Стоїт за плечима,—
25. Сідлай, сідлай, хлопче,
Коня вороного,

- Бо вже ляхів сорок тисяч
Але ще не много!—
Як зачав Нечай козак
30. На стремель ніжки класти,
Взялися під коником
Всі ніжки трясти.
—Ей стій, ей стій, коню,
Не бійся нічого,
35. Не доступай підковами
Землі під собою!—
Переїхав Нечай козак,
Від брами до брами,
Сколотив ляшеньками,
40. Як вовк вівцями.
Переїхав Нечай козак
Від башти до башти,
Ой взяв вражі ляшки
Як сніп в полю класти.
45. Ой спустився Нечай козак
З гори на долину,
Влашнів його пан Потоцкий
З заду за чуприну.
Влашнів его пан Потоцкий,
50. Взяв ревидувати:
—«Годі, годі, Нечай козак,
Ляшки воювати!
А деж твоя, Нечай козак,
Молоденька жінка?»
55. — Ой Бог знає, Бог відає,
Може ще де дівка.
—«Аде ж твої, Нечай козак,
Дрібненькі діти?
—Ой Бог знає, Бог відає,
60. Десь пішли по світі.
—«А де ж твої, козак Нечай,

- Вороні коні?»
—Ой зайняли вражі ляшки
В великім загопі.
65. —«Ой де ж твої, Нечай козак,
Ковані вози?»
—Ой зайняли вражі ляшки
У густі лози.
«Я ж тобі не винен,
70. Ні моя родина,
Но тобі завинила
Твоя кума мила.»

(Записавъ Петръ В'їлинскій въ Тарнопольскомъ округѣ, 1865 г.)

3.

1. Ой з-за гори, та з-за зеленой
Та з-за кам'яной,
Ой як крикнуть
Усі козаченьки:
5. «Тікай, тікай, Нечаенку!»
А наш Нечаенко,
Козак молоденький
Ні думає, ні гадає,
А с кумою, с пані Хмельницею
10. Та мед вино кружає.
Ой не вспів же пан Нечаенко,
За скамницю сісти,
Ой одсуне всю оболоночку,
Аж усі ляхи в місті.
15. Ой як крикнув та пан Нечаенко
Та на хлопка малого:
«Сідлай, міні, хлопку,
Та сідлай, міні, малий,
Та коня вороного;
20. Та підтягай, хлопку,

- Та підтягай, малий,
Та попруги стугенько,
Ой щоб було міні воювати,
З ляхами легенько»
25. Ой не вспів же пан Нечаєнко
На коника сісти,
А взяв ляха, прескурвого сина,
На капусту сікти.
Ой не вспів же пан Нечаєнко
30. На коника власти,
А взяв ляха, прескурвого сина,
Та як снопикив класти.
Ой як гляне пан Нечаєнко
На правую руку,—
35. Не вирветься мій кінь вороненький
Та із лядського трупу.
Коли гляне а пан Нечаєнко
Та на лівее плече,—
Аж назад коня і поперед коня
40. Кривавая річка тече.
Ой збиралися славні козаченьки
В Нечаєви палати,
Та вони стали думать,
Стали і гадати,—
45. Де Нечая поховати.
Ой поховали наша Нечаєнка
Та в Києві крій Варвари,
Коли зажив пан Нечаєнко
Та козацької слави.

(Ізъ рукописнаго зборника Чубинскаго и Новицкаго).

II.

1. Ой за гори та за крутой, ой із за гори вст...
Та виступа ляха а сорок тисяч, а гусара двісті.
А козак Нечай та не подумає, та не погадає,

- Та з кумасею, та з Хмельницькою мед вино кружає.
5. Ой годі тобі, та Нечаєнко, пити та гуляти,
Та бери пушки, та зарядушки, та іди ляха воювати.
Ой не успів козак, не успів Нечай на коника сісти,
Та начав ляхів, скурвих синів, як капусту сікти.
Ой не успів Нечай, не успів козак на коника унасти,
10. Та зачав ляхів, скурвих синів, як снопики класти.
Ой оглянься козак Нечай та на правую руку,—
Та не вибрєде ёго конь вороний із ляцького трупу.
Ой оглянься козак Нечай на правое плече,—
Аж позад ёго коня вороного кровавая річка тече.
15. Ой оглянься козак Нечай та на праву сторону,
Та покотилася Нечаєнкова головка до-долу.
Ой устаньмо ж, та милії браття, устаньмо, погадаймо,
Ой десь тую Нечаєнкову голову сховаймо.
Ой поховаймо, а милії браття, в церкві у Варвари,—
20. Зажив, зажив та Нечаєнко козацької слави.

(Изъ рукоп. сборн. Чубинскаго и Новицкаго).

I.

1. Гей ізнеся Нечаєнко
Аж в бор на тичину,
Щоби ёго пан Зборовській
Не взяв за чуприну.
5. Гей ізнеся Нечаєнко
Під млин на тичину,
Щоби ёго пан Потоцькій
Не взяв за чуприну.
Але і там Нечаєнка
10. Та на стовп убито,
Чорненькою китайкою
Оченьки прикрито.

(Чт. въ И. О. П. и Д. Р. 1870 № 3 стр. 6).

Б.

1. Ой є під гаю, гаю зеленого,
Пане Нечасенко,
Вийшло ляхів сорок тисяч війська,—
Утікаймо, Печаю!
5. Та того козак, та того Нечай,
Того не турає,
Та з Мельницькою все кумасею
Мед-вино кружас.
Ой відсунув та пан Нечасенко
10. Кватирьку од ринку,
Аж іграють ляхи, ляські пани,
Як орли по ринку.
«Та біжи, хлопко, та біжи, малий,
Від хати до хати;
15. Та давай, хлопко, та давай, малий,
Козаченькам знати.»
Ой як мені, пане Нечасенко,
А знати давати—
Пошилися пані козаченьки,
20. Полягали спати.
«Та сідлай, хлопко, та сідлай, малий,
Коня вороного,
Ой мені та сідлай вороного,
Собі—буланого.
25. Ой підтягай, та малий хлопко,
Попруженьки стуга,—
Ой теперя мені молодому
Превелика потуга.»
Ой не вєпів же та пан Нечасенко
30. На коника пясти,
Ой став же він ляхів, ляських панів,
Як яшний сніп класти.
Ой не вєпів же та пан Нечасенко

- На коника сісти,—
35. Ой став же він ляхів, ляських панів
На канусту сікти.
Та оглянеться пан Нечаєнко
На праве плече,—
Позад ёго коня вороного
40. Кривава річка тече.
Як оглянеться пан Нечаєнко
На правую руку,—
Не вискоче ёго кінь вороний
Із ляського трупу.
45. «Та швидко, швидко ти, малий хлопко,
На коні буланому;
Мені давай коня буланого,
Собі вороного.
Як не даєш коня буланого—
50. Дай води напиться:
Ой я сам же буду із ляхами
Без козаків битися.»
Не за великий час, не за великий час,
За малу годину,
55. Ой покотилась Нечаєнкова
Головка в долину.
Ой стали та ляхи, ляські пани
Думати гадати:
Ой де сёго папа Нечаєнка
60. Головку сховати.
Поховаймо пана Нечаєнка
Де церква Варвара,
Ой щоб пішла пана Нечаєнка
По всім світу слава.
65. Поховаймо ж пана Нечаєнка
Де церква Микола,—
Нема, нема пана Нечаєнка,
Не буде ніколи.

- Отце тобі, пане Нечаєнко,
70. (А) від ляхів заплата:
Висипана висока могила,
Ще й дубова хата.

(Вербова. Александр. уѣз. Екат. губ. запис. Манджурс.

Л.

- Ой є під холодної є під криниченьки,
З за зеленого гаю—
Ой як крикне славне Запорожжа:
«А тікаймо, Нечаю!»
5. Козак Нечай, козак Нечаєнко
Він не дума, не гадає,
Держить коня при всьому паряді,
Мед-горілочку кружає.
Як поставив козак Нечаєнко
10. Три стороженьки в місті,
А сам пішов та до кумасеньки,
А щуки-риби їсти.
Не вспів козак, не вспів Нечаєнко
За дубовий стіл сісти,
15. Ой одсуне спідню кватирочку
Аж усі ляхи в місті.
Ой, як ударив та козак Нечай
Та об стіл булавою:
«Ой тут мені, козаку Нечаю,
20. Накладати головою!»
Ой як крикнув козак Нечаєнко
На свого джуро малого:
«Та сідлай, джуро, та сідлай, малий,
Кониченька вороного,
25. А під мене, козака Нечая,
А старого гнідого».
Козак Нечай, козак Нечаєнко

- Джурі віри не доймає;
Сам своєму конику гнідому
30. Сам попруги підтягає.
«Та біжи, джуро, та біжи, малий,
А степом долиною,
А я сам козак, та я сам Нечай
Дорогою стовпвою.....»

(Неокончено. Зап. тогъ же въ Мурахвѣ Богодух. у.)

М.

- 1—2 М=1—2 Л.
3 М.... славні запорожці
4—6 М=4—6 Л.
7. М. Та з кумасею та з вірненькою
8. Мед вино кружає.
9. М=9 Л.
10. М. Стороженьку в місті.
11. М.... козак Нечаєнко
12. М.=12 Л.
Не успів же козак Нечаєнко
За скамею сісти,
15. Та одсунув козак Нечаєнко
Кватиру од ринку;
Ой грають ляхи, ще ляські пани,
Як шашки по ринку.
Як вискоче козак Нечаєнко
20. На нове крилечко,—
Ой як крикне козак Нечаєнко
На хлопа малого:
«Та сідлай, хлопе, та сідлай, малий,
Коня вороного,
25. А під мене, та малий хлопе,
Старого гнідого.
Ой та підтягай ти, малий хлопе,
Попруженьки стуга,

- Наступає сорок тисяч війська —
30. Превелика потуга.»
Ой не вспів же козак Нечаєнко
На коника сісти,
Та зачав ляхів, ще ляських панів
На канусту сікти.
35. Ой не вспів же козак Нечаєнко
На коника пасти,
Та зачав ляхів, ще ляських панів
Як снопи в ряд класти.
Не доскочив козак Нечаєнко
40. До дубового тинку,
Покотилась козака Нечая
Головка по ринку.
Ой збіралась кунці-господини,
Та стали гадати—
45. А де того козака Нечая
Головку сховати.
Поховаймо ёго головоньку
В церквці Покрові,—
Не прийдеться козаку Нечаяю
50. Воювать ніколи.
Поховаймо ёго головоньку
В церквці Пречистій —
Поніє того козака Нечая
Воювать нечистий.

(Лисичья. Богод. у. Зап. тоть же.)

И.

1. В чистім полі, при тихім Дунаю,
2. Крикнув козак на Нечая: «тікаймо, Нечаяю!,
- 3=5 А. 4=6 А. 5=7 А. 6=8 А..... кониченька для.....
- 7=11 А. 8=12 А. 9=13 А... тебе ляхи будуть... 10=14 А.
- 11=19 А. Ой аляж бо козак... тев... 12=20 А... й... і с лю-
- бою..... 13=21 А. 14=22 А..... щуки риби їсти.

15. Поглянеси в кватироньку, повно ляхів в місті.

16=23 А... спогляне.... 17=24 А. 18=27 А. А я... 19=28
А. 20=29 А. 21=30 А. Кульбач..... кульбач..... 22=31
А. Міні..... 23=32 А..... шо..... 24=33 А. Не..... вєсті
25=39+40 Б. Оглянеся... 26=43 А. 27=44 А. 28=45+46
Б. Ой як візьме

29. Вражих ляхів, як би снопи, по три ряди власти.

30=37 А. Ой оберне Нечай коня.....

31. За ним за ним кровавая, бистра річка тече

32=39 А. Ой оберне Нечай коня... 33=40 А. Не вискочив...

34=47 А. Ударився..... руками

35. Кудя гляне, тудя гляне, тече кров ріками!

36=47 А. Ударився..... 37=48 А..... прийдеся..... жопою.....

38. Ой піткнувся Нечайв кінь на малу тичину

39. Пійняв ёго пан Потоцькій с коня за чуприну.

40. Ой чи той то хміль, що по дереві вьється,

41=95+96 Б. Ой чи той..... ляхами.....

42. Ой то то самий хміль, що по дереві вьється,

43. Ой то сам козак Нечай що з ляхами бьється...

44=49 А..... скарбовії.....

45. Ой в містечку Берістечку стоять на вигоні.

46=51 А..... скарбовії.....

47. Ой в містечку Берістечку стоять на залозі;

48=53 А..... тай... 49=54 А. В самім місті... 50=55 А...

51=56 А. . жоні... 52=65 А... годину... 53=66 А. 54=67

А. 55=68 А.

(Лукаш. Малорос. и червопорус. нар. пѣсни и думы 1836, 109—110).

О.

1=1 А. З-за темного ліса, з-за... 2=2 А. 3=5 А... звідсіль...

4=6 А. Свою славу... під ноги топтати

5. Ой есь в мене козак Шначок, той дасть міні знати,

6. Ой той скаже, коли мині треба утікати.

7=7 А..... 8=8 А..... коня у сідельці, держи для случаю!

9=11 А.....

10. Держи шаблю ти при боці,—я ворогів чаю!
11=15 А. Сідлай же ти, вірний Шпаче..... 12=16 А. Да подивись.... 13=17 А..... козак Шпачок... од.... 14=18 А.... ляхів.... шляхти до одного
15. Козак Нечай, козак Нечай на тее не впуває
16=20 А..... кругляе 17=21 А. Поставив же.....
18. Здалось не було де ляхам до міста пролізти.
19=23 А. 20=24 А. 21=25 А. Подивився..... в віконну ....
22. Ходить ляхів чи вже мало у місті по ринку.
23=29 А. 24=30 А. 25=31 А... коня... пологого, 26=32 А. 27=43 А.... стиснув..... 28=44 А. Ой кинулись за ним ляхи..... 29=45+46 Б. Ой як вдаривсь..... от....
30. І став ляхів, вражих синів, як снопики класти.
31=49+50 Б. Повернувся..... от.....
32. То награв тих вражих ляхів як сіно скиртами.
33=37 А... правее... 34=38 А... синів сучих, крив річкою...
35=39 А..... на ляшськую купу, 36=40 А..... викочив ёго коник із ляшського.....
37. Ой спіткнувся Нечаїв кінь на якусь тичину,
38=39 Н. Поймав ёго Калиновський.....
39. Чи не той хміль, чи не той хміль, що високо вьється?
40=95+96 Б..... ляхами.....
41. Чи не той то хміль, чи не той хміль, що у піві грає?
42. Чи не той то козак Нечай, що ляхів рубає?
43. Чи не той то хміль, чи не той то хміль, що у піві кисне?
44. Чи не той то козак Нечай, що ляшеньків тисне?
45. Не знаєте, вражі ляхи, чим ёго убити?
46. Срібним гуцьком самопала треба зарядити.
47. Не за довгий щось часочок, за малу годину
48=66 А. 49=67 А. 50=68 А..... та кидали в.....

(Ізъ рукописнаго сборника. А. А. Мартынова).

II.

1. Ой в Краснім при ставі, з зеленого гаю,
2=1 А.... козаки.....

3. Од Красного броду, од Черної води
4=23+24 А.... сорок.....
5. Ой як же я маю од-туди втікати,
6=4 О. 7=15 А. Сідай, сідай, малий хлопче.... 8=16 А.
9=17 А. 10=18 А. 11=19 А. козак Нечай молодий о.....
12=20 А. Іно.... спиває 13=25 А. Подивився... тай вікном...
14=22 О. Аж там ходят вражії ляхи по..... 15=29 А....
крикнув..... 16=30 А.
17. Собі вороного, міні полового.
18. Пойідемо до тих ляхів, хоть нас есть не много.
19. Скоро не встиг Нечай козак на коня впасти,
20=34 А..... во дві.... 21=41 О... хмілезний... в... 22=42
О... чи той... Нечай козак.... 23=43 О... хмілезний... в...
24=44 О..... чи той... Ничай козак.... 25=35 А. Проїхався
Нечай козак.... 26=36 А. Зложив ляхів ой вже.... з коні....
27. Узав Нечай ляхів класти трома шерегами.
- 28=51+52 Б. Поглянеся.....
29. Ой узів Ничай козак тогді утікати
30. За ним гонят вражії ляхи, хотят ёго зіймати.
31. Геї піткнувся під Нечаем тай кінь на корипу
32. Добрав го ся Калиновський з верха за чуприну
33=49 А. 34=50 А. 35=51 А. 36=47 Н.
37. Геї зобачив козак Нечай свого брата в місті
38=56 А. Поклонися..... своїй..... 39=57 А. Має она тай
нех бере.... 40=58 А..... и..... 41=59 А. 42=60 А.
43. Геї йно за годинку, за малу хвильку
44=66 А. Нечаева головонька точиться.... 45=61 А. Ви....
чи не були.... 46=62 А. 47=63 А. 48=64 А. Бо над.....
- (Pauli, piés'ni ludu ruskiego w Galicyi I 143—144).

Р.

- 1=1 А. Ой з під гаю, гаю.... 2=2 А 3=3 А.... Отамани,
4=4 А. Я поставив..... 5=7 А 6=8 А.... свого кониченька
в своїм обичаю! 7=27 А А я.... 8=28 А. 9=3 П 10=24
А.... Ляшків.... 11=33 А.... весів.... сісти 12=39+40 Б.

13. Ой порвався козак Нечай до тугого лука
14. Обернеться назад себе—а вже повно труна.
15. Стрепенеться Печай козак об поли руками
16=43+44 Б 17=47 А Удариться.... об поли.... 18=48 А
19=49 А 20=50 А 21+22=51+52 А
23. Ой де-ж твої, Нечаєньку, сукні блаватаси?
24. Гей посікли, порубали ляхи, в шабельтаси.
25=53 А. 26=54 А 27=55 А 28=56 А Поклонися....
29=57 А... Нехай бере... 30=58 А 31=59 А 32=60 А.
33. Гей ви козаченьки, чи не були в місті.
34=62 А... невістці. 35=63 А 36=64 А.
37. Ой за малу хвильку, за малу годинку,
38=66 А. Ой скакала.....

(Максимов., Укр. нар. п'єсни, 1834, 99—110).

С.

- 1=1 А. Ой є під гаю, ой є під гаю.... 2=2 А 3=3 А....
4=4 А я... 5=7 А. Ой ми... наш... обезпечаєм; 6=8 А....
у сідельці козацькім... 7=27 А О... молодецький... 8=28 А.
9=3 П... того броду.... 10=24 А 11=33 А. Ой не вснів же
Нечаєнько.... сісти 12=39+40 Б Оглянувся... 13=13 Р. Ой
впнувся.... лука тугого.
14. Повернувся тудя, сюда! наклав трупу много!
15=15 Р. Стрепенувся... 16=43+44 Б. Сюди... туди... крив...
17. Махнув Нечай перед себе правою рукою,
18=48 А... є жінкою молодою. 19=49 А 20=50 А Поль-
ского... 21=51 А 22=52 А 23=23 Р... да гатласи? 24=24 Р.
Поділили сучії ляхи на...
25. Ой деж твоя стара мати, жінка молодая?
26. Сидять собі дома в Берестечці, тебе виглядає!
27=55 А... із вас, братці, буде у тім...
28. Покланяйтесь мамі, жінці, скажіть чорні вісті!
28=57 А... жінка, нехай бере.... 30=58 А... викупати,
кого треба просить. 31=59 А. 32=60 А. А хотіли Нечаєньку...

33. Хто з вас, милі козаченьки, в Берестечку буде,
34. Отдать поклон мамі й жінці нехай не забуде!
35. Нехай вони хоць і плачуть, мене не виплачуть!
36. Надо мною, козаченьком, вже ворони крачуть!
37=47 О. Ось за малий за... 38=66 А. Ой валялась... голова...

(Изъ рукописн. сборн. А. А. Мартинова).

Т.

- 1=1 А. Ой з темного лісу, лісу із.... 2=2 А 3=5 А....
звідсіть... 4=4 О 5=9 А 6=10 А 7=7 А 8=8 А. Держи
коня, держи... 9=11 А 10=12 А 11=15 А. Сідлай, сідлай,
малий хлопче... 12=16 А... 13=17 А 14=18 А... 15=15 О
16=20 А. Да... кругляе 17=21 А 18=22 А 19=23 А
20=24 А 21=25 А. Подивився.... у нову...
22. Ходить ляхів, вражих синів, як курей по ринку.
23=29 А. 24=30 А. 25=31 А. 26=32 А. 27=43 А. 28=44
А. 29=45+46 Б. Ой як візьме..... 30=30 О..... ляшків.....
31=50 Б. Повернувся козак Нечай...
32. А поставив вражих ляшків у чотирі лави.
33=37 А.... правее. 34=38 А. 35=39 А. 36=40 А. 37=37
О.... на малу 38=38 О.... пан Канївскій... 39=32 О. 40=95+
96 Б. 41=44=41=45. О. 45=46. О.... срібним гуцьком
ручницю набити. 46=47 О.... довгій, довгій час... 47=49=
66=68 А.

(Максимовичъ. Укр. Нар. Пѣсни. 1834 г. II, 97—99.

У.

1. Ой за гори із за крутої орда виступае,
2=2 Д. Ой гукнули славні запорозці.
3. А, чай того тай не гадае, коня не сідлае
4=4 Д. Все... гей та з....
5. Ой одсунув Нечаенько від ринку кватирку,
6. Гей уже ж ляхи, гей, уже пани та ходят по ринку.

- 7=12 Д. Гей як гукне.... чурю.... 8=30 А. Гей... чуро, гей...
9=14 Д. Та... чуро, підтягай, малий, ізтуга попруги.
10. Гей, ой сподівайся, коню вороненький, на себе потуги.
11=15+16 Г. Гей... Нечаєнько.... 12=17+18 Г.... в коя
вороненького.... 13=43 А. Гей як ударе та Нечаєнько....
14=42 А. Аж не приторкайся, коню вороненький... 15=46
Б. Та недалеко заїхав... 15=19 Д. Гей... гей... гей у дві
лаві власти. 16=17=37 А. Гей як спогляне та Нечаєнько....
18=31 Н. Ой уже ж з ляхів, гей уже ж з панів кривавая...
19=20 Д. Гей як спогляне.... на... 20=21 Д.... вискоче....
21. Не за великий час, не за великий час, за малу годину.
22=53+54 Г. Покотилася... голова із гори...
23. Ой нумо ж ми, премилеє браття, думати, гадати,
24. Де нам сее тіло Нечаєво біло, де нам ёго й поховати.
25. Гей зійдімось, премилеє браття, на високу могилу,
26. Та виконаєм, премилеє браття, глибокую яму,
27. Та посадім, премилеє браття, червону калину,
28. Гей щоб зайшла лицарська слава на всю Україну.

(Харьк. губ. изъ рукопис. сборн. Комарова.)

Ф.

1. Ой у місті Берестечку, а в зеленім гаю
2=2 А.... тікаймо... 3=25 А. Ой погляне... а в нову квартиру,
4. Паїхало лянків-панків як чорної хмари
5=31 А. 6=32 А.... а....
7. Тай будемо виїздити з міста головного.»
8=33 А. А не стиг..., в стремелі ніжки вкласти, 9=19 Д.
Ой як зачав лянків-панків.... 10=27+28 Г. Ой погляне....
та.... 11=29+30 Г. Не.... вороний з лянецького.... 12=23
+24 Г. А погляне... а...
13. Через город, через ривок кров річкою тече
14=65 А. Ой... хвилюк 15=39 Н. Спіймав... Хмилевський
з заду...
16. А що тепер, козак Нечай, що тепер думаєш,

17. Шо з панками, шо з ляхами війну починаеш?
- 18=51 А.... козак Печай, а деж твої...
19. А у лузі при дорозі зятягнуті в лози.—
- 20=73+74 Б А.... а деж твої...
21. Запитайся, пан Хмільевський, пані господині...
- 22=65 А. Ой..... хвильку 23=66 А.... пана Хмільевського...

(Подольск. губ. ізъ рукопис. сборн. Свинцкаго.)

Х.

1. Як була война с Поляком, да й Печай—співають—приїхав
до жидівки поїсти...
2. Не вешів та Печай козак щуки-риби зісти,
3. Як гляне в оконечко-аж уже ляхи в місті.
- 4=29 А. Ой і крикнув Печай козак.... 5=30 А. 6=13 Д.
А під мене.... 7=19+20 Г.... Печай козак.... внасти 8=21
+22 Г. Почав ляхків, вражих синів.... 9=23+24 Г. Ой по-
вернув та Печай козак...
10. Тече річка та кривавая, шо й конем не втече
- 11=29 П. Ой бросився та.... з містечка.... 12=33+34 Г.
За.... та.... та почав з.... 13=35+36 Г. Ой побіг же та Не-
чай козак в полі на.... 14=37+38 Г. Та ісхватив.... Печая
здаду.... 15=40 Н.... це.... тину.... 16=95+96 Б. Чи це той
Печай козак...
17. Годі тобі, хмелю, та по тину виться
- 18=47 Г. Годі тобі, Печай козак.... із ляхами биться
19. Збіглися козаченьки, стали раду радити,
20. Де ёго тіло поховати—похоронити?
21. Похоронили ёго тіло у польскім костелі,
22. А сами козаченьки розійшлися по своїй господі.

(Народн. Южн. пісни Метлицкаго № 10 стр. 404.)

Ц.

1. С під темного лісу, с-під зеленого гаю,
- 2=2 А.... наші...
3. А Печай же та Печаянко того й не чуває,—

- 4=4 Д. С.... 5=2 Х.... же та Нечаенко.... їсти,
6=3 Х.... та в віконечко... ляшеньки... 7=12 Д... як крикне...
джура... 8=30 А.... джура... 9=30 А.... джура...
10. А другого та гнідого під мене старого.
11=19+20 Г.... та Нечаенко та... 12=30 Як.... урагових...
13=24 Д. Ой як гляне..... пліче.
14. А за ним же, за Нечаенком, крівава річка тіче
15=20 Д. Ой як гляне.... та на правую...
16. Кінь вороний, сам молодий та не вискочить з трупу...
17=21 У.... та за малую....
18. Покотилась Нечаєнкова голівка в долину.

(Народ. Южнор. пісні А. Метлинського № 10 стр. 404).

Ч.

1. Крикнув козак, крикнув Нечай од гаю до гаю;
2=2 А.... Втікаймо.... 3=15 О.... молод бував.... вповає,
4=20 А. Із панею....
5. Не вспів козак, не вспів Нечай кінець стола сісти
6=6 Ц. Подивиться в кватирочку... 7=19+20 Г. Не.. козак,
не вспів Нечай.... 8=22 Г. Як взяв ляшків, як взяв панків...
9. Не вспів козак, не вспів Нечай на коника сісти,
10. Як взяв ляшків, як взяв панків, як капусту, сікти.
11=49+50 Г. Обернувся.... 12=32 Т. Виклав ляшків, ви-
клав панків.... 13=39 А. Оглянувся... 14—40 А... кінь ко-
зацькей... 15=37 А. Оглянувся.... 16=10 Х. За ним річка
крівава, що....
С. Ороби Лубен. у. Полтав. губ. (Южн. пісні А. Метлинського № 10 стр. 407).
Зан. Н. Мельник. (Закревській Стар. Банд. стр. 111).

Ш.

- 1=21 А. Ой.... стороженьку 2=22 А.... до кумасі..
3. З-під темного луку, з зеленого гаю
4. Іде ляхів сорок тисяч: втікаймо, Нечаю!
5. А наш козак, а наш Нечай на те не вповає,
6=20 А.
7. Ой кинувся козак Нечай, одчинив кватирку:

*

8. Стоїть ляхів сорок тисяч на широкім ринку.
9. Ой як крикнув козак Нечай на джуру малого:
10. «Сідлай, джуро, сідлай, малий, коня ворового,
А під мене молодого-старого гнідого.
Підтягай, хлопче, підтягай, малий, на туго попруги,
Буде ж бо нам, малий хлопче, велика потуга.
Як став козак, як став Нечай на коня сідати,
15. Став же той кінь вороний тяженько вздихати.
Як істиснув козак Нечай коня острогами,
Не торкався кінь вороний до землі погами.
Як кинувся козак Нечай од брами до брами,
Стоять ляхи, вражі сини, у чотири лави.
20. Ой кинувся козак Нечай од башти до башти,
А взяв ляхів, вражих синів, як снопики класти,
Ой кинувся козак Нечай на правую руку,
Не вискочить кінь вороний із лядського трупу.
Ой кинувся козак Нечай на праве плече,
25. За ним, за ним бистра річка кривавая тече.
Ой пішов козак, пішов Нечай з покою до сали,
Аж там пани сенатори судицю судят.
Судят пани сенатори кайдани ковати,
Судят пани сенатори в неволю віддати,
30. Судят пани сенатори оддати в неволю,—
Вийшов декрет вичитаний, облитий смолою.
Пішов козак, пішов Нечай із гори в долинку:
Зловив ёго пан Потоцький з коня за чупринку.
За малий час, за малий час, за малу годинку
35. Качається Нечаєва головка по ринку.
«Ой нум, брате, ой нум, брате, думати-гадати:
Де б нам сюю Нечаєву головку сховати?
Поховаймо Нечаєнка де церква Варвара,—
Нехай пійде по всім світі Нечаєва слава.»

(Ізъ рукоп. сборн. Максимовича).

Стихи 26—32 представляють прибавку ізъ черть епохи гайдамацкой, XVIII в.

Щ.

1. Не стій дубе край дороги
- 2=1 Н. При... 3=18 А. Бо... тисяч 4=16 Б.
5. Але козак ба й...
- 6=19 А. На..... вважає,
7. Із кумкою Хільміцкою
- 8=12 Б..... качає. 9=21 Б..... Нечай козак 10=22 Б. Від
бістрої..., 11=23 Б. Бо йде лашків сорок.... 12=24 Б...
13. Стережися, Нечай козак
14. Від жовтого мосту,
- 15=18 А. Бо... тисяч
16. Хорошого зросту.
17. Стережися Нечай, козак
18. Від крайньої брами,
19. Бо йде... сорок тисяч
- 20=4 Ф. Як.....
21. Стережисі, Нечай козак
22. Від крайньої хати
- 23=18 А. Бо..... тисяч
24. Хотят тебе взяти.
- 25+26=19 А. Козак й але..... На... вважає, 27+28=20 А.
Із кумкою Хільміцкою качає. 29+30=25 А. Подивиси...
31. А вже лашки походжують
32. То по ёго ринку.
- 33+34=47 А. Ударивши... У стіл головою
35. Кумко ж моя Хільміцкаа,
36. Пропав я с тобою!
- 37+38=43 А. Ударивси..... руками
39. Діти мої кумчинії
40. Пропав же з вами!
41. А як крикну та як свисну
42. Та на джуро свого
- 43+44=30 А. джуро..... 45+46=13 Д. А під... під козака
старого гнідого. 47=19 Г. Ой не постиг... 48=20 Г... сясти

- 49=21 Г. Ї а взяв ляшків, сучіх синів, 50=22 Г. 51+52=39 А. Подививси Нечай козак 53+54=40 А. Не вібриде мій коничок 55=23 Г. Подививси 56=24 Г. Та.... 57=25 Г. За.... ляцка кровце 58=26 Г....
59. Ой узали вражі ляхи
60. Джуру притомляти,
61. Взевси джурі маленькому
62. Коник потякати.
63. Ввели джуру маленького
64. Цюркою крутити:
65. Скажи, скажи, джуро малій,
66. Чим Нечая вбити?
67. Пани мої вельможній,
68. Нічим ёго не вбъете,
69. Тільки кулев срібенькою
70. Під лівое плече.
71. Пустилися вражі ляхи
72. Гудзики вривати,
73. На Нечая, на козака
74. Куленьку зливати.
75. Ой не постиг пан Подольський
76. С панівки палити,
77. А взев козак ба й Нечай
78. Головку хилити.
79=31 Г. Ой кинувся козак....
80. Долі дорожинов,
81. Вікрутивси пан Подольський
82=38 Г. Имив за...
83+84=41 О. Ой чи сесе хмелевина, Що... 84+86=42 О Той чи сесе.... ляшки.... 87+88=43 О. Ой чи сесе хмелевина Тай що в... 89+90=44 О. Ой чи сесе... на ляшків.. 91+92=47 О. За маленьку минуточку,... 93=94=60 А. Валялася...
95. Як тота пані матка
96. По горі лиліла,

97. За маленьку минуточку

98. Головка злетіла.

(Коломійск. Подгорье Вильхивиц, М. Бучинській).

Э.

1. Ой гаю мій, каже, гаю—

2. Зелений розмаю,

3+3 Д.. два козаки... 5+6=12 А Нечай козак молодеський... вважає, 7=11 Б... солодкою 8=12 В... качає,

9. Подививсі Нечай-козак

10. Очима в квартиру,

11=24 А. А вже... тисяч

12. Сходить на долину.

13. Подививсі Нечай козак

14. У вікно очима,

15=24 А. Ой вже... тисяч

16. Відай я загодину.

17+18=29 А... Крикнув Нечай козак на джурцла свого:

19. Сідлай, сідлай, мій джурцло,

20. Кониченька мого.

21. Сідлай, сідлай міні мого,

22=34 Б. Собі... 23=21 А. Бо вже... тисяч

24. То вже їх много!

25=19 Г. Ой не устиг Нечай козак 26=20 Г... внасти,

27=21 Г. А узав він враги-ляхи 28=22 Г. У сніпочки...

29. Ой бо троха погодивши

30=37 Р. А... фильку, 31+32=66 А. Качасі Поточького...

33. Ой чи в лісі ба й каже хміль,

34. Що по прутю весі,

35=95 Б... Нечай козак 36=96 Б... бесі?

37. Ой у полі, ба й каже, хміль

38. Що по меду грає

39+40=42 О... Нечай козак... Ляшків...

(Станисл. окр. подгорье записаль Мелитонъ Бучинській).

Ю.

- 1+2=1 Ц. Із... з... 3+4=2 А. Ох гукнули... Тікаймо...
5. Ох як же ж ми, панове молодці,
6. Будем утікати.
7+8=4 О.
9. Є у мене хлопець Шпак,
10. То мій вірний козак,
11. Він дасть міні в пору...
12=10 А... 13=9 Ж 14=10 Ж 15+16=8 А. Держи, держи...
По свому.. 17+18=15 О... те не вважає 19+20=20 А.. кружляє
21+22=25 А: Ох як глянув... В ясную...
23. А вже ж ляшків, а вже панків
24. Як орлів на ринку.
25+26=23 А. Ох як глянув... на синій...
27+28=24 А. А вже ж ляшків.... 29+30=29 А. Ох як
гукнув... малий.. 31=25 Ж 32=26 Ж 33+34=31 А. Мені...
35. Та заженем вражих ляшків
36. Аж до Полонного
37+38=33 А. Не поспів ж... впасти. 30+40=19 Д. Як
став ляшків, як став панків. як... 41+42=9 Ч. Не поспів же
козак... 43+44=10 Ч... став... став 45+46=37 А. Огля-
неться.... 47+48=31 Н.... молоденьким кров річками....
49+50=39 А. Оглянеться... 51=29 Г. Не козацький 52=30 Г
53=31 Г ох пішов же...
54. Із тиха по ринку
55=37 Г... Черницький
56 Піймав за чупринку.
57. Уже ж тепер вражі ляшки
58. Слави доказали,
59. Що вже мене Нечаєнька
60. У руки піймали.
61+62=45 О... ляшки... хлопця... 63+64=45 Т... гудзом
освященим рушницю...

(М. Крути, Балтського уѣзда, ізъ сб. Сѣвницяго).

Я.

1=1 Д. Ой за лісу лісу, з за темного... 2=2 А.... Тікаймо...
3=5 А.... я буду... 4=4 О. Славу свою... 5=9 А. Єсть у...
6=10 А. Отой... подасть... 7=7 А. 8=8 А. Держи, держи...
9=15 А...., сідлай малий хлопче... 10=16 А.... виїди...
11=17 А. Ой приїхав... з під... 12=18 А. Аже йде...
13=15 О.... те не вважає 14=20 А. Із... 15=21 А. Ой...
16=22 А.... їсти. 17=25 А. Ой виглянув... у нову... 18=22
Т. Шатаїться вражих ляхків,... 19=29 А... крикнув... 20=30
А.... сідлай мерщій 21=31 А. 22=32 А... всіх... 23=49+
50 Б. Як візьме... од... 24=32 Т. Та й... 25=37 А.... лівеє...
26=38 А.... ж... панків... річками... 27=39 А. правую...
28=40 А. 29=45 О. 30=45 Т. 31=47 О.... довгий час,...
32=66 А. 33=67 А. 34=68 А.... кусочку...

(Записано вь Києвѣ оть лирника).

Ө.

1=1 Ц. З-за ..., з зеленого... 2=2 А. гукнули... втікаймо...
3=5+6 Ю... ми козаченьки. 4=4 О. 5=9+10 Ю єсть... 6=10
А. Він дасть мені в пору... 7=23 А... як глянув... та на... 8=24
А. А вже ляхків... 9=15 О... те не вважає 10=4 Д. С... 11=25
А. Ой як гляне... у ясну... 12=23+24 Ю. 13=29 А.. крикнув...
14=25+26 Ж... малий... 15=31 А. Мені... 16=35+36 Ю.
17+18=9 Ч. Та... внасти 19=39 Ю. 20=22 Г... снопика...
21+22=9 Ч. 23+24=10 Ч.... став... став... 25=54 Ю. Ой
поїхав козак Нечай... 26=55+56 Ю. За ним, за ним пан...

(Києв, оть лирника.)

а.

1=1 Ж. з.... лугу 2=2 Ж. з.... 3+4=2 А. Утікаймо...
5+6=19 А. А козак... гуляє, Ні віще...
7. Зайшов собі в дім багацькій
8=12 Б.

9. Є у мене Шпачок
10. Маленькій козачок
11+12=10 А. Той... дасть... 13=9 Ж. 14=10 Ж.
15. Тримай коня в наряді
16. Для сього случаю
17. А козак Нечай гуляє
18. На то неважає
19+20=20 А. С..... кружляє. 21+22=25 А. Подивився.....
в віконце 23+24=23 Ю... там..., там... 25=24 Ю. собак...
26+27=29 А.
27. Крикнув...
28+29=30 А.
30. І подтягай попружники
31. На ляшка жадного.
33+34=33 А. Не вспів... впасти.... 35+36+37=30 О. А
взяв ляшків... синків в три лави... 38+39=9 Ч. козак Нечай...
40+41=10 Ч. А..., вражих синків..., 42+43=39 А... у...
44=41 В... вискочив. 45=42 В... ляхського... 46+47=45
О... знали... Нечая... 48+49=45 Т. Було їм... 50=35 Г.
Повернувся... 51=36 Г. 52=53 Г. Покотилася... 53=54 Г.
С гори та в...

(Литинській у. Подольск. губ. Зап. М. Симашкевичъ)

б.

- 1=1 З... да із за крутої 2=2 З. 3=3 Ж... як... славні...
4=5 З. 5=6+7 З. 6=8 З. Не... не... 7=9 З. Ой він...
8=12 Ж. 9=11 З... да... 10=12 З. На...
11. Ой як гляне у ёго болоночку,
12=14 З.
13. Ой як тупне да пан Печасенко
14. Да об скамью погою:
15. Ой темер міні за всіх одвічати
16. А своєю головою
17=15 З... крикне... 18=16 З. Да... хлопця... 19+20=30 А.

Ой..., да... 21=20+21 З. Да... хлопче, да... 22=22 З. Да..
стугенька 23=23 З.... мипі було... 24=24 З Из... легенько.
25=25 З. 26=26 З.

27. Ой узяв ляхів, да й узяв панів
28=28 З. На 29=29 З. 30=20 Г.

31. Ой узяв ляхів, да узяв панів
32=22 Г. 33=33 З. 34=38 З.... правсе... 35=39 З. Ой
позад... 36=40 З. Кровавал... 37=33 З. 38=34 З. Да.. лівую...
39=41 В. Ой... ёго... 40=42 В.... людського... 41=41 З....
42=42 З. 43=43+44 З. Ой стали... 44=45 З. 45=46 З.
46=47 З. 47=48 З. Ой що... а... 48=49 З.

(Изъ рукописнаго сборн. Новицкого и Чубинскаго).

в.

1. Ой у лузі, лузі, зеленому гаю,

2=2 А. Там.... тікаймо...

3. Ой як мені з гаю, з гаю утікати

4=4 О. Славу своєю... 5=9+10 А. Сеть... 6=10 А... дасть...
як з гаю тікати 7=9+10 Ж.

8. Держи лучок і стріл пучок для свого звичаю.

9=15 О. На те козак, на те... 10=20 А. А... 11=23 А...
у нову брану 12=24 А. Стоїть ляхків... хорошего вбраня
13=15 О. На те козак, на те.... 14=4 Д. 15=5+6 Г....
погляне.... у.... квартиру.

16. Шатаються вражі ляхи, як мухи по ринку

17=30 А. 18=14 Г. А ід мене молодого... 19=19+2 О. Г.
Не.... козак, не всів Нечай.... 20=31 З. Ляхків, вражих
синків.... 21=9 Ч. 22=10 Ч.... вражих синків.... 23=37 А.
Ой погляне.... 24=31 Н... ним та Нечаем, річка крові...
25=54 Ю. Іде козак, іде Нечай... 26=37+30 Г. за.... По-
тоцький з заду... 27=39+40 Г. А.... хміль, хміль, тичку...
28=95+96 Г. А... 29=17 Х... тичиві... 30=18 Х... козак із.
31=52 Г. Ой погляне малий хлопець у....

32. Аж голова Нечаева котиться по ринку.

(Изъ рукописнаго сборника Чубинскаго и Новицкаго).

г.

1=1 Ф. 2=49 В. Ой там козак, ой там Нечай... 3=3 Ф.
4=4 Ф. 5=30 А. 6=17 П.... а... буланого 7=7 Ф. 8=8
Ф... встиг козак Нечай... 9=9 Ф. 10=27+28 Г. А погляне...
а... ліву... 11=29+30 Г. Не... буланій... 12=23+24 Г. А
погляне... а... праве... 13=13 Ф... річками... 14=64 А. Ой...
хвильку; 15=15 Ф. 16=16 Ф... що... а... 17=17 Ф... ляш-
ками... панками... 18=51 А.... козак Нечай, а деж твої
19=19 Ф. 20=73+74 Б.. деж... деж твої... 21=21 Ф.
22. Ой за час за годинку, ой за час за годинку
23=66 А... пана Хмілевского..

(Въ Калюсикѣ, Ушицкаго уѣзда, Под. губ. Изъ рукописнаго сбор. Сѣницкаго).

д.

1. Ой виходило сорок тисяч ляха:
2. Бережись, Нечай! А пан Нечаєнко
3=7+8 З. 4=4 Д. 5=5 Е. Ой як... він та... на 6=6 Е...
Хмельницького... 7=11+12 З. Не... та... столиком
8. Як дала ёму та молодому стороженька звісти.
9=5 У. Ой як... та пан... новую...
10. Аж ляшеньки, преуражі сини, як шашки по ринку.
11=12 Д... як... пан... хлопка... 12=19 З. Ой сідлай, хлопку...
13. Та підв'язуй, хлопку, та попругу стуга
14=15 Д. Бо буде на нас та... 15=25+26 З 16=10 Ч...
став..., преуражих синів, на дрібен мак... 17=29+30 З...
спастн. 18=19 Д. Став ляшків, преуражих синів...
19. Ой поїхав та пан Нечаєнко на Саву могилу
20=53+54 Г. Покотилася ёго.. у яру...

(Изъ рукописнаго сборника Чубинскаго и Новицкаго).

е.

1=25 А. Ой заглянув... на двір у... 2=26 А. А аж там
ляшків, аж там панків... 3=12 Д... же козак Нечай... цюру
своєго. 4=23 Д... цюро... мого, а собі другого! 5=29+30 З...

козак Нечай... 6=30 О. Ой... ляшків, ой став панків... сно-
поники .. 7=47 А. Ударився... полам руками, 8=51+52 Б.
Оглянеться назад.. річками. 9=53+54 Б.. споткнувся.. хмель...
10=55+56 Б. Ловить... зверху... 11=37 Р. 12=66 А.... в
долвику 13=93+94 Б. Ой деж то.. хміль, хміль... тиках...
14=95+96 Б. Деж то той...

(Ізъ рукописи. сборн. Чубинскаго и Новицкаго).

жс.

1. Ой з-за гори з-за крутої, з-за темного ліску
2. Виступало сорок тисяч козацького війська.
3. Молод козак Нечаєнко та й не подумає:
4. Із кумою Любусею мед-вино кружає.
- 5=21 А. Бо... три сторожі... 6=22 А.
7. Не впів козак Нечаєнко за скамейку сісти,
8. Як погляне в кватироньку, а вже ляхи в місті.
- 9=15 А.
10. Та підтягуй з сіделечка ремінь під острога.
11. Як поїхав Нечаєнко від дому до дому,—
12. Начав валять вражих ляхів з коней як солому.
13. Проїхався Нечаєнко від башти до башти,—
14. Гей став ляхів, вражих синів, як снопики класти.
15. Повернувся Нечаєнко на правее плече,—
16. А вже з ляха, прескурвого сина, кров річкою тече.
- 17—18=39—40 А. 19—20=29—30 П. 21=43 А. 22=44
А... вражі ляхи...
23. Ой спіткнувся Нечаїв кінь на малу кориню,
24. Піймав ёго Калиновський з коня за чуприну.
- 25=47 А.
26. Нещастная моя доле, пронав я з тобою!
- 27=55 А. 28=56 А..... матусенці..... 29—30=57—58 А.
- 31—32=63—64 А.
33. Не за час, не за час, за малу годинку
34. Покотилась Нечаєнка голова з затылку.

35. Стали, стали козаченьки думати-гадати:
36. Де козака Нечаенка голову сховати.
37. Поховаймо, пани-братці, в церкві у Варвари—
38. Зажив, зажив Нечаенко козацької слави.

(Запис. въ Ахтырск. у. отъ Щеголева. Рук. сб. Максимовича)

3.

1. З-під темного луку, з-під темного гаю,
2=2 А... втікаймо... 3=5 Ш. 4=20 А.
5. Не бійтеся, хлопці, славні запорозці:
6. Поставили сторіженьку край доріженьки в боці.
7. Од нашої сторіженьки ні слуху, ні вісти,
8. Ой погляне козак Нечай, аж ляшеньки в місті,
9=15 А.
10. А під мене козаченька того буланого.
- 11=7 И. 12=10 П. А взяв... а взяв панів... 13=37+38 Ж.
14. Поклав лянків, поклав панів у чотири лави.
- 15—18=23—30 Г.
19. Переїхав козак Нечай од шинку до шинку,
20. Ой випустив із кишені білу хустинку.
21. Ой спіткнувся кінь вороний на малу тячнну
22=23 ж Зловив...
23. Ото ж тобі, Нечаенку, за час, за годинку
24. Качається Нечаева головка по ринку.

(Максимовичъ, рукон. сб.).

Множество варьянтовъ въ пѣсни о Нечаѣ свидѣтельствуєть о популярности этого лица. Данило Нечай, полковникъ брацлавскій, былъ однимъ изъ сторонниковъ народныхъ массъ на Украинѣ и одною изъ жертвъ шляхетскихъ притязаній въ рѣшительный для народа моментъ козацкаго движенія при Хмельницкомъ. Послѣ Збаражской побѣды козаковъ надъ польскими войсками заключенъ былъ договоръ въ

Зборовѣ (1649), по которому права козаковъ были гарантированы, число козаковъ было опредѣлено 40.000, мѣстомъ для нихъ назначены воеводства Черниговское, Кіевское и Брацлавское. Все же остальное населеніе,—посполство даже въ упомянутыхъ воеводствахъ—должно было возвратиться въ подданство старостамъ (въ королевскихъ имѣніяхъ) и панамъ (въ частныхъ). Реестръ козацкій былъ оконченъ къ новому 1650 году,—и Хмельницкій поручилъ явить его въ городскую книгу кіевскую именно Данилу Нечая. Реестръ этотъ возбудилъ негодованіе народа, не вошедшаго въ него. Посполитые упрекали Хмельницкаго въ измѣнѣ ихъ интересамъ и угрожали, что выберутъ другаго гетмана. «Найначе же,—говоритъ Грабянка,—Забужане и Подиѣстриане о семь роптаху; имъ же предводителемъ о томъ Нечай бяше. Устрашишеса Хмельницкій отъ народа сіе слышавъ и убоися, да не яко извержень чести гетманской будетъ, остави написовати козаки, но даде имъ свободу, хто хочеть козакомъ быти, да будетъ.» (Лѣтопись, 1854, 93) Гетманъ Польный Калиновскій, который самъ владѣлъ имѣніями въ районѣ, отведенномъ козакамъ, въ виду такого настроенія посполства, рѣшился ввести, вопреки 6-й статьѣ Зборовскаго договора, польскія войска въ Украину, о чемъ издалъ универсалъ,—«приказывая посполству, чтобы каждый, оставивъ бунты, спокойно сидѣлъ дома..... чтобы крестьяне были послушны своимъ панамъ, козаки же были вѣрными подданными королевской милости.» Нечай же съ своей стороны выдалъ универсалъ къ посполству и двинулся за предѣлы козацкой Украины; на встрѣчу Калиновскому, къ Бару, черезъ лѣсную полосу,—около Тульчина,—называемую и теперь Чорнымъ лѣсомъ (ср. въ пѣснѣ—с під чорного гаю.) Узнавъ о быстромъ наступленіи Калиновскаго и не желая встрѣчаться съ нимъ въ лѣсу (ср. въ вар.), Нечай отступилъ къ Красному (теперь мѣстечко Ямпольскаго уѣзда),—гдѣ поджидалъ большого ополченія крестьянскаго и между тѣмъ безпечно проводилъ масляницу,—полагаясь на сторожевой отрядъ подъ начальствомъ сотника Шпа-

ченка, стоявшій въ Ворошиловкѣ на р. Бугѣ. Отрядъ же этотъ былъ захваченъ Калиновскимъ и истребленъ до послѣдней души. Калиновскій ночью напалъ на Красное, перебилъ въ воротахъ пьяную стражу и вошелъ въ городъ.—Ближайшій къ событію польскій анналистъ Коховскій говоритъ весьма сходно съ словами пѣсни: «случилось такъ, что нѣкоторые изъ жителей Краснаго, угадывая по гулу земли и сильному лаю собакъ на предмѣстьяхъ, приближеніе войска,—предупреждали полковника объ опасности, но онъ, думая, что это или возвращается патруль, или идутъ свои, которыхъ онъ ждалъ, не обращалъ вниманія на предостереженія... Услышавъ крикъ на улицѣ, Нечай вышелъ изъ за стола,—сѣлъ на коня охлябъ и бросился въ битву вмѣстѣ съ пировавшими съ нимъ товарищами.» (Annał., I, 224) Онъ успѣлъ было привести въ смущеніе нападающихъ, и почти вытѣснилъ ихъ изъ замка, но съ другой стороны въ городъ ворвался отрядъ брацлавской шляхты,—зажегъ дома и напалъ на козаковъ сзади. «Нечай съ братомъ своимъ, отчаянно сражаясь, погибъ;—раненнаго и уклонившагося среди козаковъ хотѣлъ его схватить Доброцѣскій, и когда Нечай еще оборонялся, убилъ его выстрѣломъ изъ мушкета,—и за тѣмъ шляхта, выгнанная изъ брацлавскаго воеводства, порубила его какъ лишителя ихъ имѣній (jako wydzierce fortun onych) (Pamiętn. Wojcieckiego, II, 154.) Козаки унесли останки Нечая въ замокъ, гдѣ еще одбивались три дня, наконецъ были истреблены, при чемъ поляки, заставъ въ церкви трупъ Нечая и священниковъ, побили послѣднихъ и, наругавшись надъ трупомъ Нечая, сожгли все мѣстечко. (Kochowski, ibid. 225, Костомар. Богд. Хм., II, 290).

Не много спустя Калиновскій писалъ къ Хмельницкому, что «разбитіе Нечая не должно считаться началомъ войны, что Нечай—своевольный бунтовщикъ, началъ войну безъ позволенія своего гетмана; Калиновскій припоминалъ, что Нечай еще прежде былъ непослушенъ Хмельницкому и поднималъ хлоповъ противъ пановъ.» (Костом., Богданъ Хмельницкій, II, 291).

Мѣстность событія названа вѣрно въ двухъ изъ нашихъ вариантовъ: Б. и П; въ другихъ она называется различно: Павлочъ, Берестечко.

Въ одномъ изъ вариантовъ, С, Берестечко названо какъ мѣсто жительства семьи Нечая.

Полонное названо въ вар. Ю, какъ мѣсто, куда Нечай предполагаетъ загнать ляховъ; Полонное—не далеко отъ р. Случи, которая была границею Кіевского воеводства, т. е. предѣломъ мѣстности, куда, по Зборовскому договору, не должны были вступать польскія войска.

Шпакъ, Шпачокъ—вышеупомянутый сотникъ Шпаченко. Имя лица, убившаго Нечая, ни въ одномъ вариантѣ не названо согласно съ письменными источниками. Чаще всего его называютъ Потоцкимъ,—что частью объясняется тѣмъ, что Потоцкій, Великій Коронный гетманъ, былъ главою войска, которое дѣйствовало въ Подольи въ то время. Въ вар. О, П, *и з* она называется Калиновскимъ, въ вар. Т, Канѣвскимъ, (позднѣйшая вставка имени очень извѣстнаго народу по пѣснѣ о Бондаривѣ Николая Потоцкаго, старосты Каневского, во 2-й половинѣ XVIII в.) два раза упомянутъ Чарнецкій (Ю, О),—вѣроятно, въ память того Чарнецкаго, воеводы Русскаго, который четырнадцать лѣтъ спустя опустошилъ Украину,—и нѣсколько разъ называются совершенно случайныя имена: Подольскій, Борейко, Хмѣлевскій, Зборовскій.

Мы не знаемъ,—почему кума, съ которою пьетъ Нечай, называется Хмельницею.

Симпатичность для народа личности Нечая была причиною, почему въ нѣкоторыхъ вариантахъ (Д, З, П, К, Ш) голову его хоронятъ около св. Варвары въ Кіевѣ.—Въ вар. У тѣло Нечая хоронятъ, сообразно эпическому приему, на могилѣ подъ калиною, въ вар. I очи Нечая прикрываются тоже по эпическому приему черною китайкою,—при чемъ пѣсня полагаетъ, что Нечай былъ посаженъ на колъ.

Вар. Т, Ц и Ю представляютъ Нечая *характерникомъ*, котораго нельзя убить простою пулею.

ИВАНЪ БОГУНЪ.

1650.

(Отрывокъ изъ думы).

Як у Вилниці, на гряниці,
Над Бугом рікою
Там стояв Іване Богуне Каленицький,
Обителю Комлицький,
Із ляхами, із мостивими панами,
Чотири неділі в запорі,
Казав би, як у тяжкій, великій неволі.
Од своїх рук листи писав,
До гетьмана Хмельницького посилав:
«Пане гетьмане Хмельницький,
Батьо Зинову Чигиринський,
Помочі-порятунку дай...»

(Зап. П. Кулишъ отъ кобзаря Андрея Шута въ м. Александровкѣ Сосницькаго у. Черн. губ. Народн. Южнорус. пѣсни Метлинскаго. № 11-й стр. 407).

Послѣ убіенія Нечая, войско Потоцкаго двинулось къ Винницѣ, гдѣ сидѣлъ полковникъ козацкій Иванъ Богунъ, популярный вслѣдствіе его преданности народному дѣлу, а также черезъ стойкость и военную находчивость. Богунъ укрѣпилъ городъ, замокъ и монастырь, и оборонялся, отступая въ случаѣ надобности въ эти укрѣпленія. Тогда между прочимъ Богунъ обманулъ поляковъ, обрубивъ старый ледъ на Бугѣ и прикрывъ новый соломною; много поляковъ, погнавшись за козаками, потонуло. Богунъ защищался долго, ожидая помощи отъ Хмельницкаго. Чтобы затянуть время, онъ вступилъ въ переговоры съ поляками, — и тѣмъ часомъ ночью сдѣлалъ вылазку, во время которой самъ былъ загнанъ

въ вышеупомянутую прорубь, но успѣлъ выскочить. Наконецъ пришелъ уманскій полкъ, а также хлоны стали подниматься,—получилось извѣстіе, что идетъ Хмельницкій со всѣмъ войскомъ. Поляки бѣжали отъ Винницы въ такомъ безпорядкѣ, что бросили лагерь, добычу; собственные ихъ слуги разграбили обозъ. — Grondski, Historia belli cosaccopolonici, 131—132. Kochowski I. 227, Pam. Woicick. II, 157. Tward. II, 14.—Нашъ отрывокъ представляетъ, очевидно, начало думы объ этой интересной подробностяхъ оборонѣ Винницы. Полкъ Винницкій назывался также и Гальвицкій. Слова «обителю Комлицькій,» должно быть, искаженіе: вм. «в обителі Комлицькій.» Богунъ, какъ сказано выше, укрѣпилъ монастырь Винницкій; почему эта «обитель» названа въ пѣснѣ—Комлицькою, мы впрочемъ не знаемъ.

14.

ПОХОДЪ ВЪ МОЛДАВІЮ.

1650.

А.

1. Як із низу із Дністра тихий вітер повіває,
Бог святий знає, Бог святий і відає,
Що Хмельницький думає-гадає.
Тогді-ж то не могли знати ні сотники, ні полковники,
5. Ні джури козацькії,
Ні мужі громадськії,
Що наш пан гетьман Хмельницькій,
Батьо Зипов Богдану Чигиринський,
У городі Чигрині задумав вже й загадав:
10. Дванадцять пар пушок вперед себе одіслав,
А ще сам з города Чигрина рушав;
За ним козаки йдуть,
Яко ярая пчола гудуть;
Котрий козак не міє в себе шаблі булатної,

15.   Пищалі семишядної,
          Той козак кій на плечі забірає,
За гетьманом Хмельницьким у в'охотне військо поспішає.
          Оттогді-ж то, як до річки Дністра прибував,
          На три часті козаків переправляв,
20.   А ще до города Сороки прибував,
Під городом Сорокою шанці конав,
У шанцях куренем стояв;
А ще од своїх рук листи писав,
До Василя Молдавського послав,
25. А в листах врписував:
«Ей Василю Молдавський,
Господарю Волоський!
Що тепер будеш думати й гадати:
Чи будеш зо мною битися?
30.   Чи мириться?
Чи города свої Волоські уступати?
Чи червінцями полумиски сповняти?
Чи будеш гетьмана Хмельницького благати?....»
Тогді-ж Василій Молдавський,
35. Господар Волоський,
          Листи читає,
Назад одсилає,
А в листах приписує:
«Пане гетьмане Хмельницький,
40. Батьку Зинов Богдану Чигринський!
Не буду я з тобою ні битися,
          Ні мириться,
Ні городів тобі своїх Волоських уступати,
Ні червінцями полумисків сповняти:
45. Не лучче-б тобі покориться меншому,
          Ненужли мні тобі старшому?»
Оттогді-ж то Хмельницький, як сії слова зачував,
          Так він сам на доброго коня сїдав,
          Боло города Сороки поїзжав,

50. На город Сороку поглядав,
Ще стиха словами промовляв:
«Ей городе, городе Сороко!
Ще ти моїм козакам дітям не заполоха—,
Буду я тебе доставати,
55. Буду я з тебе великні скарби мати,
Свою голоту наповняти,
По битому тарелю на місяць жаловання давати.»
Оттоді-то Хмельницький як похвалився,
Так гаразд добре й учинив:
60. Город Сороку у неділю рано знадобідде взяв,
На ринку обід пообідав,
Б полудній годині до города Січави припав,
Город Січаву огнем запалив
І мечем іспіндровав.
65. Оттоді-то інші січавці гетьмана Хмельницького у вічі
не видали;
Усі до города Яси повтікали,
До Василя Молдавського істиха словами промовляли:
«Ей Василю Молдавський,
70. Господарю наш Волоський!
Чи будеш за нас одностайне стояти?
Будем тобі голдовати;
Боли-ж ти не будеш за нас одностайне стояти,
Будем іншому пану кровью вже голдовати.»
75. Оттоді-то Василь Молдавський,
Господарь Волоський,
Пару коней у колясу закладав,
До города Хотині одвіжджав,
У Хвилецького конитана станцією стояв,
80. Тоді-ж-то од своїх рук листи писав,
До Івана Потоцького, кроля Польского, посилав:
«Ей Івану Потоцький,
Кролю Польський!
Ти-ж бо то на славній Україні пьеш, гуляєш,

85. А об моїй ти пригоді нічого не знаєш;
Що-ж то в вас гетьман Хмельницький Русин
Всю мою землю Волоську обрушив,
Все мое поле копьєм ізорав,
Усім моїм Волохам, як галкам,
90. З пліч головки познімав,
Де були в полі стежки, дорожки,
Волоськими головками повимощував;
Де були в полі глибокі долини,
Волоською кров'ю повиповнював.»
95. Оттогді-то Івану Потоцький,
Кролю Польский,
Листи читає,
Назад одсилає,
А в листах приписує:
100. «Ей Василю Молдавський,
Господарю Волоський!
Коли-ж ти хотів на своїй Україні проживати,
Було тобі Хмельницького у вічні часи не займати;
Бо дався міні гетьман Хмельницький гаразд добре знати:
105. У первій війні
На Жовтій Воді
Пятнадцять моїх лицарів стрічав,—
Не великій їм одвіт оддав:
Всім, як галкам, с пліч головки поздіймав;
110. Трох синів моїх живцем узав,
Турському салтану в подарунку одіслав;
Мене, Івана Потоцького,
Кроля Польского,
Три дні на прикові край пушки держав,
А ні пити міні, ні їсти не дав.
То дався мені гетьман Хмельницький гаразд добре знати,
Буду ёго во вік вічний пам'ятати!»
Оттогді-то Хмельницький помер,
А слава ёго козацька не вмере, не поляже.

120. Теперешнього часу, Господи, утверди і подержи
Люду царського,
І всім слушацям,
І всім православним християнам
Сьому домодержавцю,
125. Хазаїну й хозийці,
Подай, Боже, на многа літа!

(М. Александровка, Сосницьк. у. черн. г. отъ А. Шута. Метлинск.
Нар. южнор. піснн 1854, 391—395.)

Б.

Із низу Дніпра тихий вітер віє, повіває;
Військо козацьке в поход виступає:
Тільки Бог Святий знає,
Що Хмельницький думає, гадає!
Об тім не знали ні сотники,
Ні отамани курінній, ні полковники:
Тільки Бог Святий знає,
Що Хмельницький думає, гадає!....
Як до Дністра прибували,
Через три перевози переправу мали;
Сам Хмельницький наперед-всіх рушав,
До Хотії прибував, у старшого копитана на квар-
тирі став,
До Василя Молдавського листи послав, словами про-
мовляв:
«Що ти зо мною будеш гадати—
Чи будеш биться,
Чи будеш мириться;
Чи на примирьє будеш приймати,
Чи славної Волощини половину отдавати?»—
То Василій Молдавський тее зачував,
До Потоцького листи послав, словами промовляв:
«Гетьмане Потоцькій,
Що в тебе розум жіноцькій!

Ти за дорогими напнтками, бенкстами уганяеш—

Чом ти Хмельницького не еднаеш?

Вже почав він землю кінськими копитами орати,

Кровзю Молдавською поливати!»

Тогді ляхи із города із Сочави утікали,

Василю Молдавському знати давали,

То Василій Молдавський до Яс прибуває,

Словами промовляє:

«Ой ви Яси мої, Яси!

Були есте барзо красні,

Да вже не будете такі,

Як прийдут козаки!»

То пан Хмельницький добре учинив: Поліуду заемутив,

Волющину побідив, Гетьманщину звеселив.

В той час була честь, слава,

Військова сирава!

Сама себе на сміх не давала,

Неприятеля під ноги топтала.

(Макс., Укр. нар. п'єсн., 1834, 40--42).

В.

1=7 А... зтиха... 2=2 А. 3=7 А. Як наш... 4=9 А.

5=10 А... одсилає 6=11 А... рушає

7. А ще зтиха на козаків словами промовляє:

8. «Козаки ви молодії, ідіть же ви, роднії!

9. Прошу я вас, добре дбайте,—

10. Да в охотное войсько поспішайте!»

11=14 А... ні саблі булатної

12. Ні пистоля семи-п'ятного

13=16 А. 14=17 А.

15. Гетьман Хмельницький до річки Дністра прибував,

16=19 А. 17=20 А.

18. Пуд городом куренем стоав,

19=23 А. 20=24 А; 21=26 А.

22. Господирь Волоський!
23. Чи можеш ли міні
24. Полумиски червонцями ісполнати
25. А й мене, пана Хмельницького благати?»
26=30=34 А—39 А.
31. «Нейлегше тобі покориться міні—меньшому,
32. Нежели міні—старшому.»
33. Гетьман Хмельницький як сее зачував,—
34. Город Сороки до обіда взяв,
35=61 А.
36. У полудня години=62 А... приїжджав,
37=63 А. 38=64 А.
39. Інні Січавці всі непишні бивали,
40. До города Осіхва утікали,
41. Перед Василям на колінця впадали:
42=69 А. 43=70 А. Господирь...
44. «Сжели будеш за нами голдовати,
45. Так і будем і ми за тобою стояти;
46. А не будеш за нами голдовати,—
47. Так будем за иним королем стояти.»
48. Василий Молдавський од своїх рук=80 А.
49=81 А. 50=82 А. 51=83 А. 52..... на своїй=84 А.
53=85 А.
54. Ігдесь увзявсь такой-то русин,
55. Що всю=87 А... порушив,
56=93 А. 57=94 А. 58=91 А. 59=92 А. 60—63=95
А—101 А... Господирь...
64. «Було тобі на твоїй Україні
65. Тихо проживати,
66. А гетьмана Хмельницького
67. До віку вічного не займати.
68=104 А. 69=117 А... споминати.
70. На Бистрій воді пятнадцять=107 А.
71=108 А. 72=109 А.
73. А і мене... 112 А.

74=113 А. 75. Три дні і три ночі... 114 А. 76=115 А.

77. Отєнер я буду знати,

78. До віку вішнєго Хмельницького не займати.

(Записала С. О. Ливдфорс въ с. Аленинъ Черниговской губ. въ 1872 г. отъ молодого лирника изъ с. Березино).

Желая приобрѣсти союзъ съ Молдавїей, Хмельницкій вступилъ въ переговоры съ господаремъ Василиемъ Лупуломъ о замужествѣ дочери послѣдняго Роксанды съ сыномъ своимъ Тимофеемъ. Лупуль, имѣя зятемъ великаго гетмана Литовскаго Януша Радзивила и дорожа связями съ Польшей, уклонялся отъ этого брака, слѣдствїемъ чего былъ походъ Хмельницкаго въ Молдавїю, составляющій предметъ вышеприведенной думы. Хмельницкій переправился черезъ Прутъ у Сороки, сталъ лагеремъ вмѣстѣ съ крымскимъ султаномъ—Нурадиномъ у Прута и послалъ загоны, которые сожгли Ясы и Сочаву, двѣ столицы Молдавїи. Лупуль бѣжалъ къ Хотиву и просилъ о помощи Великаго короннаго гетмана Потоцкаго,—не Ивана, какъ въ думѣ, а Николая,—стоявшаго лагеремъ у Каменца-Подольскаго,—но Потоцкій помощи не далъ, что и послужило думѣ поводомъ къ эпизоду о перенискѣ между Василиемъ Молдавскимъ и Потоцкимъ. Этотъ Потоцкій потерялъ сына при Жолтыхъ Водахъ и былъ взятъ въ плѣнъ при Корсуни и отданъ въ Крымъ, откуда только что освобожденъ, оставивъ заложникомъ другаго сына. Въ появленїе словъ думы о требованїяхъ Хмельницкаго отъ Василїя Молдавскаго приводимъ эти требованїя, формулированныя Хмельницкимъ: I) *Princeps Moldaviae Moldaviam pleno jure obtineto.* II) *Filius Chmelnicii Principis Moldaviae gener esto.* III) *Tataris cosacisque nunc sexenta milia thalerorum numerato.* IV) *Polonis nequaquam faveto.* Такъ какъ свадьба сына Хмельницкаго произошла черезъ годъ послѣ похода, то дума о ней и не упоминаетъ, а ограничивается только памятью о контрибуціи съ Василїя Молдавскаго и объ обязательствѣ его быть одномышленнымъ съ козаками. (Палаузовъ. Румынскїя

господарства Молдавія и Валахія, гл. III. Самовидецъ стр. 16, Kochowski, I. 198—200. Tward. II, 6, Pam. Wojc. II 138—139).

Кто такой капитанъ Хвилецкій, мы не знаемъ. Изъ источниковъ видно, что въ службѣ Лупула были польскіе офицеры (Кутнарскій и Доброшевскій) съ которыми онъ совѣтовался, какъ поступить съ Хмельницкимъ. (Pam. II, 139, Kochowski, I. 199).

Характеристика, сдѣланная въ думѣ Потоцкому, сходна съ тою, какую дѣлаеть ему же Ерличъ: «Николай Потоцкій болѣе заботился о чаркахъ и кубкахъ, чѣмъ о благѣ Рѣчи Посполитой и ея цѣлости; не смотря на преклонныя лѣта, онъ постоянно думалъ о молодыхъ дѣвкахъ и красивыхъ женщинахъ.... и по причинѣ беспросыпнаго пьянства и разврата, онъ погубилъ войско и нанесъ вѣчное безчестіе Рѣчи Посполитой.» (Liator. I. 64).

15.

ВИТВА ПОДЪ БЕРЕСТЕЧКОМЪ.

1651.

I.

A.

1. Висипали козаченьки з високої гори:
Попереду козак Хмельницький на воронім коні.
«Ступай, коню, дорогою, широко ногами;
Недалеко Берестечко і Орда за нами.
5. Стережися, пане Яне, як Жовтої Води:
Йде на тебе сорок тисяч хорошої вроди.»
Як став джура, малий хлопець, коника сідлати,—
Стали в того кониченька ніженьки дріжати.
Як заговорить козак Хмельницький до коня словами:

10. «Не доторкайся, вражий коню, до землі ногами!»
«Чи не той то хміль, хміль, що на тички вьється?
Чи не той то козак Хмельницький, що з ляхами
бьється?»
—Ой не я той хміль зелений,— по тички не вьюся;
Ой не я той козак Хмельницький;—з ляхками не бьюся!
15. «А деж твої, Хмельниченьку, воронії коні?»
—У гетьмана Потоцького стоять на припені.
«А деж твої, Хмельниченьку, кованиї вози?»
—У містечку Берестечку заточені в лози!
Що я з вами, вражі ляхи, не по правді бився:
20. Як припустив коня вороного,—міст мені вломився!
(Мордовцевъ. Малор. лит. сборн. 1859, стр. 186. Записана Н. П. Костомаровымъ въ Волынской губ.).

Б.

1 Б=1 А. Висинались.... 2, 3, 4, 5 Б=2, 3, 4, 5 А. 6 Б=6
А. Їде.... 7 Б=7 А. 8 Б=8 А.... под тим кониченьком но-
женьки.... 9 Б=9 А.... заговорив.... 10+11 Б=10+11 А.
12 Б=12 А.... ти.... ляхками...? 13 Б=13 А.... той я....
на тички.... 14 Б=14 А.... той я.... 15 Б=15 А.... гдеж....
16 Б=16 А.... на припені. 17 Б=17 А.... гдеж.... 18 Б=18
А. А в містечку.... 19+20 Б=19+20 А.

(Stecki. Wołyn, 1864, I, 114. Записано въ Берестечкѣ, Вол. губ.)

2.

Кину пером, лину орлом, конем поверну,
А до свого отамана таки прибуду.
—«Чолом пане, наш гетьмане, чолом, батьку наш!
А вже нашого товариства багацько не маш!»
—«Ой як же ви, панове молодці, ой як ви ставали,
Що ви своє товариство на віки втерили?»
—«Становились, пане гетьмане, плечем об плече,

Ой як крикнуть вражі ляхи: у пень посічем!»
—«Ой щож ви, нанове молодці, що за здобич мали?»
—«Мали коня у наряді, та ляхи одняли!
Зіма прийшла, хліба нема, то ж нам не хвала;
Весна прийшла—ліє розвила, всіх нас покрила!»

(Костомаровъ—Богданъ Хмельницькій 1870 г. т. III, стр. 343, записана въ Волынской губ.).

Короткія пѣсни эти говорятъ о пораженіи козаковъ подъ Берестечкомъ въ 1651 г. (20 Іюня) и о положеніи козаковъ послѣ битвы. Хмельницькій подошелъ къ Берестечку съ ханомъ, который, какъ извѣстно, не захотѣлъ сражаться съ поляками и даже увезъ гетмана въ Подолію, гдѣ тотъ успѣлъ выкупиться. Въ отсутствіе Хмельницкаго козаки были разбиты, бѣжали изъ табора, потопивъ свой обозъ въ болотѣ, чтобъ сдѣлать плотины. (Tward., II. 41). Панъ Янъ, передъ которымъ похваляется въ началѣ пѣсни Хмельницькій, вспоминая Иолтыя Воды—вѣроятно, если не король Янъ Казиміръ, то вышеупомянутый Николай Потоцкій, называемый и въ концѣ пѣсни.

Разговоры о подробностяхъ пораженія козаковъ въ обѣихъ пѣсняхъ аналогичны съ тѣмъ разговоромъ Хмельницкаго послѣ возвращенія отъ хана съ первымъ встрѣтившимся ему бѣглецомъ, старшиною Хмелецкимъ,—какой приводитъ по современному источнику г. Костомаровъ: Въ сопровожденіи мѣщанъ Хмелецкій вошелъ къ Хмельницкому.—«А табор де?» вскричалъ гетманъ.—Оже чорти узяли табор. Утеклисьмо з табора!—«Як?»—Молодці битися не зхотіли.—«А корогви де?»—І корогви пропали,—«А гармати?»—І гармати! «А шкатула з червонымив?»—Про те не знаю. и т. д. (Богданъ Хмельн., 1870, т. II. 381.)

Послѣдніе два стиха № 2 намекають на голодъ, наступившій зимою послѣ Берестечской битвы и на то, что на слѣдующую весну козаки предприняли новый, болѣе удачный походъ,—къ которому относятся дальнѣйшія пѣсни.

УГНЕТЕНІЕ ПОЛЯКАМИ УКРАИНЫ ПОСЛѢ ВЪЛОЦЕРКОВ-
СКАГО МИРА И НОВОЕ ВОЗСТАНІЕ.

1652.

1. Ей чи гаразд, чи добре наш гетьман Хмельницький по-
чинив,
Що з ляхами із мостивими у Білій Церкві замирив?
Да велів ляхам,
Мостивим панам,
5. По козаках, по мужиках, станцією стояти,
Да не велів великої станції вимишляти.
То ще ж то ляхи,
Мостивії пани,
По козаках і по мужиках поставали,
10. Да великую станцію вимишляли,
Одїх ключі поодбіралаи,
Да стали над їх домами
Господарами.
Хозліна на конюшню одсилає
15. А сам з ёго жоною на подушках починає;
То козак, альбо мужик, із конюшні приходяє
У квартиру поглядає,
Аж лях, мостивій пан, іще із ёго жоною на подушках
почиває.
То він один осьмак у кармані має,
20. Піде з тоски да з печалі у кабак, тай той прогуляє.
То лях мостивий пан от сна уставає,
Юлицею йде,
Казав би як свиня не скребена по переду ухом веде,
Іще слухає прослухає,
25. Чи не судить ёго де козак, альбо мужик;

- У кабак ухощає,
То ёму здається,
Що ёго козак медом шклянкою, або горілки чаркою витає,
Аж ёго козак межи очі шклянкою шмагає,
30. Іще стиха словами промовляє:
«Ей ляхи ж ви, ляхи,
Мостивії пани!
Хотя ж ви од нас ключі поодбіралаи,
І стали над нашими домами господарами,—
35. Хотя-б ви на нашу кумпанію не находжали!»
Тогді ж то стали козаки у раді, як малиї діти,
Од своїх рук листи висали,
До гетьмана Хмельницького посилали,
А в листах приписували:
40. Пана Гетьману Хмельницькій;
Батьку Зіпов наш Чигиринський!
За що ти на нас такий гнів положиє?
На що ти на нас такий ясир наслав?
Уже ж тепер ми ні в чому волі не імієм;
45. Ляхи, мостивії пани, од нас ключі поодбіралаи,
І стали над нашими домами господарами.
Тогді ж то Хмельницькій листи читає,
Стиха словами промовляє:
«Ей козаки діти, друзі, небожата!
50. Погодіте ви трохи мало, не багато,—
Як од святої Покрови да до світлого трехднєвного Воскрєсення,
Як дасть Бог, що прийде весна красна—
Буде наша вся голота рясна.»
- Тогді ж то пан Хмельницькій добре дбав,
55. Козаків до схід сонця в поход виправляв,
І стиха словами промовляв:
«Ей козаки діти, друзі,
Прошу я вас добре дбайте,
На славу Україну прибувайте,

60. Ляхів, мостивих панів, у пеня рубайте,
Кров їх лядську у полі з жовтим піском мішайте,
Віри своєї християнської у поругу не давайте!»—
Тоді ляхи, мостивії пани, догадливі бували,
Усі по кущах, по лісах повтікали;
65. То козак і лісом біжить,
А лях за кущем і лежачи дріжить;
То козак ляха за кущем знаходить
Келепом межі очі наганяє,
І стиха словами промовляє:
70. «Ой ляхи ж ви, ляхи,
Мостивії пани,
Годі ж вам по за кущами валяться,
Пора до наших жінок на опочинок іти;
Уже пані жінки і подушки поперебивали,
75. І вас ляхів, мостивих панів, ожидали!»
Тоді-то ляхи козаків рідними братами узивали:
«Ей козаки,
Рідний брати!
Коли-б ви добре дбали,
80. Да нас за річку Вислу хоть в одних сорочках пускали!»
Оттогді-то ляхам Бог погодив:
На ріцці Вислі лід обломив;
Тоді козаки ляхів рятували,
За патлі хватали
85. Да ще далі під лід підпихали:
«Ей ляхи-ж ви, ляхи,
Мостивії пани!
Колись наші діди над сією річкою козакували,
Да в сієї ріцці скарби поховали;
90. Як будете скарб находити,
То будемо з вами по-полам ділити,
Тоді будемо з вами за рідного брата жити.
Ступайте, тут вам дорога одна,
До самого два!»

95.   Тоді ж то Хмельницький умер,
А слава ёго не вмирає.

Зап. въ м. Александровкѣ П. Кулишемъ.

Б.

1=1 А.... учинив, 2=2 А 3=3+4+5 А.... стацією...., 4=6
А... стаціі... 5=7—9 А... стацією постали, 6=10 А... стацію...
7—10=11—15 А. 11=16 А... приходить, 12=17 А... ква-
тирку... 13=18 А... опочиває. 14—26=19—32 А. 27=33 А....
поодбирали, 28=34 А. 29=35 А.... кунпанію....» 30—32=
36—38 А. 33=39 А.... прописували: 34=40 А..., гетмане,...
35—37=41—43 А 38=44 А.... не маєш: 39—43=44—49 А.
44=50 А. Подождіте.... 45—48=51—54 А. 49=55 А....
сход.. випроважав 50=56 А 51=57. Ёх... 52—55=58—61
А 56=62 А.... святої християнської.... 57—61=63—67 А
62=68 А ... плечі.... 63—66=69—72 А 67=73 А.... опо-
чивок.... 68—70=74—77 А 71=78 А.... братці! 72—78=
79—85 А.

79. І стиха словами промовляли:

80—88=86—94 А.

(Записки о Ю. Р. І, 51—56. Александровка Сосницького у, Чер-
нигов. губ. записано Кулишемъ отъ Андрея Шута).

В.

1. Ой чи добре пан Хмельницький починав,
Як із Берестецького року
Веіх ляхів-панів на Україну на чотирі місяці вислав,
І велів панам-ляхам на Україні чотирі місяці стояти,
5. А ні козаку, ні мужику жадної кривди починати.
Да вже-ж пани-ляхи на Україні три місяці стояли;
Стало на четвертий місяць повертати,
Стали пани-ляхи способ прибірати:
Од козацьких, од мужицьких комор ключі одбірати,

10. Над козацьким, над мужицьким добром господарями
знаходяться.

То вже де бідний козак розгадає пятак,

То нельзя по улиці пійти, побуяти,

Що-б у корчмі пятак прогуляти.

То вже-ж один козак, доброго клича і луччої руки, один
шостак розгадав,

15. Да й той к катовій матері у корчмі прогуляв.

То вже-ж лях містом іде,

Як свиня ухом веде;

То лях до корчми приходить,

Як свиня ухо до корчми прикладає;

20. А слухає лях, що козак про ляхів розмовляє.

То лях у корчму убігає, й козака за чуб хватає.

То козак козацький звичай знає:

То будто до ляха медом і оковитою горілкою припиває,

А тут ляха за чуб хватає,

25. І скляницею межі очі морскає,

І келепом по ребрам торкає.

«Не лучше б тобі, лаше, превражіть сину,

На Україні с козацькою жінкою спати,

А ніж в корчму входить?»

30. Да вже-ж на Україні не одна жінка курку зготовала,

Тебе, ляха, кручого сина, на ніч чекала!»

То вже-ж козаки й мужики

У неділю рано Богу помолившись, листи писали,

І в листах добре докладали,

35. І до пана Хмельницького у Полонне посилали:

—Гей, пане Хмельницький,

Отамане Чигиринський,

Батьку козацький!

Звели нам під москалів тікати,

40. Або звели нам з ляхами великий бунт зривати!—

То Хмельницький листи читає,

До козаків словами промовляє:

«Гей, стійте, діти,

Ладу ждіте!

45. Не благословляю вам ні під москаля тікати,
Ні з ляхами великого бунту зривати.»
То вже-ж Хмельницький до козаків приїзжає,

Словами промовляє:

«Гей, нуте, діти, по-три, по-чотири з куренів вставайте!

50. І до дрючків і до оглобель хватайте,
І ляхів-панів, у нічку у четвертеньку, так як кабанів
заганяйте!»

То вже-ж із куренів по-три, по-чотири вставали,

До дрючків і до оглобель хватали,

І ляхів-панів, так як кабанів, у нічку у четвертеньку
заганяли.

55. То вже-ж один козак лугом біжить;
Коли дивиться на куц, аж куц дріжить;
Коли дивиться у куц, аж у куці лях як жлукто лежить.
То козак козацький звичай знає, із коня встає,
І ляха за чуб хватає, і келепом по ребрах торкає.

60. То лях до козака словами промовляє:
—Лучче б, козурю, могли мої очі на потилиці стати,
Так би я міг із-за річки Висли на Україну поглядати!

(Въ Херсонской губ. запис. г. Мурзакевичемъ. Максимович., Сб. укр.
пѣс., 1849, I, 74—77.)

По условіямъ бѣлоцерковскаго мира (16 сѣнтября 1651) Хмельницкаго съ польскимъ правительствомъ, заключеннаго послѣ берестечковскаго пораженія,—число реестровыхъ козакѡвъ было ограничено 20,000, а остальные должны были обратиться въ посполство и стать подданными панѡвъ; войска королевскія должны были занять послѣ составленія реестровъ козацкихъ, т. е. послѣ Рождества, воеводства брацлавское и черниговское. Войска эти стали дѣлать притѣсненія жителямъ, которыя описываются въ думѣ и въ современныхъ историческихъ, памятникахъ: тоже самое стали дѣлать и паны, воро-

*

тившіся въ свои имѣнія. (Тward. III. 69, Самовид. 19, Пов. о презѣльн. брани у Костом., Богд. Хм., 1870, III, 3. Kochowski, I, 350.) Притѣсенія эти вызвали новое возстаніе козаковъ и народа, окончившееся побѣдою надъ поляками на Батогѣ, (подольск. губ., брацл. у.), 29 мая 1652 г. Такимъ образомъ дума довольно вѣрно опредѣляетъ срокъ *стаціи* жовнѣровъ на Украинѣ—четыре мѣсяца. Послѣ битвы на Батогѣ повторилось бѣгство пановъ и истребленіе ихъ, описываемое въ концѣ думы. Ср. разсказъ Ерлица (I. 138—139 и Самовидца (20.)

17.

ПРОКЛЯТІЕ ХМЕЛЬНИЦКОМУ ЗА ТАТАРСКІЙ ЯСЫРЬ.

1653.

А.

Вийди, Василю, на могилу,
Поглянь, Василю, на Україну,
Що Хмельницького військо іде;
Що все парубочки, да дівочки,
Да молодії молодички,
Да безщасній удовички.
Парубочки ідуть,—у дудочки грають,
А дівочки ідуть—пісні співають,
А вдовички ідуть—сильно ридають.
Ой вони, ідуть, сильно ридають,
Да Хмельницького проклинають:
«Бодай того Хмельницького
Первая куля не минула,
А другая устрелила,
У серденько уцелила!»

(Радом. у. Сичевка. Зап. отъ бабы Поцелихи. Изъ бумагъ Ао. Маркевича.

Б.

Хмельницький той був такий, що з турком знавсь. Поїде було до турка да й продасть один, другий город або село. То турки вже тії села розорали і ясирь брали. Медведовку и Ташлик два рази продавав. А коло Смілої, кажуть, мимо саму греблю турки йшли, але Смілої не займали, бо не була продана. Єсть і пісня з того часу:

1. Бодай Хмеля Хмельницького перва куля не минула,
2. Що велів брати дівки й парубки і молодії молодії.
3. Парубки йдуть стреляючи, а дівчата співаючи,
4. А молодії молодії старого Хмеля проклинаючи....

А далше й не знаю як.

(Зап. Н. Кулишемъ отъ Кодрата Тарануха, въ Смілої, 1843, авг. 12; взъ бумагъ М. А. Максимовича).

Почти также приведено въ зап. о Юж. Руси, т. I, стр. 322, только ст. 3 иначе: «парубки йдуть співаючи, а дівчата ридаючи» и послѣ 4-го прибавлено:

«Ой бодай Хмеля Хмельницького перва куля не минула.»

В.

1. Ой Хмеле, Хмельниченьку!
  2. Учинив еси ясу,
  3. І між нанами великую трусу!
  4. Бодай тебе, Хмельниченьку, перва куля не минула,
  5. Що велів Орді брати дівки й молодії!
  6. Парубки йдуть гукаючи, а дівчата співаючи,
  7. А молоді молодії старого Хмеля проклинають:
  8. «Бодай тебе, Хмельниченько, перва куля не минула!»
- (Сб. Вол. пісень Н. И. Костомарова въ Мордовц. Малор. сборн. стр. 185).

Народность первыхъ трехъ стиховъ весьма сомнительна, тѣмъ болѣе, что и значеніе ихъ темно.

Послѣ Жванецкой осады поляки заключили мирный договоръ съ козаками и другой съ ихъ союзниками татарами;

татары же, желая вознаградить себя за походъ, распустили загоны въ Подоліи и Волыни и брали въ плѣнъ, какъ посполство, такъ и шляхту. Хмельницкій, котораго корить пѣсня, будто онъ велѣлъ брать татарамъ плѣнныхъ, былъ виноватъ собственно тѣмъ, что призвалъ татаръ себѣ на помощь. Съ польской стороны было условлено съ татарами, что татары будутъ брать ясирь 40 дней, но исключительно съ русскаго населенія,—чего татары не исполнили, такъ какъ забрали до 5,000 шляхты. (Кюстом. Богданъ Хм. 1870, III. 121—122, Kochowski, I. 393, Tward. IV, 114).

18.

**СМЕРТЬ БОГДАНА И ВЫБОРЪ ЮРІЯ ХМЕЛЬНИЦКАГО
ГЕТМАНОМЪ.**

(Дума).

1657.

А.

1. Ей зажуриться, захопочеться Хмельницького старая
голова,
Що при ёму ні сотників, ні полковників нема;
Тільки пробував при ёму Іван Луговський,
Писар військовий,
5. Козак лейстровий;
Тогді-то вони стали у раді,
Як малі діти;
Од своїх рук листи писали,
По городах по полкових, по сотенних розсилали,
10. А до козаків у листах приписували:
«Ей козаки, діти, друзі!
Прошу вас, добре дбайте:
Борошно зсипайте,
До Загребелної могили прибувайте,

15. Мене, Хмельницького, к собі на пораду ожидайте.»
Оттогді-ж то козаки добре дбали:
Борошно зсипали,
До Загребельної могили прибували;
Воскресення Христового дожидали—
20. Хмельницького в вічі не видали;
Вознесення Христового дожидали—
Хмельницького в вічі не видали;
Духа-Троїці дожидали—
Хмельницького в вічі не видали
25. Петра й Павла дожидали—
Хмельницького в вічі не видали;
Ільї Пророка дожидали—
Хмельницького в вічі не видали.
Тогді-ж то козаки стали у раді,
30. Як малі діти.
«Хвалився нам гетьман Хмельницький,
Батьо Зінов Богдану Чигиринський,
У городі Суботові
На Спаса Преображення ярмалок закликати...»
35. Тогді-ж то козаки добре дбали,
До города Суботова прибували,
Хмельницького стрічали,
Штихи у сүходіл стромляли,
Шлики із себе скидали,
40. Хмельницькому низький поклон послали:
«Пане гетьмане Хмельницький,
Батьо Зінов наш Чигиринський!
На що ти нас потребуеш?»
Тогді-ж то Хмельницький стиха словами промовляє:
45. «Ей козаки, діти, друзі!
Прошу я вас добре дбайте:
Собі гетьмана настановляйте.
Чи нема между вами котрого козака старинного,
Отамана курінного?»

50. Вже-ж я час од часу хорію,
Міждо вами гетьмановати не здолію;
То велю я вам междо собою козака на гетьманство обі-
рати,
Буде междо вами гетьмановати,
Вам козацькі порядки давати.»
55. Тогді-то козаки стиха словами промовляли:
«Пане гетьмане Хмельницький,
Батьо Зінов наш Чигиринський!
Не можем ми сами міждо собою козаками гетьмана обіб-
рати,
А жолаєм од вашої милости послухати.»
60. Оттогді-ж то Хмельницький стиха словами промовляє:
«Ей козаки, діти, друзі!
Прошу я вас, добре дбайте;
Єсть у мене Іван Луговський,
Котрий у мене дванадцять літ за джуру пробував,
65. Всі мої козацькі звичаї познав;
Буде междо вами козаками гетьмановати,
Буде вам козацькі порядки давати.»
- Тогді-то козаки стиха словами промовляли:
«Пане гетьмане Хмельницький,
70. Батьо Зінов наш Чигиринський!
Не хочем ми Івана Луговського:
Іван Луговський близько ляхів, мостивих панів, живе;
Буде з ляхами, мостивими панами, накладати,
75. Буде нас, козаків, за не-віщо мати.»
- Тогді-то Хмельницький стиха, словами промовляє:
«Ей козаки, діти, друзі!
Коли ви не хочете Луговського,
Єсть у мене Павел Тетеренко.»
80. —Не хочем ми Павла Тетеренка.—
«Дає скажіте, говоріть, кого ви жолаєте?»
—Ми, кажуть, жолаєм Євраха Хмельниченка.—
«Ще-ж, каже, моєму Євраху Хмельниченку

- Тільки всього дванадцять літ от роду;
85. Ще він возрастом малій, розумом не дійшлий.»
—Будем, говорять, попліч ёго дванадцять парсон са-
жати,
Будуть ёго добрими ділами науцати,
Буде междо нами козаками гетьмановати,
Нам порядки давати.—
90. Оттогді-то козаки добре дбали:
Бунчук, булаву положили,
Сврася Хмелниченка на гетьманство настановляли;
Тогді із різних шицаль погримали,
95. Хмелниченка гетьманом поздоровляли.
Оттогді Хмелницький, як благословение синові здав,
Так і в дом одправився,
І сказав ёму:
«Гледи ж, говорить, сину мій!
100. Як будеш немного Ташликом-рікою гуляти,
На бубни, на цуромки вигравати,
Дак будеш отця живого заставати;
А як будеш много Ташликом-рікою гуляти,
105. На бубни, на цуромки вигравати,
Дак не будеш отця живого заставати.»
Тогді-ж-то Сврась, гетьман молодий,
Ташликом-рікою довго гуляв,
На бубни, на цуромки вигравав,
110. Додому приїжджав,
І отця живого не заставав.
Тогді-то велів у Штомином дворі,
На високій горі,
Гроб конати.
115. Тогді-ж-то козаки штихами суходіл копали,
Шликами землю вивосили,
Хмельницького похоронили;
Із різних шицаль подзвонили,
Що Хмельницькому похорон счинили.

- Собі гетьмана наставляйте;
Бо я стар, болію,
Більше гетьманом не здолію!...
25. Коли хочете, панове, Антона Волочая Київського,
Або Грицька Костиря Миргородського;
Або Филона Чичая Кропивьянського;
Або Мартина Пушкаря Полтавського.»
То козаки тее зачували, смутно себе мали,
30. Тяжко вдихали, словами промовляли:
— Не треба нам Антона Волочая Київського,
Ні Грицька Костиря Миргородського,
Ні Филона Чичая Кропивьянського,
Ні Мартина, Пушкаря Полтавського;
35. А хочем ми сина твого Юруся, молодого,
Козака лестрового!
— «Він, панове молодці! молодий розум має,
Звичаїв козацьких не знає!»
— Будем ми старих людей біля ёго держати,
40. Будуть вони ёго научати, будем ёго добре поважати,
Тебе, батька нашого, гетьмана споминати!
То Хмельницький тее зачував, великую радість собі мав,
Сідою головою поклін отдавав, слёзи проливав.
Скоро після того ще й гірше Хмельницький знемогав,
45. Опрощення зо всіми приймав,
Милосердному Богу душу оддав.—
То не чорні хмари ясне сонце заступали,
Не буйнії вітри в темнім лузі бушували,
Козаки Хмельницького ховали,
50. Батька свого оплакали...
А молодий Юрусь під Білою-Церквою гуляє,
Об смерті отцевській не знає;
Скоро лейтарі до ёго прибували,
Листи подавали.
55. То Хмельниченко листи як прочитав,
Світа Божого не взвидав!

- То не багато .Дуговський гетьмановав,
Півтора года булаву держав.
Скоро сотники, полковники прибували,
60. Юрся Хмельниченька гетьманом поставляли:
«Дай же Боже! козаки промовляли:
За гетьмана молодого
Жити як за старого,
Хліба солі ёго вживати,
65. Города Турецькі пліндровати,
Слави, лицарства козацькому війську доставати!»

(Максимович, Украинскія нар. п. 1834, 43—47, 1849, 77—80.)

1657.

Ближайший къ событіямъ польскій историкъ, Коховскій, описывая смерть Богдана Хмельницкаго, не говоритъ ничего объ избраніи Юрія Хмельницкаго гетьманомъ на радѣ, при жизни отца, а только о томъ, что Богданъ опасался, какъ бы козаки не предпочли при выборахъ популярнаго между ними Выговскаго (*Sed ea ipsa popularitas affectati imperii suspectum reddebat, et quem Bohdanus secundum non priorem filium cuperet, etsi aetatis ac experientiae suffragio censeret potiore*), а потому, умирая, совѣтовалъ козакамъ, по всей вѣроятности, окружавшимъ его въ то время, слушаться Выговскаго, которому поручалъ и опекунство надъ Юріемъ (*Annal. Poloniae Climacter, II, 248, сравн. 269*).

Въ такомъ же родѣ рассказываетъ конецъ Хмельницкаго и авторъ *Historya panowania Jana Kazimira*, изд. Рачинскаго, т. I, стр. 305. И въ изданныхъ пока документахъ извѣстій о такой радѣ не находимъ. Но Н. И. Костомаровъ говоритъ о «радѣ изъ полковниковъ, сотниковъ, и выборныхъ козаковъ,» на коей былъ выбранъ Юрій по желанію отца. «Изъ дѣлъ Московскаго малороссійскаго приказа, писанныхъ въ апрѣлѣ 1657 г., говоритъ г. Костомаровъ, видно, что Хмельницкій думалъ объ этой радѣ, а изъ писанныхъ въ іюнѣ, видно, что она совершилась. Рада эта сдѣлалась въ народѣ памятнымъ

событіемъ и перешла въ народную думу.» Дальше г. Костомаровъ описываетъ раду 6 августа, на основаніи разсказа народной думы и рукописной «Исторіи презѣльной брани», писанной послѣ Коховскаго и «Лѣтописнаго повѣствованія о Малой Россіи» Ригельмана (1785, 1786), авторъ коей имѣлъ источникомъ «Исторію презѣльной брани». (Богданъ Хмельницкій, 1870; т. III, 254—259). Разсказъ Ригельмана дѣйствительно имѣеть большое сходство съ разсказомъ думы о радѣ, только влагаетъ Богдану Хмельницкому длинную рѣчь о его намѣреніяхъ при жизни и т. п. (Ч. I, стр. 216—217). Къ сожалѣнію, Н. И. Костомаровъ не приводитъ выдержекъ изъ писемъ Хмельницкаго о радѣ,—а изъ приводимыхъ имъ выдержекъ переписки Выговскаго съ воеводою Зюзинымъ видно, что Богданъ Хмельницкій умеръ 27 іюля, и что рады передъ смертію Богдана не было. «Гетьманомъ, писалъ Выговскій 16 августа, всѣ старшины оставили пока Юрія Хмельницкаго, а впредь какъ будетъ, не вѣдаю; но скоро по погребеніи тѣла, будетъ рада всей старшины и нѣкоторой части черни, а что на ней усовѣтуютъ, не вѣдаю.» Нѣсколько дней позже онъ писалъ: «Гетманъ Богданъ Хмельницкій, умирая, приказывалъ мнѣ быть надъ сыномъ его опекуномъ...» Дальше Н. И. Костомаровъ рассказываетъ, по Ригельману, о радахъ въ Чигиринѣ 24 и 27 августа, на коихъ было постановлено, чтобъ гетьманомъ былъ Юрій, а до его зрѣлости правилъ бы Выговскій. (Гетманство Выговскаго, Историч. Монографіи, II, 47—52).

На основаніи вышесказаннаго, кажется, можно сдѣлать такое предположеніе, что кобзари малорусскіе смѣшали предсмертные переговоры Хмельницкаго съ приближенными и рады, бывшія по смерти Хмельницкаго, въ одно событіе, помѣстивъ его на крупный праздникъ—6 августа, ближайшій ко дню смерти Богдана. День этотъ, всего вѣроятнѣе, былъ 27 іюля, согласно письмамъ Выговскаго, а не 15 августа, какъ это говорили позднѣйшіе малорусскіе лѣтописцы. (Акты Ю. и З. Россіи, т. IV, стр. 3. Другія, подтверждающія это, показанія см. у г. Карпова» Критич. обзоръ разработки глав-

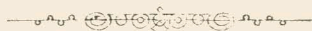

ныхъ русскихъ источниковъ, до исторіи Малороссіи относящихся. М. 1870, стр. 14). Юрію было во время смерти отца, конечно, не 12 лѣтъ, а болѣе, если черезъ полтора года онъ могъ выступить гетманомъ. По словамъ Коховскаго, Юрій Хмельницкій былъ въ послѣдніе дни жизни отца на глазахъ его.

Что послужило поводомъ первому варьянту думы говорить о прогулкѣ Юрія на Ташлыкъ, не извѣстно. Рѣчки Сухой Ташлыкъ, Гнилой Ташлыкъ и Старый Ташлыкъ, (Звениг. и Черк. у.), притоки р. Тясмина, на коей стоитъ Чигиринъ, мѣсто смерти Богдана. Какое это урочище—*Штоминъ Дѣир* (вар. А), не знаемъ.

Упоминаемые въ думѣ,—въ вар. А: писарь Иванъ Луговскій есть извѣстный Иванъ Выговскій, Павелъ Тетеренко-полковникъ переяславскій, впоследствии гетманъ.

Въ вар. Б: Антонъ Волочай Кіевскій—Антонъ Ждановичъ, полковникъ кіевскій со смерти Крычовскаго, т. е. съ 1649 г., до смерти Б. Хмельницкаго, послѣ коей царь приказалъ его смѣнить за походъ съ Ракоціемъ противъ Польши (Костом., Моногр., II, стр. 43), Грицько Костыръ Миргородскій—миргородскій полковникъ, исправлявшій должность и генеральнаго судьи, Григорій Лѣсницкій, (тамже, 42), коего Богданъ Хмельницкій назначилъ сначала опекуномъ Юрія вмѣстѣ съ генер. есауломъ Ковалевскимъ (Kochowski, II, 248), Филонъ Чичай—Филонъ Джеджелій, первый полковникъ кропивянскій съ 1649 г. (Максимов. «обозрѣніе городовъ полковъ и сотень,» стр. 18). Мартинъ Пушкарь Полтавскій—извѣстный противникъ Выговскаго.

ПРИЛОЖЕНІЯ.

I.

СОВРЕМЕННЫЯ ВИРШИ О ГЕТМАНѢ ПЕТРѢ КАНОШЕ- ВИЧѢ САГАЙДАЧНОМЪ.

1.

Несмертелноі слави достойный гетмане,
Твоя слава въ молчанію нѣгды не зостане;
Ноки Днѣпръ с Днѣстромъ многорібіѣ плинути
Будуть: поты дѣлности тежѣ твои слынути.

(Изъ книги Вѣршѣ 1622 г.)

2.

Отрывки виршѣй, читанныхъ студентами Кіевобратской школы,
при погребеніи Гетмана Сагайдачнаго.

1. Ссть для чого гойныя слези выливати,
Сердцы, усты, і шатми жаль свій освѣдчати:
Бо ото смерть горкая невчесне порвала
Славного рыцера, котрого похвала
5. Кролю Пану и Речи посполитой была;
Бо его слава въ многихъ краяхъ земныхъ слыла.
Славное войско годно такого Гетмана,
Который пилне стерегъ чести своего Пана;
Умѣль мудре тымъ сильнымъ Войскомъ керовати,
10. Доброго любилъ, злого засъ звикль билъ карати.
Для тогожъ и звитязтва часто доказуваль,

- Же карность съ послушенствомъ въ своемъ войську мѣваль.
Пилне онъ того стерегъ, бы война съ христіяны
Христіаномъ не была, лечъ тѣлько съ поганы,
15. Которыхъ онъ водою и сухомъ воеваль,
И плѣнныхъ христіанъ зъ моцы ихъ выдираль.
Слушне о томъ Гетманѣ каждый держать може,
Же былъ правый Гетман, дай му вѣчный покой, Боже!
За великую себѣ мѣлъ то нагороду,
20. Гды зъ неволі вызволить кого на свободу.
Кдыжъ война для тихъ толко причинъ маеть быти:
Себе отъ кривдъ и иныхъ также боронити.
О, цный Гетмане, славный въ людехъ по всѣ вѣки,
Нехай ты прийметъ Христосъ въ небесныи лики!
25. Не разъ онъ громилъ орды Татаровъ на шлакахъ,
И загоны ихъ разилъ въ великихъ оршагахъ.
Дзналъ моцы Рыцера того Турчинъ сильный,
Въ томъ тогорочномъ бою, якъ то былъ мужъ дѣлний.
Же въ маломъ почтѣ своихъ, Турськимъ многимъ полкомъ,
30. Менжне спираль поганскимъ розвѣдлымъ вовкомъ,
За ойчизну менжне ся имъ заставляючи,
Здорова своего намнѣй не охороняючи.
Волѣлъ самъ, якъ Кодрусъ кроль въ Атенахъ въ Греціи,
Смерть поднять, бы ойчизна токмо была вцѣлѣ.
35. Гдыжъ лепѣй есть стратити животь за отчизну,
Нѣжли неприятелю достаться въ коризну;
Кто бо вѣмъ за ойчизну не хочеть вмирати,
Тотъ потомъ зъ ойчизною муситъ погибати.
Цный Сагайдачный волѣлъ самъ рану подняти,
40. Нѣжли бы поганину христіанъ выдати;
Отъ которой раны ото умираеть,
Але слава и мензство его зоставаеть.
По прожну фрасуетъ ся всякъ живойи челоуѣкъ,
Поневажъ короткій есть его на свѣтѣ вѣкъ.
45. Богатство, мудрость, слава, сила, все преходить.
Нѣчого ся трвалого въ мѣрѣ не находить.

- Што можемъ въ томъ Рыцери нашомъ оглядати,
Же такъ не иначесть, латво узнавати.
Ци-ли онъ не мѣль силы, здоровья, и грошій;
50. Не былъ ли славный, менжный, на тѣлѣ хорошій;
Ци-ли не мѣль докторовъ на свою хоробу!
Лечъ на смерть нѣтъ лѣкарства, отдается гробу.
Чловѣкъ якъ тѣнь, сонъ, трава: якъ цвѣтъ увядаеть,
Нагъ ся родить, нагъ сходитъ, все ся тутъ застаеть...
55. Уродился онъ въ краяхъ Подгорськихъ Премьескихъ,
Выхованъ въ вѣрѣ Церкви Веходней зъ лѣтъ детинськихъ
Шоль потомъ до Острога, для наукъ уцтивыхъ,
Которыи тамъ квитли, за благочестивыхъ
Княжатъ, которыи ся въ наукахъ кохали,
60. На школы маестностей много фундовали:
Абы ся млодь въ наукахъ уцтивыхъ цвѣтила,
Церкви и тыжъ отчизнѣ пожитечна была.
Дай, Боже, бы тая тамъ фундація трвала,
Же бы ся оттоль хвала Божія помножала!
65. Тамъ теда Конашевичъ часъ не малый живши,
И наукъ въ письмѣ нашомъ Словенскомъ навькши,
Потомъ видячи ся бытъ способнымъ до мензства,
Шоль до Запорозкого славного Рыцерства,
Межи котрымъ презъ часъ не малый жиючи
70. И Рыцерскихъ дѣльностей тамъ доказуючи,
Гетманомъ потомъ себѣ Войско го обрало,
И зъ нимъ менже Татаровъ и турковъ бивало.
За своего Гетманства взялъ въ турцехъ мѣсто Кафу,
Ажъ и самъ цезарь Турскій былъ въ великомъ страху:
75. Бо му чотыриадцать тысячь тамъ людей збилъ,
Катарги едины палилъ, другія потопилъ;
Много тогды зъ неволѣ христіанъ свободилъ,
За што Богъ зъ воинствомъ его благословилъ.
Бо за наибольшую нехъ собѣ нагороду
80. Почитаеть рыцерь, кды кого на свободу
Визволить: за што грѣховъ собѣ отпущене

- Одержитъ, а по смерти въ небѣ вмѣщене.
Дозналъ не по единъ кротъ турчинъ поганинъ
Его мензства, и прудковоенный Татаринъ.
85. Повѣсть и Мултянская земля и Волошинъ,
Якъ ихъ тотъ Гетманъ зъ своимъ рыцарствомъ положишь.
Досвѣдчилъ и Инфлянтчикъ того войска силы,
Гды ихъ тамъ тыи Рыцери якъ траву косили...
И завше онъ дѣльностью своєю въ то трафлялъ,
90. Якъ бы безъ шкоды своихъ, неприятелюв досталь,
Теды церкви въ покою оставляти казаль...
И завше зъ своимъ Войскомъ Кроля пана просиль,
Абы вѣру нашу святую успокоилъ,
Офѣрующися му тымъ хентнѣй служити,
95. Кгды бы рачиль релію нашу успокоити,
Для которыи междуособная война
Дѣется межи людми въ панствѣ Кроля пана,
Кгдыжъ за вѣру готовъ есть правый христіанинъ
Умирати, а не дасть ся привести до новинъ.
100. А кгды тую прозбу Кроль зъ Сенатомъ откладаль:
Тым часомъ Патріарха вчасне къ намъ завиталь,
Зъ землѣ сватон, мѣста Іерусалима,
Отколь вышла на весь свѣтъ правдивая Вѣра.
Котораго тотъ Гетманъ зъ войскомъ наведивши
105. Въ Кіевѣ, и поклонъ му достойный отдавши,
Съ Православными почаль раду въ томъ чинити:
Же бы могли Пастрыей Православныхъ мѣти
Въ Церкви своей, на мѣстцахъ владиковъ Унѣтовъ,
Которыхъ маеть народъ нашъ за езуитовъ,
110. Кгдыжъ унѣяти зъ ними единомудрѣствуютъ,
Всѣхъ подбити подъ владзу напѣ усилюють.
Обравши теды згодне всѣ, зъ людей духовнихъ,
Честныхъ мужей и въ писмѣ бѣглыхъ особъ годныхъ:
Патріарсѣ святому ихъ презентовали,
115. О посвяченя ихъ на владчества жадали.

- А кгда святѣйшій отецъ съ екзархомъ ¹⁾ обачилъ
Слушность въ жаданю, особъ тыхъ посвятити рачилъ:
Иова Борецкаго на Митрополию,
И владыкъ на каждого ихъ Епископію.
120. Зоставивши теды намъ святыню въ Россіи,
Святѣйшій Патріархъ самъ ѣхалъ до Кіреціи.
Которого тотъ Рыцерь зъ Войскомъ Запорожкимъ
Отпровадилъ въ покою къ границомъ Волоскимъ,
Чинячи то за его Кр. Мил. позволенемъ,
125. И тыжъ Войска Запорожкого повеленемъ.
О, якій тамъ плачъ былъ, кгда ся Войско вертало
Назадъ, и зъ святѣйшимъ отцемъ южъ жегнало:
Сердце ихъ правѣ мдѣло зъ набожного жалю,
Въ ономъ ихъ зъ собою ся въ дорожѣ розстаню.
130. Тую теды послугу годне отправивши
И благослеvení Войску одержавши,
Вернулись въ покою до своихъ салашовъ,
И ледво троха вытхли: але Турчынь нашолъ,
Зъ многоличбнымъ поганствомъ на отчизну нашу,
135. Южъ назначивши своего до мѣсть нашихъ башу
Который въ Запорожкому Войску хотѣлъ снѣдати,
А въ польскомъ зась обозѣ мыслилъ обѣдати.
Але Богъ, въ котрого моцы есть звитязство,
Додалъ моцы нашему Войску на поганство,
140. Же хотъ шесть кроть не ровно, предъ ся утѣвали
Турци предъ нашими, кгда на нихъ натирали:
Снѣданя имъ посполу зъ обѣдомъ даючи,
А на вечерю на честь до Плютова шлючи,
Которои не хтячи другіи чекати,
145. Ради не ради, назадъ мусѣли вступати.
Дозналъ теды поганинь Іисуса Христа,
Которого блюзнили злыи его уста,

---

¹⁾ Объ экзархѣ Арсеніѣ, тогда бывшемъ въ Кіевѣ, упоминаеть патр. Теофанъ въ своей Грамотѣ Богоявленскому Вратетеу 1620 г. мая 27.

- Же нашихъ священниковъ хотѣлъ въ плугъ запрягати,
И въ домахъ Божіихъ конѣ общалъ ставляти.
150. Але гордому, все ся то вспак обернуло:
Же маломо Войска зъ нимъ назадъ ся вернуло.
Такъ то Богъ гордымъ завше звыкъ ся спротивляти:
Покорнымъ зась и тихимъ благодать давати!
Изъ нашихъ, хоть много тамъ побитыхъ и раннихъ.
155. Зостало, оружіемъ Турчиновъ поганыхъ:
Едиакъ, если зъ сповѣдю шли на тую войну,
Возмутъ заплату въ Нѣбе, за мужество, гоину:
Же за христіанскую кровь ся заставляли,
Ойчизны оборонячи, кровь свою выляли.
160. На томже пляцу тотъ нашъ Гетманъ пострѣленный,
Пріѣхалъ до Кіева, на поля умерлый:
Где rozmaитыхъ лѣкарствъ долгій часъ заживалъ,
На докторы отъ Кроя самого коштъ мѣвалъ.
Бо ктожь бы не зычилъ былъ такому Гетману
165. Здоровя што вѣрне служилъ Ойчизнѣ и Пану.
А кды тѣлу лѣкарство намнѣй не помогало,
И овшемъ въ большую го хоробу затыгало:
Почалъ далей о душномъ лѣкарствѣ мыслити,
Якъ бы отъ змазъ грѣховныхъ моглъ еи очистити,
170. На которую плястры такіе прикладалъ:
Жаль и слези гоинны за грѣхи выливалъ,
Ку смерти ся отъ килку недель готуючи,
Сповѣдю и жалостю грѣхи ветуючи.
Тайну седмъкротъ принялъ маслосвященія,
175. Такъ тежъ тайны святого зъ нимъ причащенія,
Маетность свою роздалъ, едину на шпиталѣ,
Другую зась на церкви, школы, монастырѣ.
И такъ все спорядивши, живота доканалъ,
При церкви Братской честно въ Кіевѣ похованъ.
180. Въ котрое ся Братство, зо всѣмъ Войскомъ вписалъ,
И на него ялмужну значную отказалъ.
Съ того Гетмана кожый Рыцерь нехъ ся учитъ,

- Якъ бы тыжъ мѣль на свѣтѣ тотъ животъ свой кончить.
Ото онъ въ Вѣрѣ своен Святой трвалъ статенне,
185. И ойчизны своен боронилъ тыжъ менжене.
И маенностю добре своєю шафоваль,
Не на костки, и карты, и збытки оберталь;
Але яко есь слышалъ, на речи добрыи,
Души его по смерти барзо потребныи.
190. Видѣль онъ и Лвовское Братство, хоть далеко,
Церковь ихъ въ мѣстѣ надѣлилъ, неледажко:
Суму значную грошій до Братства лекговаль,
А же бы науки тамъ были, нилне жадалъ.
И такъ отъ всѣхъ повсюду богомолье маеть:
195. За тымъ, пехъ душа его въ небѣ почиваеть!

(Сочинилъ ректоръ школы Кассіанъ Сокловичъ).

3.

Надпись на гробѣ Сагайдачнаго.

Тутъ зложилъ Запорозкій гетманъ свои кости,
Петръ Канашевичъ, ранний въ войнѣ: для волности
Отчизни, вгди ба нь Турцы моцно натирали,
И пострелов смертелныхъ килка му задали:
Которыми зранений, живота доканалъ.
Вѣры Богу, и кролю, и войську доховаль.
И умер боронячи мира ойчистого:
За што узычь му, Творче, неба вечистого,
Иж ревнитель вѣры благочестѣвои,
Въ которой былъ выховаць зъ молодости своен,
Року тысяча шесть сотъ двадесять второго,
Погребенъ въ монастирѣ Брацва Кіевскаго
На который тысячий килка офѣроваль,
Аже бы там науки фундовано, жадалъ.

(Всѣ три ЛМ замѣствованы нами изъ „Кіевлянина“ Максимовича
на 1850 г.).

Напоминаемъ главнѣйшія событія жизни Сагайдачнаго, которыхъ касаются и вирши.

Петръ Конашевичъ Сагайдачный былъ родомъ изъ Подгорья Галицкаго, сынъ Самборскаго шляхтича Конана или Конаша Сагайдачнаго. Послѣ ученія въ Острогѣ былъ онъ на Запорожьѣ, участвовалъ въ взятіи Варны въ 1605 г.; съ 1606 г. онъ сталъ считаться гетманомъ козацкимъ, сжегъ Синопъ въ 1613 г., взялъ Кафу въ 1616 г. и освободилъ много христіанскихъ плѣнныхъ. Въ 1618 г. Сагайдачный съ успѣхомъ участвовалъ въ походѣ королевича-претендента Владислава на Московское государство. Въ 1618—1620 г. Сагайдачному удалось вынудить у польскаго правительства, нуждавшагося въ козакахъ по случаю войны съ Москвою и турками, значительныя уступки козацкому самоуправленію, а также православнои церкви,—о чемъ особенно говорятъ вирши. Онъ подавъ «предрагоцѣнный,» по словамъ канцлера Сапѣги, меморіаль объ униі, вѣроятно, въ томъ духѣ желанія религіознаго мира, о которомъ говорятъ вирши. Въ 1620 г., по настоянію его, ѣхавшій домой изъ Москвы патріархъ Іерусалимскій Теофанъ посвятилъ въ Кіевѣ Исаію Копинскаго епископомъ перемышльскимъ, грека Аврамія Стагонскаго поставилъ епископомъ туровскимъ и пинскимъ, извѣстнаго Мелетія Смотрицкаго посвятилъ архіепископомъ полоцкимъ, а Іовѣ Борецкаго митрополитомъ кіевскимъ и т. образомъ возстановилъ православную іерархію, разстроенную унией. Послѣ того были посвящены епископы въ Владиміръ Вол. и Брестъ, въ Луцкъ и Острогъ, въ Холмъ и Белзъ. Сагайдачный съ 3000 козаковъ провожалъ патріарха до Буши у Волошской границы. Въ 1621 г. Сагайдачный участвовалъ въ походѣ Хотинскомъ противъ Турокъ, во время котораго установились пріязненныя отношенія между королевичемъ Владиславомъ и козаками; но изъ похода гетманъ вернулся въ Кіевъ больной и раненый, полуживой и скоро умеръ 10-го апрѣля 1622 г., отправивъ передъ смертію меморіаль къ королю съ просьбою о защитѣ козаковъ отъ недружелюбія магнатовъ, и

православія, которое гетманъ считалъ возстановленнымъ, отъ преслѣдованій іезуитовъ и униі. Между богатыми вкладами въ разные монастыри Сагайдачный оставилъ вкладъ 1500 червонцевъ на школу братства львовскаго.

II.

СОВРЕМЕННЫЯ ВИРШИ ОВЪ ЭПОХЪ ХМЕЛЬНИЦКАГО ¹⁾.

1.

О Желтоводской битвѣ.

1648.

Висипався Хміль изъ міха
И наробивъ ляхамъ лиха,
Показавъ имъ розуму,
Вивернувъ дідчу думу.
До Жовтої водиці
Наклавъ имъ дуже хмельниці.
Не могли на ногахъ стояти—
Волили утикати.
Гетманчику-небоже!
Не туди на Запороже!
Не найдешъ гараздъ шляху,
У Сидоровимъ байраку.
Чи не ти Степанку-сараче!
Одъ козаківъ гарачи,
Не тись бравъ имъ хутори.
Ссть инши теперь пори!
Одже побірки прокляти
Підъ Очаковимъ взяти
И по пастуши тебунці
Приїхали къ вамъ ординці.

---

¹⁾ Мы приводимъ эти вирши по списку г. Костомарова, который принялъ для нихъ новое правописание.

Не утікай же, ляху,
Зъ самого перестраху,
Заждай юнаківъ въ табори,
Готуй деньги за хутори.
Южъ не будешъ ихъ хати
Поганцямъ отдавати,
Не будешъ пересудівъ брати,
А пі ихъ воювати
Милішъ вамъ жиди збойці,
Ніжъ запорожці молодці.
Хоть же маєте кримчухи,
Дайте имъ теперъ кожухи.
Отже Хмельницькій може,—
Поможи ёму, Боже!—
Тихъ куркоідівъ бити,
Якъ жидівъ неживити.
Южъ утікають зъ валівъ;
Боятся самопалівъ,
Волять татарскою юки,
Ніжъ козацкої руки.

Вирша эта съ выпускомъ стих. 11, 12 и 19 напечатана въ приложеніи къ 3-му изданію «Богдана Хмельницкаго» Костомарова, т. III, стр. 303—304. Мы возстановляемъ ее по списку, находящемуся въ сборникѣ, составленномъ Н. П. Костомаровымъ для печати въ 30-е годы и цензурованномъ, но почему-то попавшемъ въ бумаги М. А. Максимовича. На списокъ этомъ сдѣлана помѣтка рукою Максимовича: «изъ Строенной книги козаковъ послѣ Зборовскаго мира, выписаль Срезневскій въ Варшавѣ.»

Степанко гетманчикъ, упоминаемый въ виршѣ,—Стефанъ Потоцкій, сынъ гетмана короннаго. Старый Потоцкій, управляя Стефана со многими другими молодыми аристократами, давалъ имъ наставленіе: «Пройдите степи и лѣса, разорите Сичъ, уничтожьте до тла презрѣнное скопище и при-

ведите зачинщиковъ на праведную казнь.» Раненный и взятый въ плѣнъ Стефанъ Потоцкій умеръ въ степи послѣ битвы при Жолтыхъ Водахъ. (Исторія о презѣльной брани и др. у Костомар., Богд. Хм., 3-е изд., I, 100 113). Орда, названная въ виршѣ набраною подъ Очаковымъ,— была т. наз. Перекопская орда.

2.

Плѣненіе Потоцкихъ при Жолтыхъ Водахъ и Корсуни.

Онъ глянуль якъ звѣрь, онъ крикнувъ якъ левъ на жолнірскіі слова.

Острая якъ мѣчь, грубая якъ пічъ була тамъ тая мова.
Заразъ синачка свого одиначка шлетъ на Жовтую Воду.
Тамъ на большую и на горшую собі и всімъ шкоду.

Бо скоро стали ляхи подле Плавли, заразъ поскочили,
Хмельничики, ординчики обозъ заточили,
А скоро привернули, заразъ огорнули, роскопали мощни вали
Однихъ постреляли, другихъ порубали, третіхъ живцемъ въ орду по-одавали.

На тімъ не досить; миру не просить Потоцкій здумалий (гордий)
На войну встає, штурми готує, бо мівъ (имѣль) встидъ немалий.
Хочеть битися, кривди метитися, підъ Корсунъ вступає,
А за собою, якъ за своєю волю запорозьцівъ потягає,
Тамъ же на полю всімъ своимъ силу желцнерскимъ утрачає,
Стрельбу и штуки и всі ринштунки запорозьцямъ нажичає
Турецькіи коні, дрогни убори оддає по неволі.
А самъ иде и іншихъ веде до татарської неволі!

(Изъ рукоп. XVII вѣка. Лѣт. Ерлича Богд. Хмельн. Костом. изд., III стр. 315).

3.

Плѣненіе польскихъ гетмановъ.

Отъ такъ ниша варобила лиха коронному Потоцкому.
Отъ такъ була и тобі скрута польному Калиновському.

Отамъ жолніре ідіте сміло на зимовиско,
Въ Білогороді въ загороді майте становиско.
Нехай, христіяне ваші подоляне, не роспложуютъ ѳури,
Що виловили виносили ваші дѣзюри (слуги).
А ви въ татарлахъ въ тяжкихъ кайданахъ до смерти сідите;
Якъ ми одъ васъ, таъ ви одъ насъ теперъ потерпіте,

(Изъ рукоп. XVII в. Лѣтоп. Ерлича; тамже 313).

4.

Отправка плѣнной шляхты въ Крымъ.

Котрии прийшли Хмельницького аби піймали,
Сами въ певоліу у султанську впали,
Поихали бучно до Криму ридвани,
З совітниками обое польскіи гетмани.
А вози скарбовии козакам zostали,
Аби зъ ихъ худобу свою полатали.
Хотіли ляхи зъ козаківъ славу мати,
Аже Богъ давъ тому, хто ся радъ смирати
Той вознесъ нині смиреннихъ русаковъ,
Гордихъ же съ престоловъ низложи поляковъ,
Богатихъ тцихъ въ рублиці однусти до Криму,
Хотівшихъ руську вольность наклонить до Риму.

(Изъ исторіи о презѣльной брани; тамже 316).

Въ битвѣ подъ Корсунемъ взяты были гетманы: коронный Николай Потоцкій и польный Калиновскій и отправлены въ Крымъ. См. выше, стр. 38. Плавли упом. въ № 2, вѣроятно, мѣста съ камышевыми *плавнями* около Каменнаго Затона, гдѣ стало польское войско у Волтыхъ Водъ. Въ битвѣ «Хмельнички» и «орднички» окружили польскій обозъ. Подробн. см. у Костомарова, Богд. Хм., 3 изд., I, 107—слѣд.

Обличеніе магнатской гордости Н. Потоцкаго.

Глянь обернися, стань а задивися котрий маєшь много,
Же ровний будєшь тому, въ которого не маєшь ничего;
Бо той справуєть, що всімъ керуєть; самъ Богъ милостиве
Всі наші справи на своей шалі важить справедливє.
Глянь обернися, стань задивися, которий високо
Умомъ літаєшь, мудрості знаєшь широко, глубоко.
Не поспуй мозку, мудруй по-трошку, въ собі обачайся;
И тих рада не лиха, що ходять з-тиха, и тихъ поражайся.
Глянь обернися, стань задивися, котрий воюєшь,
Лукомъ стрілами, порохомъ, кулями и мечемъ ширмуєшь,
Бо тежъ рицєрь и кавалєри передъ тимъ бували,
Тимъ воїввали, одъ тогожъ мєча сами поумірали.
Глянь—обернися, стань—задивися, и скинь зъ серця бути,
Наверни ока, котрий зъ Потока іде ку Славуті (Днѣпру)
Невиннии души берєшь за уши, вольность одіймуєшь,
Короля не знаєшь, ради не дбаєшь, самъ собі сеймуєшь;
Гей, поражайся, не запалійся, бо ти рейментарюєшь,
Самъ булавою въ сімъ польськімъ краю, якъ самъ хочєшь
керуєш.

Мій Бога въ серцю, а не май в-легце шляхетскои крови,
Бо світь чорніє, правда нищєє, а все къ твоїй волі.
Гей каштеляне, коронний гетьманє, потреба намъ чола,
Щєє памятати и поглядати на задніє кола.
Жони и діти гдє ся мають подіти нашіи, а потомъ
Гдє насъ молодці тии запорозці набавять клопотомъ.
Глянь обернися, стань задивися, що ся діє зъ нами,
Поручниками и ротмистрами польськими синами.
Глянь—обернися, стань—задивися, видишь людей много;
Чи ти воюєшь, чи имъ згоддуєшь, бо то въ рукахъ Бога!
Чини трактати, а кажи брати гроші за заслуги,
Бо то єсть здавна заслуга славна запорозького люду.

(Изь рукоп. XVII в. Лѣт. Ерлича; тамже 313—314).

Эта вирша передаєть характерно настроєніє мелко-шляхетскаго, отчасти роялистическаго элемента, приставаго къ козакамъ при удачѣ ихъ возстанія.

6.

Торжество днѣпровскаго войска.

1647—1649.

Честь Богу хвала! Навіки слава війську дніпровому,
Що изъ Божои ласки загнали ляпки къ порту Вислянному.
А родъ проклятий жидівський стятий, чиста Украина,
А віра святая въ цілі (въ цѣлости) зостала—добрая повина,
И ти Чигирине, місто україни, не меншую славу!
Теперьъ въ собі маєшь, коли оглядаєшь въ рукахъ булаву
Зацного (знатного) Богдана, мудрого гетьмана, добраго молодця,
Хмельницького чигиринського, давного запорозьця.
Богъ би указавъ и війську подавъ, аби имъ справовавъ,
Ажеби покорнихъ одъ рукъ онихъ гордихъ аби справовавъ ¹⁾
Учинишь, Боже, всімъ намъ гоже, аби булавою...
Войсько тєя славне всіму світу явно за ёго головою!

(Изъ рукописи XVII вѣка. Лѣтон. Ерлича; тамже 312).

7.

Надпись подъ гербомъ Хмельницкаго.

1650.

Старожитності; то тільки якъ би обновила.
Же вікопомность явно знову ся одкрила.

---

¹⁾ Вѣроятно было *ратовавъ*.

Клейноть, котрий Хмельницькихъ домъ приоздобляєть,
Въ мужності, въ правді, въ вірі моцно утверждаєть.
Не дивь, бо Абданкъ знакъ єсть щодрий поволности,
Крестъ за фараментъ віри Хмельницькихъ мужности.
Незвѣтяжоний, кролю, въ христіанскомъ панстві,
Кеди повольность Хмельницькихъ маєшь у подданстві.

(Украинець Максимов. 1859. стр. 167).

Стихи эти написаны на оборотѣ перваго заглавнаго листа книги «Реестра всего войска Запорожскаго,» составленной послѣ Зборовскаго мира въ 1469 году. Напечатаны въ первый разъ Максимовичемъ въ Украинцѣ 1859 г. стр. 164—165. потомъ О. М. Бодянскимъ (факсимиле) вмѣстѣ со всеми реестрами, въ Чтен. въ Имп. Общ. Ист. и Др. Росс. при Моск. универс. 1874 г., кн. III.

III.

ДРАМА

Милость Божія, Украину отъ неудобъ носимыхъ обидъ людскихъ чрезъ Богдана Зиновія Хмельницкаго преславнаго войска запорозкихъ Гетмана, свободившая, и дарованными ему надъ Лягами побѣдами возвеличившая, на незабвенную толикихъ его щедротъ память репрезентованная въ школахъ Кіевскихъ 1728 лѣта ¹⁾.

ДѢЙСТВІЕ 1.

ЯВЛЕНІЕ 1.

Богданъ Хмельницкій долю Козацкую оплакуєть, и новыє совѣты въ умъ пріємлєть.

Егей, славы нашея унадокъ послѣдній!
Чого въ свѣтѣ живучи дождалъ Козакъ бѣдній!
Докозаковалєся и мы подъ ляхами;

---

¹⁾ В чит. = і

Чого намъ не дѣлають ляхи пзъ жидами!
Честь и славу въ нивочто нашу обращаютъ,
Козацкое потребить имя помышляють.
Сея ли мы отъ тебе, ляше, ожидали
Платы, егда вѣрности нашей показали
На земли и на морѣ знаменія многа,
Бодуца тя враговъ си сокрушая рога?
Се ли достойная мзда? Сія ли заплата
За службу нашу? Се ли зыскъ нашъ и интрата
За неисчислимые пріятые раны,
За смерти различныя на различной брани,
За толикіе и толь славныя побѣды
Терпѣли толикіе, толь тяжкіе, бѣды:
Грабленія, насильства, утиски, досады,
Узы и прочая, безъ всякой отрады?
О, и вспоминати то, во истинну, студно;
А якъ самимъ дѣломъ намъ терпѣти не трудно!
Что такъ безумни есмы, что такъ помраченни,
Что спимъ, аки летаргомъ якимъ омраченни?
О, жалю мой незносный: больше ли чекати?
Крайней ли погибели еще выглядати
Будемъ? Не видимъ, что ся грядеть? Окаянни,
Егда стеная молчимъ, тако поруганни
Суще. О, нечувствія нашего! Страдати
Кая нужда есть, аще честь за честь воздати
Можемъ! Татары, Турки и Нѣмци бували
Не страшни: и ляхи ли ужасни намъ стали!
Свершпые львы, тикры, вопри побѣждати
Удобъ было: отъ зайцовъ ли станемъ втѣкати?
Когда шабля при насъ есть: не совѣмъ пропала
Многоименитая оная похвала
Наша; доказовала чуждой славы много
Она: студа жъ своего не отмститъ такого
Не отобрали еще ляхи намъ остатка:
Живъ Богъ, и не умерла Козацкая Матка!

Хоръ.

Муза и Аполло градушую ляхомъ погибель предвозвѣщаютъ.

Не видишь, Поляче,
Кто на тебе плаче,
Кого обиждаешь;
Кому досаждаешь?
Славу ти сотворшихъ
Побѣды породшихъ,
Тщишься погубити,
Славу испразднити.
Где жъ услуга тая,
Егда вся благая
Своя оставляли,
Тебѣ воевали;
Крови не жалѣли,
Головъ не щадѣли,
Тебе заступая,
Тебе прославляя?
О, что жъ ожидаетъ,
Кая месть чекаетъ,
Яко за благое
Воздаеши злое!

Коль лютое время,
Коль тяжкое бремя,
Пошлетъ на тя вскорѣ,
Судай правду горѣ!
Се, твоя предѣлы
Пройдутъ сквозѣ стрѣлы,
Слонце зайдетъ въ хмуры,
Вдарять на тя бури;
Шкуры тебѣ дерти,
Главы будутъ терти,
Ши вытягати,
Въ яро закладати,
По лѣсахъ гонити,
По рѣкахъ топити,
Зъ склеповъ выдирати,
Ажъ за Вислу гнати ¹⁾.
Прійдутъ на тя злая
Непремѣнно сая:
Богъ бо тебѣ судитъ,
Судъ Его не зблудитъ!

ДѢЙСТВІЕ 2.

ЯВЛЕНІЕ 1.

Хмельницкій Козакамъ Запорожскимъ обиды и озлобленія неудобноносная, отъ ляховъ дѣмая, предлагаетъ, и свой имъ совѣтъ объявляетъ, которому Кошовій именемъ всѣхъ козаковъ отвѣтствуетъ, и якъ въ прочіихъ потреббахъ, такъ наипаче въ томъ, послушнихъ себе быть, и головъ своихъ не щадѣть, обѣщаетъ.

Хмельницкій.

Пріѣзду моего къ вамъ вина есть не ина,
Панове Запорожцѣ, токмо се одина,

¹⁾ Ср. пѣсни, № 2, 6.

Что по премпогихъ бѣдахъ несповѣдимыхъ,
И утискахъ всегдашнихъ, неудобстерпимихъ,
Крайняя всѣхъ насъ уже хочетъ постигнути
Пропасть, которой якъ бы могли убѣгнути,
Поки еще время есть, треба разсужати,
И что полезно будетъ, сіе предъизбрати:
На васъ бо то залежить, или жити тако
При Козацкихъ вольностяхъ безъ налога, яко
Издавна жили, или вѣчными рабами
Въ ляховъ быть, которіи якъ хотятъ надъ нами
И надъ дѣтми нашими руки истирають.
И уже явного насъ студа исполняютъ.
А мнѣ далеко лучше видится и главу
Свою положить, нѣжбы козацку славу
И Украину зъ крайнимъ студомъ потерять,
Или неблагодарнымъ врагомъ голдовати.
Вѣдаете бо вси, и не токмо вы сами,
Но и весь свѣтъ гораздо вѣдаетъ со вами,
Яко вѣрности въ насъ ляхи дознавали много,
Колико отвратили отъ головъ ихъ злого,
Когда за нихъ на брани перси выставляли,
Когда кровь проливали и головы клали,
Когда той не могъ отнюдь дружитися съ нами,
Кого между своими имѣли врагами,
Когда мы ихъ отъ татаръ и турковъ предѣлы
Зъ непрестаннымъ опасствомъ всегда боронили,
А они за нами, якъ за муромъ, стояли,
Или и на обѣдвѣ уши еще спали,
Ворочуячися. Я не воспоминаю
Древнихъ оныхъ дѣлъ нашихъ, како же ихъ маю
Изрещи, не вѣмъ, ибо не токмо ихъ полно
Было на земли, но и на морѣ довольно.
Свѣдѣтель есть Трапезонтъ, на пень посѣщенный,
Свѣдѣтель есть и Синопъ, зъ землею смѣшенный.
Являютъ и славные оныя подходы

Ажь подь Константиполь, или и народы
Самые тамошніе, ихъ же веси, гради,
Хутори, егда и самъ Салтанъ, вертогради
Своя обходяще, зрѣль, шные спалили,
Шные же въ нивочто тако разорили,
Что который пыхою надмень, обладати
Цѣлымъ свѣтомъ мнѣль себе, обаче признати
Радь, не радь истинную храбрость превелику
Козакамъ понужденъ былъ. Что же и колику
Вѣрность свою свѣдчили, уже и недавно
Того доказовали подь Хотинемъ явно.
И сами ляхи сіе, чаю, намъ признають,
Любъ и не токмо славѣ нашей загроцають,
Но и всегда худыми словами, елико
Возможно, умаляютъ умысле толико.
И Османовы войска когда напирали
Найпаче на козаковъ, ясно показали,
Что людская вся при насъ была оборона,
Которую ели бы избилн, Корона
Польская давно бѣ уже до чорта пропала,
И сама своего бы слѣду не познала.
А козаки первые когда мужественно
Выдержали инкурсы, тогда дерзновенно
Великій во воинствѣ его учинили
Надежь, и самый ему обозъ разорили.
Тако о силѣ своей гордящеся зѣло
Османа посрамили, и мира всецѣло
Искати испудили. Но что жѣ исчисляю?
Мірѣ симъ и инымъ дѣламъ нашимъ поставляю
Во свѣдѣтельство, яже есмы яко полни
Отважного сердца, такъ и въ похвалѣ довольни.
Но что жѣ? Видите, якъ намъ за сія платили
И платять услуги; коль тяжко угнѣтили
Вѣдную Украшну тыми очковыми,
Носемцизнами тыми, тако жѣ роговыми.

Повымышляли къ тому уже и ставщизны,
А при пивыхъ поборахъ и сухомельщизны.
Власное наше добро въ очахъ передъ нами
Арендуютъ, и въ своемъ невольни мы сами.
И уже по времени а ни дѣтей родныхъ,
Ни женъ власныхъ нашихъ, намъ не будетъ свободныхъ.
Что жъ говорить о пивыхъ бѣдахъ нашихъ большихъ?
Что о безчестіяхъ, и укоризнахъ горшихъ?
Козака и за жида не вагать: милѣйшій
Имъ жидъ, нежели русинъ, и весьма честиѣйшій;
Съ жидомъ они ѣдятъ, пьютъ, банкеты справляютъ,
А Козака бѣднаго за нѣзащо мають ¹⁾.
И что горше: которымъ поклонъ отдавали
Турки и татаре, а многи не востали
Никогда же, егда разъ наклонили вы,
Нивѣ, срамно и казать, нивѣ сами сн
Жидамъ кланяются, и шанку въ рукахъ посятъ
Передъ ними, и ихъ якъ пановъ знихъ просятъ.
О горе! о болѣзни! о неизреченна,
Студа нашего печаль, но не оконченна,
Злоба ихъ! ибо уже и вѣру святую
Испразднити тщатся, а ввести треклятую
Унію помышляютъ, и Божіи храми
Вездѣ своими хотятъ осквернати мшами.
Словомъ рещи: всѣхъ въ конецъ мыслятъ потребити,
И славу Козацкую въ пепель обратити.
Что убо сотворите, теперь разсуждайте,
Когда еще можете, великъ о себѣ дбайте:
Последней ли пагубы своей ожидать
Что день будете, или и золь убѣжати
Грядущихъ и обиды отмстити, якіе
Доселѣ претерпѣли за дѣла благіе?
Я на Бога всю мою надежду слагаю!

---

¹⁾ Ср. выше думы № 3, 4, (вар. А).

Его, во первыхъ, себѣ помощи желаю,
Имѣю же надѣю на саблю по Бозѣ,
Что нахилить подѣ наши враговъ нашихъ позѣ.
Только вы всѣ въ единъ гуж со мною тяните,
А отчизны и вѣры своей не дадите
Православной до конца отъ нихъ пропадати
И козацкой на вѣки славѣ исчезати ¹⁾.

Кошовой.

Поки силы нашея, поки духа стане,
Будемъ себе боронить, вельможный Гетмане;
Туркамъ, татарамъ въ очи отважне ставали
За плюгавцевъ тыхъ, когда на нихъ наступали.
За себе противъ Ляховъ не вооружимся,
Въ своихъ бѣдахъ помощи себѣ убоимся?
Вѣдаемъ, яко всѣмъ намъ Украина мати,
Кто жъ не похощеть руку помощи подати
Погибающей матцѣ, былъ бы той твердѣйшій
Надъ камень, надъ льва былъ бы таковой лютѣйшій!
Мы всѣ, якъ прежде были безъ всякой отмовы,
Такъ и найпаче теперь служити готовы,
Будемъ себе и матку нашу боронити,
Аще намъ и умерти, будемъ ляховъ бити!

ЯВЛЕНИЕ 2.

Козаки Днѣпромъ пришедши, приходятъ до Хмельницкаго, и что ляхамъ сдѣлали, ему повѣдаютъ; вѣстникъ извѣщаетъ не далекій лядскій приходъ; Хмельницкій кажетъ козакамъ на кони ѣхать.

Хмельницкій.

Что вы за Козаки и откуда?

Козаки.

Зъ Лягами

Послани были мы Днѣпромъ байдаками.

---

¹⁾ Ср. выше думы № 1, 3, (стр. 98—97 А).

Хмельницкій.

Кто васъ послалъ зъ ними, и гдѣ вы ихъ подѣли?

Козаки.

Гетманы обидва намъ ѣхать повелѣли.

Хмельницкій.

Гетманы гдѣ?

Козаки.

Зъ обозомъ по волѣ ступаютъ:

Но гдѣ уже суть, или куда натягаютъ,
Сего знати не можемъ: бо Днѣпромъ единыхъ,
Поки они настигнутъ, а землею иныхъ,
Ради скорости, легко передомъ послали,
Сама съ табуromъ нога въ ногу поступали.
Шембракъ изъ Салѣгою поѣхалъ землею,
И сынъ же Потоцкаго зъ юртою тою!
А намъ казали слѣшно ступати водою,
Придавши комисаровъ для лучшаго строю
И безопасности.

Хмельницкій.

Гдѣ суть ваши комисарѣ?

Козаки.

Гдѣ жъ уже сидятъ, може у чорта въ кошарѣ:
Бо мы еретиковъ тыхъ вщадно побили
Иныхъ, а иныхъ живцемъ въ Днѣбрѣ потопили.
Лучше збравши, що будетъ, то будетъ, терпѣти,
Нежели ляхамъ, хотя присягну, служитьи.

Хмельницкій.

Не бойтеся, надежду на Бога имѣемъ
Милостива, что нашимъ врагомъ одолѣемъ;
А что вѣрне служить имъ въ церкви присягали,
Передъ Богомъ такую кондицію клали:

Аще не будутъ они насильствовать вѣру
Нашу святую, и не переберутъ мѣру
Въ поступкахъ своихъ зъ нами, и за службу нашу
Не такую, якъ мы пьемъ, будемъ пити чашу;
Чого они поневажъ сами не сполняютъ,
Дармо и отъ насъ себѣ вѣры ожидаютъ.

Вѣстникъ.

Ляховъ, вельможный пане, не далеко чути.

Козаки.

Що румомъ поѣхали, мѣли то прибути.

Хмельницкій.

Не страшный намъ есть приходъ и самихъ гетмановъ,
Не устрашается духъ отъ ляховъ Богдановъ.
Нуте только, молодцѣ, на конѣ сѣдайте,
А пришествія оныхъ къ себѣ не чекайте:
Приходящимъ къ намъ гостямъ на встрѣчъ поѣзжаймо,
А пришествія оныхъ къ себѣ не чекаймо.

ДѢЙСТВІЕ 3.

ЯВЛЕНІЕ 1.

Украина о помощь и пособіе Божіе Хмельницкому во брани той просить.

Украина.

Въ безмѣрныхъ бѣдахъ моихъ въ несповѣдимой
Болѣзни и печали, во неуладимой
Горести сердца имамъ се мало отрады,
Се утѣхи ощутихъ нѣчто того ради,
Что чада моя уже якъ отъ сна востали
Коего, и нечувство далече прогнали
Отъ себе, и вси обще почали гадати,
Якъ бы матери своей пронасти не дати.
Малодушіе и страхъ всякій отложили,
Дерзость и безстрашіе себѣ прилучили,
На предлежащій подвигъ весело ступаютъ,

Скорбь мою преложити на радость желаютъ.
Но, увы! не извѣстна фортуна есть брани:
Ибо неудобъ познать отъ коея страны
Стояти будетъ, на ся различные виды
Воспримати обыче, иногда бѣды
Наносить, иногда же бываетъ удобна,
Тѣмъ кости или картѣ она есть подобна:
Кому бо послужить и кому въ руки поидеть,
И самѣй премудрѣйшій астрономъ не доидеть.
Обоихъ странъ многожды силы будутъ равни,
Такъ числомъ воевъ, яко храбростію славни;
Но едини наконецъ изъ нихъ торжествуютъ,
Другіи побѣжденни, стеляще, сѣтуютъ;
Иногда же противно надеждѣ бываетъ,
Сильнаго немощнѣйшій часто постилаеть.
Толикую я разность егда помышляю,
Увы мнѣ! отъ болѣзни паки унываю.
Паки острый во мнѣ тернъ пронзаеть утробу,
Паки лютая печаль влечеть мя ко городу:
Ибо аще что на мя супостать успѣеть,
Аще мнѣ окаянной нынѣ одолѣеть—
Горе мнѣ! что сотворить суще побѣдитель,
Таковъ и толикій мой врагъ и озлобитель
Раздраженный? Ко Тебѣ, о Боже всеильный,
Прибѣгаю азъ, воззри на плачь мой умильный!
Доколѣ мя до конца забудеши, Боже?
Душа моя отъ скорби во мнѣ изнеможе.
Доколь лице отъ мене Свое отвращаешь,
Доколѣ безъ отрады мене оставляешь?
Призри съ небесе и виждь на мое толико
Окаянство, и помощь низпосли, Владыко,
Иже древле съ Моусеомъ милость сотворивый,
И тѣмъ Израильское племя свободивый
Отъ работы Египта, проведь по пустыни
Столпомъ сугубымъ: Ты Самъ, Ты тожде и нынѣ

И Богдану моему яви неизмѣрну
Благодать Твою! Будь вожду правовѣрну
Столпъ крѣпости, отъ лица враговъ заступаая
И правовѣрныхъ его воевъ защищая,
Сотвори, да, иже мя посрамити тщается,
Вѣчнымъ на брани студомъ сами посрамятся:
Да возрадуются же, иже въ Тебѣ чають,
Твоей помощи въ бѣдахъ своихъ ожидаютъ!

ЯВЛЕНІЕ 2.

Вѣсть приходитъ, повѣдая преславные козаковъ надъ ляхами побѣды, и
студное ихъ за Вислу прогнаніе, и торжественное вскорѣ Хмельницкаго на
Украину возвращеніе.

Вѣсть.

Не плачь, о Украинно, престани тужити,
Печаль твою на радость время преложити:
Призрѣ на тя съ небесе Вышняго зѣница,
Поборствуешь по тебѣ Божія десница!
Жолтые Воды злату при берегу своему
Побѣду породили Богдану твоему.
Шембракъ изъ Сапѣгою пошли оглядати,
Таврики, свою Хану визиту отдати,
А Стефанъ Потоцкій, сынъ Гетманскій, зъ своими
Лучше въ неклѣ збравъ жити, нѣжъ въ Крыму зъ
чужыми.

Корсунъ другой побѣды есть тебѣ свѣдѣтель,
Явился Хмельницкій твой паки побѣдитель;
Враговъ твоихъ студно въ лѣсъ якъ зайцовъ загнали,
И единыхъ побили, другихъ повязали:
Тамъ самъ Гетманъ Потоцкій, тамъ и Калѣновскій
Польний, тамъ и Синяевскій, тамъ и Бѣгановскій;
Тамъ Яскольскій, и инии тамъ многіе взяти
Пошли в слѣдъ Шамбрака и Сапѣги исгати.
Нестерваръ мѣсто Ганджа и Остапъ достали,
Глубокій ровъ Жидовскимъ стервомъ заровняли;
Ляховъ недобитыхъ подъ Корсунемъ побили,

Зъ ксендзовъ живыхъ шкуры, якъ зъ барановъ, дунили.
Кривонось въ Барѣ взятомъ отъ себе гуляетъ,
Ляховъ въ склепахъ и въ домахъ зъ свѣчками шукаетъ,
А пныхъ зъ подъ стрѣхъ тягнетъ, якъ воробціовъ много,
Всѣхъ на пень истинаетъ, не смотритъ ни кого.
Дивны твои побѣды суть: ибо и тѣп,
Которыхъ страхъ за Вислу у лѣса густѣи
Розно позаносилъ былъ, когда и собрались
Большѣ надъ тридесять тысящъ, да и перебрались
Вкупѣ за Константиновъ, подъ рѣчку Пиляву,
Тамо свою хотяще показати славу,
Зъ студомъ и безчестіемъ неслыханнымъ, зъ вѣчнымъ,
Поруганіемъ своимъ, зъ срамомъ необычнымъ,
Знову всѣ въ безвѣстная мѣста повтекали,
Якъ только въ полю въ очи Хмельницькому стали:
Кто коня, кто шабли, кто узды, кто кульбаки,
Кто воза, кто хомута, а кто и собаки,
Или чего иного кто только дорвался,
Якъ найскорѣй за Вислу знову поспѣшался
Не отягощенъ ничемъ; ибо тамо рисы,
Соболи, горностаи, кунки, волки, лисы,
Сѣбирки, ванны, конвы, имбрики, наметы,
Мѣдинцы серебряные, фарины, паштеты,
Цукры, кренесы, столы, скрини зоставляли,
Окованныхъ возовъ сто тысящъ покидали.
О прочіихъ користехъ не воспоминаю,
Токмо безчисленные быти утверждаю.
Довольно грабленія твоя наградили,
Которые чрезъ Старость и жидовъ робили.
Толикое ихъ бѣгство вельми удивило
Вожда, и въ слѣдъ за ними гнати понудило
До Львова; а Небабы, Тиши, Полкожухи
И Нечая по бокахъ, сламаніе духи
Ихъ въ конецъ имъ отъемлютъ, гдѣ ихъ постизають,
И такъ славу ко славѣ тебѣ прибавляютъ.

Но не было подь Львовомъ изъ кимъ восвати,
А мѣста и самъ дармо не хотѣлъ псовати,
Когда сукна на барму козакамъ прислали,
И повелѣнну денегъ сумму поскладали.
Далѣ, Украинно, все Богданъ твой ступааетъ,
Отъ Львова до Замосця скоро пристунааетъ.
Слава о немъ повсюду дивная проходить,
Имя его до морей послѣднихъ доходить,
А ляхамъ такъ страшно, что гдѣ либо повѣютъ
Вѣтры, всѣ, же Хмельницкій идетъ, разумѣютъ.
Таковий и толикій ляховъ побѣдитель,
И Богомъ дарованный тебѣ ибавитель,
Суностать твоихъ въ мѣста пустыя загнавши,
А по Вислу границу тебѣ закоцавши,
Вскорѣ, торжествуя, онъ къ тебѣ возвратится,
Ненсказанна радость тебѣ съ нимъ явится ¹⁾.

Украина.

Словеса твоя дивно мене утѣшаютъ,
Егда толикіе мнѣ побѣды глашаютъ;
Убо се по словеси твоему да будетъ:
Богданъ мой, побѣдитель толикъ да прибудетъ!

Хоръ.

Богъ скорбящихъ утѣшаетъ.

Иже Самъ въ Себѣ отъ вѣкъ почиваяй,
Иже предъ Ангель лики пребываяй,
Вссилень, премудръ, красень и богатый,
Святъ и всякая полный благодати,
Чистъ непорочень, во всемъ совершенный,
Славою вѣчи въ Себѣ прославленный,
Всяческая веѣмъ обильно дарствуяй,
Но самъ ничего отнюдь не требуяй,

---

¹⁾ См. пѣсни № 6, 8, 9, и пригѣчавія къ нимъ.

Той на престолѣ сидѣй превысокомъ,
Дольняя зряще всевидящимъ окомъ,
За безмѣрную милости пучину,
Призрѣвъ на бѣдну свыше сиротину,
Ухо абіе свое приклоняетъ,
Гласу молитвы милосердъ бываетъ;
И аще бури возмущаютъ море,
Ведя зъ собою великое горе;
Аще и волны до небесъ возносятся,
И видимую пагубу наносятъ;
Но Онъ не даетъ людемъ погибати,
Ибо Его есть таковыхъ спасати,
Иже во бѣдахъ къ Нему прибѣгаютъ,
Въ Немъ всю надежду свою полагаютъ;
Сынъ паче забвень у матери будетъ,
А нежели Онъ таковыхъ забудетъ;
Блаженнии суть убо таковии,
Ибо скорбь въ радость премѣнити тии,
Аще и страждутъ, чають непремѣнно;
Упованіе оныхъ не сумнѣнно;
Богъ бо есть щедрый, въ Немъ же уповаютъ,
Яко на нѣ свою печаль возверзаютъ.

ДѢЙСТВІЕ 4.

ЯВЛЕНІЕ 1.

Хмельницкій со торжествомъ на Украину возвратився въ Кіевъ, при вратахъ торжественныхъ благодаритъ Бога за великіе победы: дѣти Украинскіи, во училищахъ Кіевскихъ учащіяся, его привѣтствуютъ, потомъ и козаки чрезъ писара великой ему славы вѣщаютъ.

Хмельницкій.

Что Тебѣ воздамы мы, о всеблагій Боже?
Кто бо Твою къ намъ милость изрещи возможе?

О Тебѣ супостаты наша побѣдихомъ,
Тобою гордіи ихъ думы низложихомъ,
И духи попрахомъ, ни на лукъ, ни на стрѣлы,
Ни на ивши якіе уповахомъ силы.
Десница, о Господи, Твоя прославися,
Въ крѣпости, десная Ти рука утвердися
На нихъ, пособляя намъ. Отселѣ познають,
Яко щедроты Твоя по намъ побораютъ.
Не до конца бо Твоихъ вѣрныхъ забываешь,
По гнѣвѣ милостива Себе имъ являешь:
Наказуешь, но яко Отець мисосердый,
Ибо потомъ бываешь аки щить пмъ твердый,
Отъ лица вражія въ день брани защищая,
И всякія далече скорби прогоняя.
Сіе коимъ извѣтомъ будемъ утверждати,
Довольно показуютъ Твоя благодати
Ко намъ: праведнымъ Твоимъ судомъ мы страдали,
Яко неправды наша Тебе прогнѣвали.
Но егда мы милости Твоя искахомъ,
И благоутробіе Твое не престахомъ
Молить: прирѣ съ небесе на наша обиды,
Толикіе намъ нынѣ дарова побѣды.
Рогъ убо правовѣрныхъ Твоихъ возвышенный
Супостатъ безъ отрады стенеть побѣжденный:
Твое сіе дѣло есть, а не человѣка,
Буди благословенъ Ты отъ нынѣ й до вѣка!

Дѣти Украинскія.

1.

Ревностію святія Церкви разжеженный,
Безбоязненно дерзнувъ вступитъ въ бой военный,
Егда съ врагами ея, Богдане, ратуешь,
Достойно и праведно съ нею тержествуешь:
Врата бо ей адова съ своими навѣты
Не могутъ, глаголющу Христу, одолѣти.

Донелѣ убо Церковь имать пребывати,
Доголь и Твоя будетъ похвала сіяти.

2.

Отчества любовь, яже въ тебѣ распалила
Сердце твое ко брани, но и пособила
Тоюжде ти въ побѣдѣ такъ, что разъяренный
Супостать твой явился весьма помраченный.
Вся бо яже сугь въ мірѣ, любовь побѣждаетъ,
Любве неудобное ничтоже бываетъ,
Всякъ убо, иже имать Отчество любити,
Не можетъ ты никогда въ любвѣ не имѣти.

3.

Славою предковъ твоихъ поощрень, на рати
Побѣдилъ еси славно твоя супостаты;
Отъ двоихъ бо едно восхотѣ имѣти:
Или умерти, или врага побѣдити,
Но козацка отъ тебе слава смерть прогнала,
А надъ врагомъ побѣду тебѣ даровала;
Иже убо за Отчу подвизался славу,
Безсмертнымъ слава вѣнцемъ увѣнчасть главу.

4.

Добродѣтель твоя есть торжества виною
Нынѣшняго, побѣди сею единою
Врага твоего; ибо такъ сильно ничтоже
Обращается, или такъ высоко, что же
Мужествомъ добродѣтель своимъ не превзидеть,
А може она когда наконецъ не взыйдетъ;
Добродѣтель убо мы твою величаемъ,
Тебѣ Несторовыхъ лѣтъ отъ Бога желаемъ!

Писарь.

Аще ты и малыя дѣти привѣтствуютъ
И Богомъ данной тебѣ побѣды вѣншуютъ,
Якъ мы не устыдимся безстыдно молчати,

Як будемъ нѣмотою уста заграждати?
О едина похвала наша, о Богдане,
О дивный въ Гетманѣхъ, ты, нашъ Вельможный пане!
Радуется о тебѣ Россія Малая,
Веселитъжеся купно и Церковь святая:
Ибо твоя то были первые порады,
Не оставить матери своей безъ отрады;
Но елико возможно въ бѣдѣ утѣшити,
Горькую ея печаль въ сладость премѣнити.
Се уже и самымъ то дѣломъ совершился:
Скорбь далече отбѣже, радость водворися.
Торжественные гласы происходятъ всюду,
Тамо нѣсни слышатся, кимвали оттуду,
Грады, веси, дубравы, горы, холмы, рѣки,
Красно являютъ лице свое съ человѣки!
Словомъ единымъ сказать: якъ Украина стала,
Толикая въ ней радость еще не бывала.
Кто жъ не признаеть, что все, что-либо имамы,
Такъ чудныя измѣны, яко надъ врагами
Нашими преславно мы нынѣ торжествуемъ,
А они воздыхаютъ? тебѣ долженствуемъ,
Твоимъ добродѣтелемъ должны восписати,
Тебѣ благодарствіе должны воздавати;
Будутъ убо вѣтїи вездѣ тя славити,
Будутъ и ритмоторцы дѣла твоя пѣти
Зъ гисторіографами: мы тя поздравляемъ
Толикою славою, а къ тому желаемъ:
Которую днесъ радость имѣемъ тобою,
Долгимъ твоимъ житіемъ утверди по бою!

Хмельницкій.

Радости сея не я и не добродѣтель
Кая моя вина, по Творецъ и Содѣтель
Нашъ: благодареніе Ему возсылайте,
Его дивную ко намъ милость величайте.

Прочее въ мирѣ между собою живите,
Друголюбіе падъ вся паче возлюбите.
И малыя бо вещи умножаетъ згода,
Великія вопреки вмалаетъ незгода.
А желѣзо доброе важте и надъ злато.
Злато бо потемнѣетъ безъ него, якъ блато.
Что злато и что серебро ляхамъ пользовало,
Коликіе жъ богатства желѣзо побрало?
Зъ серебряныхъ полумысь отцы наши не ѣдали,
И зъ золотыхъ пугаровъ они не пивали ¹⁾:
О желѣзѣ старались, желѣзо любили,
И велику тѣмъ себѣ славу породили.
О нихъ путемъ идите, о нихъ подражайте,
Славы пща, богатство вы за ничто майте.
Не той славенъ, котрый многа лѣчитъ стада,
Но иже многихъ враговъ своихъ шлетъ до ада:
Сему едино токмо желѣзо довлѣетъ.
А злато или серебро ничтоже успѣетъ.
Что Богъ дастъ, тѣмъ довольни суще, ни коея
Не обидите ни чимъ братіи своея:
Кто лѣсокъ добрый, или хуторецъ поряднй,
Кто ставъ, кто луку, кто садъ имѣетъ изряднй,
Болѣть или завидѣть тому не хотите,
Якъ бы его привлациить къ себѣ не ищите.
Ибо когда козаки уже обнищаютъ,
То не долго остатки ваши потрываютъ.
Откуда коня, или ручницю, откуда
Инынй порядокъ возьмутъ, аще не оттуду?
А безъ тыхъ приборовъ, что, мните, по насъ будетъ ²⁾?
Слава, безъ сумѣнія, наша не прибудетъ.
На послѣдокъ глаголю: сами не купчуйте:

---

¹⁾ Ср. выше, пѣсни № 6, вар. А, ст. 11—12, 21—24.

²⁾ Намекъ на захватъ земель старшиною козацкою послѣ Хмельницкаго. Ср. въ слѣдующей книгѣ думы о Ганджѣ Андыберѣ.—

Лука, стрѣлки, мушкета и шабли пильнуйте!
Куплями бо обвязанъ житейскими воинъ,
Имени сего весьма таковъ не достоинъ.
И дѣтей своихъ, скоро отправлять науки,
До сей же обучайте козацкои штуки.
Тако твоя, вражія потребе навѣты:
Радость сію на многи удержите лѣты.

ДѢЙСТВІЕ 5.

ЯВЛЕНІЕ 1.

Украина радуется Богу, помощнику своему, и благодареніе возсылаеть.

Соторжествуйте миѣ вси нынѣ Россіане,
Радуйтесь со мною и вси Христіане,
Иже не поврежденни злочестія ядомъ,
Зъ малымъ въ союзѣ есте благовѣрнымъ стадомъ.
Скорбь моя отложися: радость водворися,
Супостаты падоша, рогъ мой возвысися.
Дивна се измѣна есть Вышняго десницы,
Ляхъ побѣжденъ и прогнанъ за своя границы:
Страхъ, бѣда, клопотъ и студъ побѣже зъ ляхами,
Побѣда и торжество осталася съ нами.
Иже славы моей путь заняты хотѣли,
Путь, ведущъ здѣсь за горы, сами погубили.
Не вѣдаютъ и сами, куда утѣкати,
Гдѣ бы на старость себѣ отчества искати.
О, ниже риторскими усты неказанной,
Ниже историческимъ перомъ описанной
Фортуны моей! се бо Богъ миѣ пособствуй,
Излія на мя Своей благодати струя,
Совлекъ съ мене острое рубище печали,
Въ ризу мя веселія одѣя; престали
Бурніи свирѣпѣти на мя Аквиліоне,

Тишайшіи явились ко мнѣ Алціоне:
Пречь лютая отъ мене зима отступила,
А благоприятная весна наступила;
Тма во свѣтъ, а ночь во день златый премѣнена,
Горестъ сердца моего въ сладость обращена.
Вышняго вопстинну есть сія измѣна,
Милость Его ко мнѣ се сотвори едина.
Вси, иже ко мнѣ любовь имущи, роды,
Всп, мнѣ желающіи многихъ лѣтъ, народы
Возмите трубы гласни, настройте тимпаны,
Брацайте во кимвалы, пустите органы,
Пріймите псалтырь зъ гусльми, и пѣсни сложите,
Гласомъ радости куйно Богу воскликните.
Се мѣсяць новъ явился; се день торжественный
Всемирный, нарочитый, свѣтлый, праздниственный!
Аще когда, найпаче нинѣ возыграйте,
Бога же, побѣду мнѣ давши, величайте!
Что бо Ему принесу за радость толику?
Что иное за милость воздамъ толь велику?
Буду развѣ имени Его воспѣвати,
Буду Господне имя во вѣкъ прославляти!

ЯВЛЕНІЕ 2.

Смотрѣніе Божіе предсказуетъ Украинѣ незаблемое ея блаженство подъ ирѣвкою непобѣдимыхъ Монарховъ Всероссійскихъ рукою, добрымъ и Рейхентарскимъ правленіемъ.

Смотрѣніе.

Радуетися Богу, тебѣ пособившу,
Украина, въ брани, враговъ же низложившу
Твоихъ, и облившу необычнымъ студомъ:
Но радуйся и дивно о тебѣ строящу,
Дивнымъ ты смотрѣніемъ утвердить хотящу.
Славы твоей толикой мнози неавидятъ,
Толикому счастью не мало завидятъ:
Но зависть тая, ихъ же самыхъ погубляеть,

Егда сердце, аки ржа, желѣзо снѣдаетъ:
Тебѣ же не принесеть вреда никакого;
Никако не умалить блаженства твоего:
Прійму бо ты подѣ крѣпку руку Свою вскорѣ.
Непобѣдимии на земли и на морѣ
Монархи Россійскіи,—поборники суще
Иже благочестія, зловѣрныхъ бодуще:
Тебѣ въ твоей потщатся пособляти нуждѣ;
Не лишать ты помощи своей, аки чужды.
Подѣ тымъ непроломимымъ щитомъ пребывая,
Аки на твердой скалѣ себе утверждая,
Посмѣешься всѣмъ вѣтромъ; волны возмущенни,
Аще даже до небесъ будутъ вознесенни,
Егда вихромъ гоними, начнутъ ударяти,
Пропасть отверзающе, но поколебати
Отнюдь ты не могуще, разбіются сами
Съ приходящими купно о камень водами.
Внемли же глаголемымъ!

Украина.

Прилѣжно внимаю,
Слово Твое радостнѣ въ себѣ разсуждаю.

Смотрѣніе.

Петръ тебѣ будетъ камень, отъ Бога поданный,
И за величество дѣлъ, Великій названный.
Камене того ниже злобные совѣты,
Ни вражія преломлятъ противныхъ навѣты,
Ниже воспріятыя тяжкіе походы,
Ни страшные многожды подѣ грады подходы,
Смерть развѣ единая поздняя сокрушитъ.

Украина.

Увы мнѣ окаянной, убо мя порушитъ!

Смотрѣніе.

Стой, не бойся, за камень первый сокрушенный,
Камень другій, не меньшій, будетъ положенный,

Петръ, глаголю, имени Второй такового,
Монарха Всероссійскій Бога всеблагаго
Милостію увѣнчанъ, не дасть ти упасти,
Не дасть и славъ твоей всячески пропасти.
Тотъ еще малъ отрокъ сый, но не дѣтоумень,
Къ пользѣ державы своей вельми остроумень;
Совершеннаго мужа въ юности являя,
Великихъ по себѣ дѣль знаки подавая,
Подасть ти Данила, вождя изряднѣйша ¹⁾,
Не токмо благородствомъ надъ иныхъ краснѣйша,
Но и дѣлы храбрыми славнаго, который
Супостатомъ Хмельницкій твоимъ будетъ второй.
Имя его устрашитъ сосѣдъ твоихъ зѣло,
А чего жъ уже само не докажетъ дѣло?
Что убо врази твои, что будутъ творити?
Будутъ отъ зависти ажъ до костей худѣти,
И оружемъ не можа острымъ воевати,
Языкомъ много начнутъ на тебе щекати,
Аки грубу въ народѣхъ тебе поносяще,
Аки наукъ чуждую тебе обносяще.
Но Богъ ты во воинскомъ искусствѣ и штуцѣ
Прославивый, прославитъ Тойже и въ науцѣ.
И сіе Коллегіумъ чрезъ Петра Могилу
Основавъ, произведетъ въ толикую силу,
Что отъ него вѣтви красноглаголивы,
Тонкіи философы, богоглаголивы
Богословы, сильніи и дѣломъ и словомъ
Проповѣдники, стадо пасущи Христова,
Пастыріе премудри, святы, преподобны,
Древнимъ онымъ Церковнымъ свѣтиламъ подобны,
И инны изрядніи мужіе изыйдутъ,
Къ тому начатки сіи совершенство пріймутъ.

---

¹⁾ Гетманъ Данило Апостоль (1727—1734 г.).

Тако ти, миръ ли будешь, или брань имѣти,
Надъ врагомъ твоимъ главу будешь возносити.

Украина.

О, Боже! возсіяй ми день овъ скоро златый,
Толикое блаженство мое оглядати!
Дажь мнѣ Петру Второму, отъ Тебе избранну,
И Тобою наслѣднимъ вѣнцемъ увѣнчанну,
Поклоненіе мое должное воздати,
Толику его милость ко мнѣ величати;
Дажь и его вѣрному вождю, Даніилу
Здравіе, долготу дній, во всемъ спѣхъ и силу!

Хоръ

Поеть похвалы Хмельницкому.

Вѣчной похвалы отъ насъ есть достоинъ,
Храбрый на земли и на морѣ воинъ,
Войскъ Запорожскихъ Хмельницкій старѣйшій,
Вождь изрядѣйшій.

Отчество надъ вся наче возлюбивый,
И его ради нивочто вмѣнивый
Роскоши, покой, користи, интраты,
И всеъ приваты.

Православныя Церкви супостатомъ,
Наиначе мерзекимъ тренеть Унѣятомъ,
Отческихъ догматъ усердный хранитель
И защититель.

Дѣлъ предковъ своихъ теплый подражатель,
Древней козацкой славы соблюдатель,
Свою на брани положити главу
Готовъ за славу.

Добродѣтелями сими украшенный,
Божія къ тому Духа исполненный,
Горестъ обратитъ нашу хотя въ сладость.
Печаль на радость,

Первіе началъ предлагать совѣты,
Како вражіе прогнати навѣты,
А по совѣтѣхъ принялся за дѣло
Поспѣшно зѣло.

Сразился съ врагомъ своимъ доблественно,
Прогналъ за Вислу даже немедленно;
Свыше бо ему помощь прибывала
И укрѣпляла.

Тѣмъ Ляховъ вѣкторъ преславный явился,
Побѣдамъ его весь міръ удивился;
Пребысть студь, печаль пагуба зъ Ляхами,
Торжество съ нами.

О, кто ты лѣпо восхвалить, Богдане?
Кто толикихъ дѣлъ высоты достане?
Мы, иже похвалъ достойна ты знаемъ
Не увѣнчаемъ.

Въ похвалахъ твоихъ языкъ нашъ бездѣленъ,
Ублажить бо ты достойно не силенъ;
Будешъ развѣ ты возвеличенъ въ небѣ,
Яко есть требѣ!

ЭПИЛОГЪ.

Дивную милость Божию, къ намъ прежде осмидесятъ лѣтъ явленную, нынѣ дѣйствіями и явленіями краткими предложихомъ вамъ, Богомъ собранные, слышателие и зрителие. Великое воистину дѣло, яко великаго блаженства виновное; но величеству наше скудоуміе равное не было. Но и кто Божія щедроты, найпаче же толикія къ намъ милости, по достоинству ублажити можетъ? Обаче сего ради молчати не подобаше: ниже бо Богъ отъ насъ требуетъ, чего не можемъ, требуетъ же да богато изливаемая Его на насъ благодѣянія въ незабвенной памяти содержимъ. Аще бо и не якоже лѣпо, но якоже отъ насъ возможно бѣше, благоутробіе Его просла-

вихомъ, но за безмѣрное божественныхъ Его къ намъ щедротъ величество, что либо или не прилично творихомъ, или погрешительно изрекохомъ, благоразуіемъ своимъ да покрете, всемирно молимъ. Аминь.

Драма эта напечатана М. А. Максимовичемъ въ Москвѣ, въ 1858 г. съ предисловіемъ О. М. Бодянского, по списку, принадлежащему М. О. Судіенку. Максимовичъ приписываетъ ее Теофану Прокоповичу на томъ основаніи, что въ обоихъ ему извѣстныхъ спискахъ она помѣщена въ рукописныхъ сборникахъ сочиненій Прокоповича и притомъ вслѣдъ за его драмой «Владиміръ», и полагаетъ, что Прокоповичъ написалъ ее, по случаю пріѣзда въ Москву гетмана Даніила Апостола въ 1728 году. Г. Петровъ полагаетъ, что драма могла быть сочинена Теофаномъ Трофимовичемъ, учителемъ пѣтики въ кіевской академіи. Третій списокъ находится въ учебникѣ риторики, преподаваемой въ 1728 году въ кіевской академіи Стефаномъ Калиновскимъ. (См. Русск. Бесѣда 1857 г. кн. I., Максимовича Воспоминаніе о Богданѣ Хмельницкомъ, его же о двухъ стихотвореніяхъ «Плачь Малой Россіи» и «Милость Божія въ Кіевск. Епарх. Вѣдом. 1859, № 22, Н. Петрова о томже, тамже, № 18).

Внимательному читателю видны точки сопряженія между обличеніями польскаго господства въ этой драмѣ и въ народныхъ пѣсняхъ, а также въ выраженіяхъ радости по сверженію этого господства. Различіе же между драмой и народными пѣснями состоитъ въ болѣе козацко-религіозной, чѣмъ народно-экономической точкѣ зрѣнія. Болѣе выдающіяся совпаденія мы указали въ выноскахъ.

Изъ упоминаемыхъ во второмъ явленіи второго акта лицъ: Шамберга—комиссаръ козацкій, отправленный гетманомъ Потоцкимъ при молодомъ сынѣ его руководить экспедиціей противъ Сичи, Ганджа, потомъ полковникъ уманскій, назначенъ былъ Хмельницкимъ склонить козаковъ-барабашевцевъ, шедшихъ съ Потоцкимъ, на свою сторону, убить въ

1648 г. подъ Пилявою, а Остапъ, потомъ полковникъ Гальницкій или Виницкій. Мартынъ Небаба—потомъ полковникъ Черниговскій, Тиша—потомъ полковникъ Звягельскій (полкъ существовалъ до Зборовскаго мира). Битва желтоводская была 5 мая 1648 г., подъ Корсунемъ 15 мая, на Пилявкѣ 21 сентября, а 24 октября Хмельницкій двинулся отъ Львова на Замосце, гдѣ стоялъ до 19 ноября. *Вѣсть*, значитъ, сводитъ выдающіяся подробности первой войны Хмельницкаго.

138
107

94
1102

1-85R

